

CĂRȚI NOI

- Alexandru V. Boldur,
Ștefan cel Mare, Voievod al Moldovei.
Chișinău, Editura TIMPUL, 2015, 288 p.
- Alexandru V. Boldur,
Istoria Basarabiei. Epocile vechi (Vol. I),
Chișinău, Editura TIMPUL, 2016, 288 p.
- Alexandru V. Boldur,
Istoria Basarabiei. Volumul II,
Chișinău, Editura TIMPUL, 2016, 272 p.
- V. Buruiană, I. Negrei,
**Pe urmele eroilor. Cimitire militare și monumente
din Basarabia,**
Adjud, Editura Armonii culturale, 2015, 504 p.
- **Studii de arhondologie și genealogie, vol. III,**
coord. Sergiu Bacalov, Chișinău: S.n., Tipografia „Lexon
Prim”, 2015, 276 p.

ISTORIE A MOLDOVEI

DIN SUMAR:

- ISTORIA CA DISCURS LEGITIMANT. REPERE TEMATICE
- BUCURIILE ȘI TRISTEȚILE UNUI AUTENTIC MODEL:
LEONID BOICU
- AUTODETERMINAREA BASARABIEI ÎN CONDIȚIILE
ANULUI 1917, ÎN CONCEPȚIA LUI ALEXANDRU
V. BOLDUR
- IMPLICAREA LUI ALEXANDRU BOLDUR
ÎN MIȘCAREA NAȚIONAL-REVOLUȚIONARĂ
DIN BASARABIA ÎN 1917-1918
- CU PRIVIRE LA ASCENSIUNEA PROFESIONALĂ
ACADEMICĂ A ISTORICULUI BASARABEAN
ALEXANDRU V. BOLDUR
- IACOV PUTNEANUL (1719–1778) ȘI CONTRIBUȚIA
SA LA MODERNIZAREA SOCIETĂȚII DIN „VEACUL [...]”
CU MULTĂ PLÂNGERE” ÎN CARE A TRĂIT

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE ISTORIE

REVISTA

DE

ISTORIE
A MOLDOVEI

Nr. **2** (106)
aprilie - iunie
2016

Chișinău, 2016

FONDATOR: Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.
Revista de Istorie a Moldovei apare din 1990.

REDACȚIA:

Gheorghe COJOCARU, dr. hab. conf. univ. (*redactor-șef*)
Nicolae ENCIU, dr. hab. conf. univ. (*redactor-șef-adjunct*)
Constantin UNGUREANU, dr. conf. univ. (*secretar responsabil*)

Redactor: Ion NEGREI
Tehnoredactor: Vera BOSTAN

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Nicolae CHICUȘ, dr. conf. univ.
Gheorghe CLIVETI, dr. prof. univ. (România)
Ovidiu CRISTEA, dr. prof. univ. (România)
Demir DRAGNEV, dr. hab. prof. univ., membru coresp. al AȘM
Academician Andrei EȘANU, dr. hab. prof. univ.
Ion ȘIȘCANU, dr. hab. prof. univ.
Gheorghe NEGRU, dr. conf. univ.
Stella GHERVAS, dr. prof. univ. (Franța)
Victor IȘCENKO, dr. conf. univ. (Rusia)
Paolo MALANIMA, dr. prof. univ. (Italia)
Academician Ioan-Aurel POP, dr. prof. univ. (România)
Igor ȘAROV, dr. conf. univ.
Anatol ȚĂRANU, dr. conf. univ.
Ion VARTA, dr. conf. univ.

- Autorii poartă responsabilitatea pentru conținutul articolelor publicate.
- Opiniile autorilor nu reflectă neapărat opinia Colegiului de redacție.

© Institutul de Istorie al AȘM

SUMAR

ISTORICUL ȘI ISTORIA: ALEXANDRU BOLDUR ȘI LEONID BOICU	
Alexandru ZUB, ISTORIA CA DISCURS LEGITIMANT. REPERE TEMATICE	5
Dumitru VITCU, BUCURIILE ȘI TRISTEȚILE UNUI AUTENTIC MODEL: LEONID BOICU	11
Gheorghe COJOCARU, AUTODETERMINAREA BASARABIEI ÎN CONDIȚIILE ANULUI 1917, ÎN CONCEPȚIA LUI ALEXANDRU V. BOLDUR	22
Ion NEGREI, IMPLICAREA LUI ALEXANDRU BOLDUR ÎN MIȘCAREA NAȚIONAL-REVOLUȚIONARĂ DIN BASARABIA ÎN 1917-1918	27
Liudmila CHICIUC, CU PRIVIRE LA ASCENSIUNEA PROFESIONALĂ ACADEMICĂ A ISTORICULUI BASARABEAN ALEXANDRU V. BOLDUR	37
STUDII	
Vasile I. SCHIPOR, IACOV PUTNEANUL (1719–1778) ȘI CONTRIBUȚIA SA LA MODERNIZAREA SOCIETĂȚII DIN „VEACUL [...] CU MULTĂ PLĂNGERE” ÎN CARE A TRĂIT	57
Rodica IAȚENCU, CONTRIBUȚII ALE ACADEMICIANULUI RADU GRIGOROVICI PRIVIND CUNOAȘTEREA ISTORIEI BUCOVINEI. STUDII DEMOGRAFICE ȘI SOCIALE	75
Andrei EMILCIUC, CADRUL LEGAL AL CIRCULAȚIEI ȘI SCHIMBULUI MONEDELOR STRĂINE ÎN IMPERIUL RUS (1769-1839). SPECIFICUL FUNCȚIONĂRII LUI ÎN BASARABIA	84
Viorica ȚICU, RUSSIAN MILITARY DOCTRINE FROM PETER THE GREAT TO PUTIN: PAST AND PRESENT DEBATES ON THE STRATEGIC PLANNING OF THE RUSSIAN DEFENSE	103
DOCUMENTAR	
Valentina EȘANU, PRIMELE PROIECTE REUȘITE ȘI TENTATIVE EȘUATE DE EDITARE A OPERELOR LUI DIMITRIE CANTEMIR ÎN RUSIA	124
RECENZII	
MARIA DANILOV, CARTE, CENZURĂ ȘI BIBLIOTECI ÎN BASARABIA. INVENTARIEREA SURSELOR (SECOLUL AL XIX-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA)	130
Silvia GROSSU	
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ	
CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ „ISTORICUL ȘI ISTORIA: ALEXANDRU BOLDUR 130 DE ANI DE LA NAȘTERE, LEONID BOICU - 85 DE ANI DE LA NAȘTERE”	136
Eugen-Tudor SCLIFOS CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ „75 DE ANI DE LA ÎNCEPUTUL MARELUI RĂZBOI PENTRU APĂRAREA PATRIEI: LA UN PAS DE DEZASTRU”, MOSCOVA, 22-23 IUNIE 2016	141
Mariana BAGRIN ȘCOALA DE VARĂ A TINERILOR ISTORICI „PROBLEME ACTUALE DE ISTORIE COMUNĂ A ȚĂRILOR CSI, ȚĂRILOR BALTICE ȘI GEORGIEI”	144
Alexandru COSMESCU	

CONTENTS

THE HISTORIAN AND HISTORY: ALEXANDRU BOLDUR AND LEONID BOICU

Alexandru ZUB,

HISTORY AS A LEGITIMATE SPEECH. THEMATIC MARKS 5

Dumitru VITCU,

JOYS AND SORROWS OF AN AUTHENTIC MODEL: LEONID BOICU 11

Gheorghe COJOCARU,

BESSARABIA SELF-DETERMINATION IN THE CONDITIONS OF THE YEAR 1917,
IN THE CONCEPTION OF ALEXANDRU V. BOLDUR 22

Ion NEGREI,

THE INVOLVEMENT OF ALEXANDRU BOLDUR IN THE NATIONAL-REVOLUTIONARY
MOVEMENT FROM BESSARABIA IN 1917-1918 27

Liudmila CHICIUC,

ON THE PROFESSIONAL ACADEMIC RISE OF THE BESSARABIAN HISTORIAN
ALEXANDRU V. BOLDUR 37

STUDIES

Vasile I. SCHIPOR,

IACOV PUTNEANUL (1719-1778) AND HIS CONTRIBUTION TO THE MODERNIZATION
OF THE SOCIETY FROM THE "AGE [...] OF MUCH GRIEVANCE" IN WHICH HE LIVED 57

Rodica IAȚENCU,

CONTRIBUTIONS OF ACADEMICIAN RADU GRIGOROVICI TO THE KNOWLEDGE
OF HISTORY OF BUKOVINA. SOCIAL AND DEMOGRAPHIC STUDIES 75

Andrei EMILCIUC,

THE LEGAL FRAMEWORK OF CIRCULATION AND EXCHANGE OF FOREIGN CURRENCIES
IN THE RUSSIAN EMPIRE (1769-1839). SPECIFICS OF ITS FUNCTIONING IN BESSARABIA 84

Viorica ȚÎCU,

RUSSIAN MILITARY DOCTRINE FROM PETER THE GREAT TO PUTIN: PAST AND
PRESENT DEBATES ON THE STRATEGIC PLANNING OF THE RUSSIAN DEFENSE 103

DOCUMENTARY

Valentina EȘANU,

THE FIRST SUCCESSFUL PROJECTS AND FAILED ATTEMPTS ON EDITING
OF CANTEMIR'S WORKS IN RUSSIA 124

REVIEWS

MARIA DANILOV, BOOK, CENSORSHIP AND LIBRARIES IN BESSARABIA. INVENTORY
OF SOURCES (NINETEENTH - EARLY TWENTIETH CENTURY) 130

Silvia GROSSU

SCIENTIFIC LIFE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE "THE HISTORIAN AND HISTORY:
ALEXANDRU BOLDUR - 130 YEARS SINCE BIRTH, LEONID BOICU - 85 YEARS SINCE BIRTH" 136

Eugen-Tudor SCLIFOS

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE "75 YEARS SINCE THE BEGINNING OF THE GREAT PATRIOTIC
WAR: ON THE BRINK OF DISASTER", MOSCOW, JUNE 22-23, 2016 141

Mariana BAGRIN

SUMMER SCHOOL OF YOUNG HISTORIANS "CURRENT ISSUES OF COMMON HISTORY
OF THE CIS COUNTRIES, BALTIC STATES AND GEORGIA" 144

Alexandru COSMESCU

ISTORICUL ȘI ISTORIA: *ALEXANDRU BOLDUR ȘI LEONID BOICU*

Alexandru Zub*

ISTORIA CA DISCURS LEGITIMANT. REPERE TEMATICE

Chestiunea s-a pus mereu, în ultimul sfert de mileniu și mai cu seamă în deceniile din urmă, când statutul însuși al istoriei a fost readus în discuție, adesea cu un scepticism deconcertant relativ la aptitudinea istoricului de a recupera, fără distorsiuni subiective, datele realității de care se ocupă. Motivele se lasă ușor ghicite. De un secol și mai bine, mai ales de la marea înfruntare franco-germană, o întregă politică a „istoriei” a fost pusă la lucru spre a exalta pe de o parte sentimentele naționale într-o comunitate, iar pe de alta spre a denigra adversarul.

Se știe astăzi ce rol a jucat istoriografia în resurecția germană din secolul XIX, în crearea imperiului respectiv și orgolioasa lui expansiune, ca și în „recuperarea” franceză de după „Sedan”. Mai mult, „teoria teutonică” expusă de E. A. Freeman și J. R. Green a putut înrâuri un timp chiar atitudinea Angliei față de vecini și politica ei continentală¹. Se cunoaște de asemenea substratul politic al scrierilor unor istorici de seamă, precum Mignet, Guizot, Michelet, Thiers, Taine, pentru a nu cita decât pe unii dintr-o lungă serie ce punctează „calea regală” a istoriografiei franceze. O serie paralelă, la fel de prestigioasă și încă mai implicată în sfera militantismului politic, se poate descifra și în spațiul german, unde Niebuhr, Dahlmann, Waitz, Ranke, Droysen, Mommsen, Sybel, Treitschke fac pandant seriei transrhenane. Cei mai mulți dintre ei se revendicau de la Herder, a cărui doctrină a contribuit enorm la difuziunea ideii naționale pe continent și la cristalizarea unei teorii a dezvoltării organice. Vorbind despre „alianța dintre istorie și politică”, Sybel dezvoltă în fond sugestii existente și la Ranke, mai ales în *Politisches Gespräch*, cu toate că marele pontif al istoriografiei moderne reclama în același timp, ca antidot contra mândriei și aroganței excesive, o cât mai deplină integrare în istoria universală². Din opera unui Treitschke, istoric politic prin excelență, spiritul public german pare a fi profitat mai mult decât istoriografia.

---

* **Alexandru Zub**, academician, Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”, Filiala Iași a Academiei Române.

¹ R.W. Seton-Watson, *The historian as a political force in Central Europe*, London, 1922, p. 20.

² *Ibidem*, p. 23-24.

Ce se poate spune atunci despre istoricii națiunilor care își caută încă formula de viață și demnitate colectivă³? Impactul lui Lelewel și Mickiewicz asupra conștiinței polone a fost enorm. Sârbii Karadžić, Meštrović, boemii Kopitar și Palacky, românii Maior, Șincai, Kogălniceanu, Bălcescu, se cuvin amintiți în egală măsură ca factori ai renașterii noastre morale și politice. Cu atât mai mult se recunoaște în istoricii din această zonă „o forță politică” în perioada reconstrucției moderne, iar atitudinea lor nu trebuie dedusă dintr-un „postulat metafizic” sau dintr-un „decalog” anume, ci din nevoia stringentă a fiecărui popor în parte. N. Iorga e, fără îndoială, istoricul cel mai reprezentativ din zonă pentru acest tip de angajare civică⁴. Cine îi urmărește de aproape bibliografia constată un strâns paralelism între subiectele abordate de marele polihistor și evenimentele din lume, care nu numai că își află ecou imediat în operă, dar o și determină în bună măsură.

Între provocările istoriei și înfățișările pe care le ia istoriografia în orice moment e o relație care l-a făcut pe Croce să observe că istoria e mereu „contemporană”. Ea dezvăluie în genere o atitudine pragmatică față de trecut și un mod de a-l valoriza în profitul actualității. Cu sau fără voia celor care au profesat-o, istoria a fost mai totdeauna un mijloc de legitimare, un instrument manipulabil în interesul puterii. Să ne mirăm că în instrumentarul renașterilor naționale din epoca modernă scrisul istoric ocupă un loc atât de însemnat? Se admite azi că perfect inocentă istoriografia n-a fost niciodată, chiar dacă ea a putut trăi uneori iluzia obiectivității depline, a adevărului fără rest. Conștientizarea profesională a acestei situații e plină de urmări: un plus de luciditate în abordarea istoriei; o anume dezinhibiție în studiul temelor interferente; mai mult realism în construcția istorică însăși.

Tratată adesea ca o sursă de argumente la îndemâna politiciii („ein Legitimationsarsenal”)⁵, istoria a oferit tot atât de des argumente adversarilor săi și nu e greu să imaginăm consecințele. Disputa în jurul ei riscă să devină interminabilă. Nu s-ar putea spune însă că n-a adus deja anumite roade. Se înțelege astăzi mai bine un fapt pe care N. Iorga îl sesiza acum o jumătate de secol, în legătură cu legitimarea prin istorie: „Ceea ce ține în picioare societățile și complicatele clădiri pe care ele se razimă nu e numărul, nici forma, nici organizarea strânsă, ci *justificația* lor. De aceasta nici o alcătuire omenească n-a fost în stare să se scutească. Totdeauna păstrătorii puterii, conducătorii muncii omenești au simțit nevoia morală să îndreptățească ceea ce reprezintă și ceea ce le folosește. Și această îndreptățire – conchidea marele nostru istoric – nu e decât o idee, o

³ *Ibidem*, p. 28-34.

⁴ Cf. și Gh. Buzatu, *Historiographical implications of national struggle in East-Central and South Europe*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*, Iași, 17, 1980, p. 57-61.

⁵ W. von Bredow, *Geschichte als Element der deutschen Identität*, în W. Weidenfeld (ed.), *Die Identität der Deutschen*, Bonn, 1983, p. 103.

idee care a fost un ideal și a devenit un principiu, care sprijină o tradiție, care consfințește”⁶.

Ar fi de urmărit, desigur, cum evoluează această idee, această „justificație”, în istorie. O întreagă literatură ne stă la îndemână, iar dezbaterile din ultima vreme incită la meditație consensuală⁷. În același timp, este de observat în ce mod societatea se apără de abuzul istoricizant. Căci legitimarea se face, îndeobște, nu numai pe seama istoriei, când se întâmplă să fie, dar și în pofida acesteia, cu efecte ce apasă îndelung asupra conștiinței publice.

Efectele cele mai nocive, fiind mai imprevizibile și mai de lungă durată, ale acestui comportament le antrenează fără îndoială învățământul. De unde preocuparea unor foruri de a revizui manualele didactice, în ideea de a le diminua, pe cât posibil, coeficientul de subiectivitate, și studiile aferente întreprinse în institute speciale, precum *Georg-Eckart-Institut für internationale Schulbuchforschung* din Braunschweig, unde s-a și scos, între altele, un volum de contribuții pe tema legitimării prin istorie. Cum lucrează factorii de legitimare, întrucât au ei o bază științifică și ce justificări se invocă, sunt chestiuni de un interes acut și permanent. E un fenomen complex care necesită analize de ordin politic, psiho-social, cultural etc.⁸.

Dar nu numai învățământul istoriei ezită între știință și nevoile politice de legitimare⁹, ci istoria însăși, ca disciplină, adesea anexată de putere și supusă unei supravegheri continue¹⁰. Cercetarea istorică și starea de spirit a societății exercită o influență considerabilă asupra felului de a pune problema. S-a spus, cu bun temei, că modul de a folosi istoria nu e doar o problemă a didacticii, a învățământului de specialitate, ci, totodată, una a istoriografiei ca mod de a institui un control asupra valorilor¹¹.

⁶ N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, p. 74.

⁷ Cf. Alexander Demandt, *Geschichte als Argument: drei Formen politischen Zukunftsdenkens im Altertum*, Konstanz, 1972; Max Weber, *Die drei reinen legitimen Herrschaft*, în *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen, 1973, p. 475-488; M. Tyvaert, *L'image du roi: légitimité et morales royales dans les histoires de France au XVIIe siècle*, în *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 1974, p. 521-547; K.-G. Faber, *Zum Einsatz historischer Aussagen als politisches Argument*, în *Historische Zeitschrift*, 221, 1975, p. 265-303; R. Koselleck u.a., *Objektivität und Parteilichkeit in der Geschichte*, München, 1977, p. 270-316; W. Bach, *Geschichte als politisches Argument*, Stuttgart, 1977; Dirk Gerdes, *Legitimationsprobleme und Aussenpolitik*, Stuttgart, 1978; Marc Ferro, *Comment on raconte l'histoire aux enfants à travers le monde entier*, Paris, 1981; H. Thome, *Legitimitätstheorien und die dynamik kollektiver Einstellungen*, Opladen, 1981; Th. Würtersberger, *Legitimität, Legalität*, în *Geschichtliche Grundbegriffe*, Bd. 3, Stuttgart, 1982, p. 677-740; P. Laszlo, *The legitimacy of political authority and historians' debates in Hungary*, London, 1983; K.-E. Jeismann (ed.), *Geschichte als Legitimation?*, Braunschweig, 1984.

⁸ K.-E. Jeismann, *op.cit.*

⁹ B. Schönemann, *Geschichtsunterricht zwischen Wissenschaft und politischen Legitimationsbedürfnisse*, în *Geschichte als Legitimation?*, Braunschweig, 1984, p. 9-20.

¹⁰ Marc Ferro, *L'histoire sous surveillance*, Paris, 1985.

¹¹ B. Schönemann, *op.cit.*, p. 24.

Cât privește formele înseși de legitimare prin istorie, se au în vedere ideile pe care statele, revoluțiile, guvernele etc. își sprijină autoritatea, dreptul la existență, alături de clase, pături sociale, minorități, partide, familii ș.a., care încă reclamă acest drept pe seama istoriei¹². Terenul e vast și impune nuanțări. Noțiuni înrudite, ca „justificare”, „întemeiere”, „stabilizare”, „legalitate”, „autoconservere”, „autodefinire”, „conștiință de sine” etc., au și fost puse concomitent în discuție.

Identități sociale și naționale își caută justificările în trecut. Ele apelează la simboluri și se comportă selectiv în evocarea de fapte, momente, situații, personaje. Nu e un procedeu tocmai „științific”. El se arată, în schimb, foarte eficient¹³. Recunoașterea altor identități rămâne în definitiv cheia „stabilizării”, fie aceasta documentată istoricește sau altfel. În genere, pasiunea, febrilitatea căutării unei identități proprii se întâlnește mai ales la grupurile instabile, agitate, trăind îndelung sub amenințarea dezmembrării. Dacă trecutul, ca serie de evenimente, nu e de închipuit fără norme de acțiune, nici reconstrucția lui istoriografică (*Historie*) nu e posibilă fără norme selective¹⁴. Justificări se caută mereu și pretutindeni, ceea ce conferă studiului respectiv un interes aparte, legitimarea făcând parte din tradiție și fiind concomitent obiect și produs al cercetării¹⁵. Chestiunea ce se ridică numaidecât e dacă legitimarea se extrage metodic din istorie ori ea se formulează în ciuda istoriei¹⁶. Ambele situații sunt frecvente. Ceea ce își propune istoriografia, mai ales de la un timp, e să dezvăluie mecanismele respective, pentru ca prin ele să poată obține „lecturi” mai fidele.

Motivațiile demersului istoriografic apar astfel într-o lumină destul de clară pentru a nu lăsa nici un dubiu în privința legăturii intime dintre istoric și istoria pe care o profesează. O legătură atât de strânsă („l'histoire est inséparable de l'historien”)¹⁷ încât s-a putut spune că nu există o *istorie* ca atare, ci numai istorici proiectând asupra duratei viziuni diferite și complementare¹⁸. „Oglinda s-a spart”, iar împreună cu cioburile ei s-au risipit și iluziile produse în legătură cu vechea istorie universală¹⁹. Sunt multe „istorii” în lume, fragmentarismul și discontinuitatea apar ca inerente când e vorba de ansamblul devenirii umane. Istoria lumii n-a fost, multă vreme, decât o istorie a Europei apusene, acum depășită prin „planetizarea” istoriei. Însă oricât de diversă, de particulară ar fi această istorie,

¹² R. Schörken, *Zur Formenvielfalt der Legitimation durch Geschichte*, în *Geschichte als Legitimation?*, p. 25-31.

¹³ *Ibidem*, p. 29.

¹⁴ *Ibidem*, p. 32 (K.-G. Faber, *Geschichte als Legitimation?*).

¹⁵ *Ibidem*, p. 36.

¹⁶ *Ibidem*, p. 44-59 (B.v. Borries, *Legitimation aus Geschichte oder Legitimation trotz Geschichte?*).

¹⁷ H.-I. Marrou, *Comment comprendre le métier d'historien*, în *L'histoire et ses méthodes*, éd. Par Ch. Samaran, Paris, 1961, p. 1467.

¹⁸ Fernand Braudel, *Histoire et sociologie*, în *Traité de sociologie*, I, ed. par G. Gurvitch, Paris, 1962, p. 83.

¹⁹ Marc Ferro, *The use and abuse of history*, London, 1984, p. 235 (versiunea engleză a volumului *Comment on raconte l'histoire aux enfants à travers le monde entier*, Paris, 1981).

ea vădește pretutindeni aceleași mecanisme de producere a discursului istoric, dat fiind că pretutindeni el comportă aceeași finalitate: crearea unei ideologii formative și legitimize. În această perspectivă, trecutul e supus de regulă la distorsiuni de tot felul, „supravegherea” lui e continuă, fiindcă a controla trecutul apare ca o condiție a stăpânirii prezentului²⁰, una pe care puterea și-a asumat-o instinctiv de la început și în cele mai diverse forme. Problema obiectivității în istorie numai în acest cadru se poate trata convenabil²¹ și tot în acest cadru trebuie pusă chestiunea mecanismelor de emergență a discursului respectiv. Așa cum se înfiripă ea prin cercetare, istoria presupune alegere, iar aceasta implică selecție, fragmentarism, subiectivitate, contur nesigur, fiind în permanentă mișcare. Totuși ea a fost mult timp o sursă de argumente în favoarea sau contra puterii constituite. În istorie se caută, de regulă, temeiurile legitimității și tot la resursele ei, altfel interpretate, fac apel contestatarii, cei interesați să instituie alte legitimități. De aici „supravegherea” istoriei, în expresia lui Marc Ferro, interesul pentru genealogie și relații dinastice, emiterea de discursuri paralele sau contradictorii, care tocmai pentru că se opun unele altora stimulează spiritul critic. Societatea însăși impune istoriei tăceri și locvacități, echivalând cu un discurs aparte, propriu ei discurs²². Asupra acestuia se apleacă astăzi comentatorii cu același interes cu care e studiat discursul istoriografic în sine. Factorul receptor nu e mai puțin important decât factorul emitent, comanda socială fiind una din marile teme și în acest domeniu. Motivația poate diferi mult de la o societate la alta și chiar în sânul aceleiași societăți. Pentru unii, istoria e chemată să consolideze unitatea națiunii și legitimitatea statului, pentru alții însă nu contează decât „adevărul” asupra trecutului. Interesul pentru fixarea de identități stă alături de interesul pentru cunoașterea mecanismelor vieții economice și politice, pentru descifrarea discursurilor normative sau ideologice²³.

Urmărind producerea scrierilor istorice, conținutul și factorii lor determinanți, Marc Ferro a examinat mai ales două variabile: inventarul centrelor de

²⁰ *Ibidem*, p. VII.

²¹ Jörn Rüsen (ed.), *Historische Objektivität. Aufsätze und Geschichtstheorie*, Göttingen, 1975; E. Jäckel, E. Wagner (ed.), *Die Funktion der Geschichte in unserer Zeit*, Stuttgart, 1975; Th. Schieder, *Politisches Handeln aus historischen Bewusstsein*, în *Historische Zeitschrift*, 220, 1975, p. 4-25; Alice Gerard, *Histoire et politique. La „Revue historique” face à l’histoire contemporaine*, în *Revue historique*, 245, 1976, p. 353-405; Peter Graff Kielmannsegg (ed.), *Legitimationsprobleme politischer-Systeme*, Opladen, 1976; R. Ebbinghausen (ed.), *Bürgerliche Staat und politische Legitimation*, Frankfurt a.M., 1976; J. Habermas, *Legitimationsprobleme in Spätkapitalismus*, Frankfurt a.M., 1979; W. Oelmüller (ed.), *Normen und Geschichte*, Paderborn, 1979; Peter Graf Kielmannsegg u. Ulrich Matz (ed.), *Die Rechtfertigung politischer Herrschaft*, München-Freiburg i.Br., 1979; J. Kocka, *Legende, Aufklärung und Objektivität in der Geschichtswissenschaft*, în *Geschichte und Gesellschaft*, 1980, 3, p. 449-455; G. Schneider, *Geschichtsunterricht als Institution*, în *Handbuch der Geschichtsdidaktik*, hg. Von. K. Bergmann u.e., Bd. 2, p. 105-113; Ursula A.J. Becher, *Gesichtsinteresse und historischer Diskurs*, Stuttgart, 1986.

²² Marc Ferro, *L’histoire sous surveillance*, p. 10.

²³ *Ibidem*, p. 11.

producție istoriografică, susceptibil a defini statutul scrierilor respective și unele trăsături; procedeele de analiză și căile pe care istoricul ar putea deveni autonom față de societate și stat, adică în măsură a elabora un discurs care să nu fie doar o restituție, o simplă rememorare, ci un fel de diagnoză a istoriei²⁴. Istoria instituțională a putut fi o cale spre a se ajunge la structuri, grupuri, comportamente sociale, idei. Căci instituțiile au memorie și ele pot evoca, mai mult decât vechile *exempla*, situații caracteristice²⁵.

Instituția istoriografiei nu se abate de la regulă. Înainte de a exista o profesie de istorie, o meserie ca atare, a existat nevoia puterii constituite de a se întemeia și istoricește, iar această nevoie a făcut să se nască discursul legitimant. Formele variază, desigur, de la genealogia biblică și listele dinastice la textele cele mai ample și mai sofisticate din zilele noastre. Constantă e numai motivația de substrat a fiecărui text, finalitatea lui pragmatică.

Summary

In this study, the author discusses the role and place of history in society. It is shown the role played by the historiography from different countries, in the interpretation of historical events. Before the profession of historian existed, there was a need for the established power to constitute also historically, which had raised the legitimate speech. For some, history is called to strengthen the national unity and the legitimacy of the state, for the others the truth about past events counts. Historical discourse is used in political interests, for creating of a formative and legitimate ideology. Therefore, the past is subject to all sorts of interpretations, because to control the past appears as a condition to control the present by the power.

²⁴ *Ibidem*, p. 13.

²⁵ *Ibidem*, p. 19.

Apud Alexandru Zub, *Istorie și finalitate. În căutarea identității*, ed. II, Polirom, 2004, p. 30-36.

Dumitru Vitcu*

BUCURIILE ȘI TRISTEȚILE UNUI AUTENTIC MODEL: LEONID BOICU¹

Când l-am întâlnit prima oară la Iași, în toamna anului 1962, la sediul nou dobândit al Institutului de Istorie și Filologie al Filialei locale a Academiei, viitorul meu coleg și generos îndrumător în tainele cercetării științifice, ulterior vecin și – îndrăznesc să afirm – prieten, Leonid Boicu, beneficia deja de un statut socio-profesional și familial ce impuneau respect și admirație, dacă nu și invidie, celor din preajmă, trimitând, parcă, în derizoriu deloc puținele încercări pe care viața, cu întâmplările și mediul politic aferente, le rezervase cu asupra de măsură tânărului abia trecut de 30 de ani. Chipul radios și îndeajuns de răbdător al grijuliului părinte, ce-și încheia, de regulă, programul de lucru cotidian la Institut, prin recuperarea de la grădinița din preajmă a celor doi îngeri de copii gemeni, inspira optimism și bună dispoziție oricărui interlocutor, indiferent de vârstă și de ipostază. Iar cei șapte ani dăruiți cercetării științifice, începută imediat după absolvirea studiilor universitare (1955), îl plasaseră deja în poziția de lider necontestat al tinerei generații de istorici, prin cele câteva studii analitice publicate în răstimp și, îndeosebi, prin exemplarele capitole (consacrate *Industriei și Transporturilor*) ale monografiei *Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848 și 1864*, tipărită în anul imediat următor (1963) și distinsă, selectiv, de Academia Română cu onorantul Premiu „Nicolae Bălcescu”. Nimic, prin urmare, nu trăda dificultatea, frecvența și dimensiunea obstacolelor pe care apucase a le depăși, spre a-și croi apoi drumul în viață pe temeiul propriilor năzuințe, gusturi, așteptări și virtuți.

Drama dezrădăcinării părea să nu fi lăsat urme adânci – cel puțin la vedere – decât, poate, în sufletul tânărului istoric, a cărui biografie juvenilă fusese puternic marcată de ceea ce cronicarul moldav Miron Costin identificase în neputința omului, plasat sub „cârma vremilor”.

Născut la 1 mai 1931, în Dondușanii Sorocăi, din ținutul moldav de peste Prut, Leonid Boicu a avut parte de o copilărie și adolescență consumate sub semnul gravelor primejdii, transformate gradual în chinuri și suferințe, generate de binecunoscutul și odiosul pact Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939, extinse automat asupra tuturor românilor basarabeni.

Evident, familia Boicu avea să împărtășească din plin consecințele provocate de noile împrejurări politice și militare circumscrise ultimatumului sovietic

---

* **Dumitru Vitcu**, prof. univ. dr., Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”, Filiala Iași a Academiei Române.

¹ Text rezumat și actualizat după studiul introductiv al volumului *Leonid Boicu, Scrieri istorice alese*, Iași, 2011.

înaintat României la 26 iunie 1940. După cedarea fără luptă a Basarabiei, bunicul dinspre mamă, Ion Verejanu, fost primar al Dondușanilor, considerat drept „delicvent” de noile autorități de ocupație, însoțit de propria-i consoartă și de fiul lor, au fost deportați în taigaua siberiană, de unde doar ultimul avea să-și mai revadă satul, în urma amnistiei decretată de președintele Nikita Hrușciov.

Suprimarea totală a limbii române în școală și înlocuirea ei cu limba ocupanților devenise, așadar, o realitate pentru a cărei nerespectare răspundeau cu viața până și adolescenții. Ba chiar și școlarii din ciclul primar – stadiu educațional în care se afla pe atunci Leonid Boicu – au avut de suferit, pentru că, din rațiuni pretins pedagogice, legate de schimbarea alfabetului românesc și adoptarea celui chirilic un întreg an școlar a fost repetat de toți copiii. Ulterior, momentele dramatice ale obligativității schimbării graiului aveau să prilejuiască, printre localnicii mai hâtri, creații sau piese folclorice degajând sentimente de graniță între ironie și suferință.

În astfel de împrejurări vitrege și-a încheiat ciclul primar Leonid Boicu, în școala din satul natal Dondușani, sub atenta îndrumare a învățătorului Gabriel Umaniță, cu care fostul elev a întreținut o „legătură privilegiată” de-a lungul anilor, până la moartea acestuia, survenită nu mult după 1990. După terminarea ciclului primar, Leonid Boicu a fost trimis la Iași pentru a-și face studiile liceale, ca elev intern, la Liceul Național (actualul Colegiu Național „Mihail Sadoveanu”). În urma unui riguros examen de admitere, susținut în sesiunea din septembrie 1943, a fost declarat *admis* și înmatriculat în clasa a I-a A, avându-l ca diriginte pe binecunoscutul dascăl și istoric C. A. Stoide². Cum însă războiul din Răsărit se apropia amenințător de fosta capitală a Moldovei, Liceul Național, cu întregul calabalac, însoțit de dascălii și elevii săi, ai domnului multor altor instituții ieșene, a trebuit să ia calea pribegiei, refugiindu-se în Banat, la Făget, din 29 martie 1944 până la 15 martie a următorului an³. Cu programul didactic adaptat condițiilor speciale de refugiu, anul școlar nu a fost compromis, încât la finele acestuia situația elevilor (între ei și Leonid Boicu) a putut fi încheiată.

Între timp, părinții și sora lui – ca de altfel mulți alți români basarabeni – au părăsit casa și agoniseala de o viață, trecând dincoace de Prut în nădejdea aflării unui sălaș mai primitiv, dacă nu și mai liniștit. Speranța iluzorie, desigur, pentru că noii veniți, oprindu-se undeva prin zona Râmnicului Sărat, aveau să fie urmăriți și suspectați de bolșevism (ca unii ce trăiseră sub ocupația sovietică în acel interstițiu 1940-1941), spre a fi deportați, precum sașii, de către autoritățile românești. Cu anevoie aveau să găsească o casă primitoare, la ceasuri de noapte târzie, în satul Rubla, la o familie sărmană, compusă din cinci suflete, care i-a găzduit vreo două săptămâni, dar care, ulterior, avea să se piardă până la unul, răpusă fiind de tuberculoză.

² Vezi „Anuarul Liceului Național Iași” pe anii școlari 1942-43, 1943-44, 1944-45. *Omagiu profesorului Mihai Costăchescu*, Iași, 1946, pp. 155-156.

³ *Ibidem*, p. 185.

Mai descurcăreț din fire, tatăl istoricului, Ion Boicu, având experiența funcționarului de stat în Moldova de peste Prut, a făcut rost în cele din urmă de acte doveditoare statutului de refugiat pentru întreaga familie și a reușit astfel să se stabilizeze în Râmnicul Sărat. Aici avea să vină apoi și Leonid Boicu, spre a-și continua studiile începute la Iași și pe care le-a terminat la Liceul „Regele Ferdinand”, cum se numea instituția școlară din localitate înainte de reforma învățământului din anul 1948. Se pare că interesul special pentru studiul istoriei și al filosofiei, cu predispozițiile înnăscute pentru disciplinele umaniste, i-a fost cultivat și stimulat de profesoara Maria Popescu de la acel liceu, dacă nu cumva fusese deja „virusat” la Iași de C. A. Stoide. Cu nostalgia Dondușanilor în suflet, sat natal pe care nu-și închipuise, probabil, că n-o să-l mai revadă vreodată, Leonid Boicu s-a reîntors la Iași, după absolvirea liceului, pentru a urma cursurile Facultății de Istorie-Filologie. Anii studenției, considerați îndeobște cei mai frumoși din viața unui tânăr ce se pregătește pentru o carieră, au coincis nefericit însă, pentru întreaga-i generație, cu perioada de puternică afirmare și de maximă expresie a stalinismului în România, 1951-1955, când, accesul la studiile istorice mai vechi și, în primul rând, la opera „istoricilor burghezi” A. D. Xenopol, N. Iorga, Gh. I. Brătianu, C. C. Giurescu ș.a. era interzis sau sever restricționat de unii dascăli „universitari” de circumstanță. În pofida tuturor stavilelor și a împrejurărilor descurajante pentru oricare studios ori intelectual al vremii, tânărul student Boicu a avut prestații de excepție de-a lungul celor patru ani de facultate, dobândind calificative maxime la toate examenele susținute, inclusiv la examenul de stat. Nu întâmplător a și fost recompensat, pentru meritele și rezultatele sale la învățătură, cu bursa specială „Nicolae Bălcescu” acordată studenților excepționali.

După încheierea studiilor universitare, în 1955, performanțele școlare strălucite înregistrate de-a lungul anilor de studii, conjugate cu „subțirimea” corpului profesoral din Universitate, i-ar fi îngăduit lui Leonid Boicu să ocupe un binemeritat post în cadrul catedrei de istorie a facultății, cu atât mai mult cu cât era și preferatul ilustrului său magistru, profesorul Dimitrie Berlescu. „Era sortit catedrei” – mărturisea sincer prietenul său, istoricul Vasile Cristian, iar „creatorul de școală și omul de echilibru care a fost Dimitrie Berlescu a dorit foarte mult să-l aibă asistent”. Numai că, nici calitățile profesionale, nici însușirile umane ale proaspătului absolvent și nici recomandările autorizate ale dascălului său nu au contat pentru factorii decizionali. Strădaniile s-au dovedit zadarnice, pentru că – spune V. Cristian – „Boicu făcuse «marea greșală» de a se naște la Dondușani”, în fosta Republică Sovietică Moldovenească. Îndrăznim a adăuga un nou argument, de altă natură (civilă, de astă dată), care va fi cântărit la fel de mult, dacă nu cu asupră de măsură, în blocarea carierei sale didactice: căsătoria! În anul 1955, Leonid Boicu și-a întemeiat o familie, căsătorindu-se cu colega de facultate a propriei surori, Rodica Ionescu, unica fiică a unor negustori bogăți din Râmnicul Sărat, care, în anii grei ai „democrației populare” suferiseră rigorile naționalizării, fiind despuiați de bunurile personale „până la ultima leț-

caie” și târâți prin lăcașurile de reeducare, larg deschise celor care puteau sfida prin statutul lor social noua orânduire. Evident, cu asemenea legături, definind origini „nesănătoase”, tânărul absolvent avea puține șanse de a înșela vigilența serviciului de cadre al Universității și, considerat incompatibil pentru activitatea didactică, a fost îndrumat spre activitatea de cercetare, la Institutul de Istorie și Filologie – cum s-a numit și a funcționat la început actualul Institut „A. D. Xenopol” – al Academiei Române, Filiala Iași.

Frumusețea vieții de familie, asigurată prin înțelepciunea, dăruirea și tineretea soților, a fost însă umbrată de condițiile precare de locuit, de care au avut parte în primii ani. Prin venirea și stabilirea definitivă la Iași a socrilor, de la Râmnicul Sărat, tinerii însurăței și cei doi gemeni ai lor au trebuit să împartă același spațiu locativ, compus dintr-o singură cameră. E lesne de imaginat cum au putut să conviețuiască șase suflete, în astfel de condiții, câtă răbdare și toleranță reciprocă va fi trebuit să manifeste, zilnic, fiecare pentru conservarea armoniei familiale. Explicația, sau poate consecința, unei asemenea experiențe se cuvine căutată în calmul desăvârșit, inimitabil, întâlnit și astăzi în conduita devotatei și admirabilei soții, în pofida cumplitelor încercări pe care viața i le-a pus ulterior în față, precum și în modestia fără seamăn, împinsă până dincolo de orice închipuire, a capului familiei. Pentru că, trebuie spus apăsător, Leonid Boicu a fost un om modest; mult prea modest prin raportare nu atât la semenii lui de aceeași stirpe sau din aceeași breaslă, ci la suma virtuților înnăscute, cultivate și conservate cu stăruința unui puritan. Lipsit de orgolii fără acoperire, și-a impus și respectat cu religiozitate principiul că trebuie să te limitezi la ceea ce poți face singur, să te mulțumești cu ceea ce ai și să nu pretinzi nimic de la nimeni, cu atât mai puțin servicii oculte sau favoruri! Nu cred să fi încercat vreodată în viață a obține ceva „peste rând” sau prin mult prea obișnuitele și nemuritoarele „pile”, pentru sine sau pentru familia sa. Or, la vremurile traversate, la cutumele și moravurile unei societăți tot mai receptivă și mai dependentă, parcă, la/de compromisuri, asemenea conduită echivala cu o excentricitate virtuală perdantă. A suportat însă cu stoicism dezamăgirile sau nedreptățile, care l-au urmărit într-o severă ritmicitate și cărora le-a contrapus cinstea și demnitatea, în relațiile cu oficialitățile de orice fel, plus farmecul personal, bonomia și generozitatea, în raporturile cu cei din jur: colegi, prieteni, vecini, rude, cunoștințe, etc. „Generozitatea – în expresia unui apropiat prieten – a constituit una din dimensiunile sale umane constante, de care au profitat uneori și cei ce meritau mai puțin, cu toate că lui Leonid Boicu nu i-a lipsit acuitatea de a discerne între valoarea autentică și diletantism sau impostură și nu pregeta să sfichiuiască cu ironii penetrante arivismul sau amatorismul profesional. În egală măsură recurgea la autoironie și se amuza când însuși devenea ținta sarcasmului prietenilor, fără să le poarte urmă de resentimente”⁴. Un episod biografic ilustrativ, în acest sens, s-a consumat la

⁴ Victor Spinei, *O ascensiune eclatantă frântă spre apogeu: Leonid Boicu*, prefață la vol. Leonid Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaționale*, Institutul European, Iași, 2001, p. 12.

vârsta deplinei sale maturități profesionale, când experiența și zestrea științifică acumulate – pe temeiul muncii fără preget, dar și al înțelepciunii și harului său – îl consacrase deja ca pe unul dintre cei mai în vogă istorici, o autentică autoritate în câmpul istoriei moderne și al istoriei relațiilor internaționale.

În contextul reevaluării – de către autoritățile politico-administrative centrale – a rolului istoriei, ca disciplină didactică, în procesul instructiv-educativ al tinerei generații și al introducerii cursului general de „Probleme fundamentale ale istoriei patriei și P. C. R.”, în programa tuturor facultăților din țară, indiferent de profil, conducerea Facultății de Istorie a Universității ieșene a apelat și la colaborarea colegului Leonid Boicu, căruia a încercat să-i permanentizeze statutul didactic prin crearea unui post de conferențiar. În acele împrejurări, încă tânărul istoric s-a lăsat ispitit de o activitate pe care o prețuia și pentru care își etalase deja vocația, depunându-și dosarul solicitat și așteptând apoi, potrivit ritualului, verificarea și aprobarea acestuia. Verificarea va fi fost, în același context, rapidă, însă aprobarea nu a mai venit! Episodul noii in justiții, consumat sub semnul aceleiași discrete dezamăgiri, dar și al unei exemplare demnități sau verticalități morale, este admirabil evocat și comentat de apropiatul său colaborator și prieten, profesorul Vasile Cristian, în cuprinsul volumului omagial, *Itinerarii istoriografice*. Nedreptatea fiind, în general, eliptică de motivație, pretextul pentru neomologarea dosarului de conferențiar, de către „organe”, nu este dezvăluit de autorul tabletei, dar nu și necunoscut celor din preajmă.

Plecarea intempestivă din țară în vara anului 1970 (sau „fuga”, în limbajul politic al vremii) a familiei Benedict și Silvia Sergent, cumnatul și sora lui Leonid Boicu, pe atunci ingineri la un foarte important obiectiv industrial din orașul Făgăraș, și stabilirea lor în Elveția i-a provocat, pe lângă trauma sufletească a despărțirii fraterne, suita de privațiuni în plan profesional, începută prin blocarea nu doar a carierei didactice, ci și a dialogului științific direct cu lumea exterioară, precum și, accesarea spre funcțiile de comandă ale vieții academice, acolo unde opera sa științifică, precum și alosele-i însușiri de caracter îl îndreptăteau și-l recomandau cu prisosință. Or, fără să fi nutrit vreodată ambiții arivistice, pe care le-a respins, le-a condamnat și disprețuit organic, Leonid Boicu, confruntat cu nepermisa întârziere a formulării răspunsului de către „organe”, a luat atitudine, comunicată celor responsabili de soluționarea dosarului, în cuprinsul unui text demn de o antologie a caracterelor, a demnității umane și a verticalității morale, text pe care, unul dintre destinatari l-a făcut public pe când expeditorul tocmai împlinea 65 de ani (1996). Epistola purta data de 26 octombrie 1980, zi istorică, aniversară, pentru prima Universitate a țării.

Tovarășe (urma funcția și numele destinatarului – n.ns. D.V.),

Se vor împlini în curând trei ani de la data depunerii dosarului meu în vederea concursului pentru ocuparea postului vacant la Catedra de istorie universală a Facultății de Istorie-Filosofie.

În pofida interesului pe care l-ați arătat și a repetatelor Dvs. stăruințe, nu a fost dat încă rezultatul acestui concurs. După cum bine se știe, orice cetățean-petiționar al țării noastre este legal îndreptățit să primească, într-un termen dat, răspunsul instituției căreia i s-a adresat. Această regulă, din motive necunoscute, nu operează însă și în cazul meu. Bănuiesc că este vorba de un răspuns negativ tacit.

Această situație, adică menținerea prelungită a vacanței postului amintit, creează grave perturbări în desfășurarea activităților la catedra de istorie universală. Acesta este principalul motiv al deciziei pe care am luat-o, de a mă retrage din concurs (a cărui încheiere formală nu știu să se fi produs). Hotărârea mea va face posibilă republicarea postului și ocuparea sa de un coleg înzestrat și cu acele însușiri care-mi lipsesc mie spre a fi admis.

Pe de altă parte, chiar în cazul rezolvării pozitive, într-un viitor imprevizibil, a concursului meu, nu țin să mă aflu printre cei care suportă statutul moral al celor mai bătrâni conferențieri ai Universității. Este o mărturisire sinceră, dezbrăcată de cea mai fravă simțire sau gând de prețiozitate și veleitarism.

Comunicându-vă hotărârea mea, vă rog să primiți cele mai sincere asigurări de stimă și respect, încredințarea atașamentului meu față de Universitatea pe care am absolvit-o în anul 1955 și față de care obligațiile mele morale au fost și rămân imprescriptibile.

Iași, 26 octombrie 1980

Cu deosebită stimă,

Leonid Boicu

Departa de a fi patetică, rugătoare ori vindicativă, scrisoarea definește cum nu se poate mai bine puternica personalitate a expeditorului ei, comunicarea directă, sinceră, clară și fermă a gândurilor și ideilor, altminteri manieră obișnuită sieși în oricare altă împrejurare, degajând pe alocuri accente de amară autoironie, ce i-au însoțit discursul mai cu seamă spre amurgul vieții. Dealtfel, când peste 16 ani, în primăvara lui 1996, colegii de breaslă, prețuind la unison omul și opera, i-au și închinat un volum omagial⁵, sărbătoritul – aflat deja într-o stare de sănătate tot mai precară – nu s-a sfiit a-l întâmpina cu rezerva, vecină cu nemulțumirea, generată de propria-i repulsie la ceea ce el numea „revigorarea prin sfeștani”, ca păcat statornic al întregii societăți românești. „Statura mea socială – i se confesa *omagiatul*, în cuprinsul unei corespondențe destinată altui coleg aflat atunci în suferință – și motivațiile strict personale nu-mi îngăduie să primesc omagii publice ! [...] Culmea: *volum omagial* ! [...] Sunt dezbrăcat de orice urmă de veleitarism. În lupta pe care o duc pentru supraviețuire, toate mi se par deșertăciuni!”⁶. Asemenea conduită morală, afișată fără ostentație, dar cu fermitatea și sinceritatea ce nu l-au părăsit nicicând, dezvăluie o trăsătură de caracter

⁵ *Itinerarii istoriografice. Profesorului Leonid Boicu la împlinirea vârstei de 65 de ani*, coord. Gabriel Bădărău, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, Iași, 1996, 566 p.

⁶ Vasile Cristian, *Bucuria unei prietenii*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D.Xenopol», tom XXXVIII, Iași, 2001, p. 362.

– devenită *rara avis* în zilele noastre – care nuanțează și potențează puternica-i personalitate.

S-a reîntors, prin urmare, la Institut, spre a se dedica exclusiv activității de cercetare științifică, pe care o începuse în cadrul sectorului de istorie modernă, alături de ceilalți tineri sau mai vârstnici colegi. Ca beneficiar – și nu singurul – al generozității fără seamăn, al povețelor profesionale, sugestiilor ori recomandărilor, dar și al observațiilor sau criticilor sale nicicând gratuite, mereu îndreptățite și constructive, îmi amintesc cu câtă atenție parcurgea textele (studii, articole, note, recenzii, etc) oferite spre publicare revistei „Studii și cercetări științifice. Istorie” (până în 1963) și, apoi, „Anuarului” Institutului, publicații al căror secretar de redacție a fost până în 1967, semnalând neajunsuri formale sau de fond, oferind soluții ameliorative, încurajând sau dojenind după caz, pe ton și în limbaj care nu blocau, ci stimulau comunicarea intercolegială. Exigența-i profesională, receptată de beneficiari cu fireasca (pe atunci) condescendență, a exercitat un puternic și pozitiv impact asupra standardului valoric al respectivelor publicații, dar și asupra tinerilor cercetători, care au descoperit în el un autentic și fermecător model.

Întreaga dimensiune a virtuților sale științifice, organizatorice, intelectuale, morale și colegiale sau umane poate fi surprinsă în ipostaza-i de inițiator și coordonator al colectivului de istorie a relațiilor internaționale în cadrul Institutului „A. D. Xenopol”, în anul 1967, colectiv pe care și l-a dorit mereu extins, dar care, din pricina împrejurărilor neprielnice, a rămas și peste decenii cu aceeași structură numerică a începuturilor, adică „minuscul” – cum însuși l-a definit. Marcând un evident jalon în propria-i carieră științifică, dominată până atunci de preocupările de istorie economică și socială, noua direcție de cercetare, transformată deîndată într-un riguros și statornic program, reclama însă și resurse umane pregătite corespunzător, pe măsura ambițioaselor proiectii tematice. Pentru aceasta, n-a pregetat a-și consuma timpul, energia, priceperea și, mai ales, răbdarea, investite cu rar-întâlnită generozitate, chiar dacă finalmente satisfacțiile aveau să fie pigmentate sau devansate prin dezamăgiri. Sub aripa-i ocrotitoare i-a luat astfel, spre a-i forma, pe câțiva tineri cercetători, călăuzindu-i pe direcții sau domenii deficitare ale istoriei relațiilor internaționale din perspectivă românească: Veniamin Ciobanu, pentru raporturile româno-polone; Gemil Tahsin, pentru relațiile româno-otomane; Stela Mărieș, pentru relațiile româno-germane și, Gabriel Bădărău, pentru raporturile româno-austriece. Nu și-a revendicat însă, vreodată, rolul formativ de *șef de școală*, deși a fost! Și nu doar pentru colegii de Institut mai sus citați. Gheorghe Cliveti și Mihai Cojocariu pot depune, egalmente, mărturie ca discipoli. Iar din prea-plinul înțelepciunii sale s-au înfruptat nu doar moderniștii, favorizați prin definiție de proximitatea tematică și cronologică a preocupărilor științifice comune, ci și alți colegi fie din Institut, fie de la Facultate, interesați deopotrivă și adeseori de antamarea unor programe, sau de realizarea unor lucrări în colaborare. Mai trist, dacă nu și condamabil (evident, moral), este faptul că, mai târziu, unii au uitat...

Performanțele științifice realizate într-o cadență admirată sau invidiată, după caz, de colegii de breaslă din țară l-au impus de timpuriu pe Leonid Boicu drept un reper valoric al istoriografiei românești și, în consecință, ca pe un îndreptățit, chiar râvnit, partener de dialog pentru istoricii străini. Șansa de a le fi interlocutor acestora din urmă și de a intra în contact cu reprezentanții altor școli sau curente istoriografice i-a fost, însă, multă vreme paralizată de acea nefericită mențiune existentă în dosarul său, la rubrica specială și decisivă (pentru unii), intitulată „rude în străinătate”.

Sentimente speciale și vădite manifesta Leonid Boicu față de toți moldovenii de peste Prut, de care s-a simțit mereu legat prin mii de fire nevăzute. Dacă pe cei cu ascendență basarabeană, indiferent de profesie, stabiliți în Iași, îi cunoștea îi prețuia și-i regăsea mereu în anturajul tot mai larg al prietenilor săi, pentru colegii de breaslă sau oaspeții chișinăueni care au avut șansa de a ne vizita Institutul în anii dictaturii sau mai apoi (precum Alexandru Moșanu, Andrei Eșanu, Emil Dragnev sau Filip Grecul), istoricul ieșean a constituit un reper valoric, un suport moral și o speranță a izbăvirii, întemeiate toate pe nostalgia traiului cândva comun, pe dragostea-i profundă și statornică pentru Dondușanii natali, spre a nu mai invoca sincera-i compasiune pentru soarta vitregă a fraților de peste Prut.

Supralicitând încrederea în oameni, pentru ajutorarea și stimularea profesională a cărora și-a sacrificat cu generozitate timpul și neuronii, Leonid Boicu nu a beneficiat de capitalul de recunoștință cuvenit din partea semenilor, pe măsura propriilor investiții făcute de-a lungul anilor.

Schimbarea macazului politic, la sfârșitul anului 1989, cu toate că teoretic lăsa loc, pentru toată lumea, speranțelor de mai bine, înlăturând – în cazul său – armătura vechilor injustiții, suferințe familiale sau frustrări morale, prin deschiderea granițelor atât către Est, cât și spre Vest, practic nu i-a modificat cu nimic statutul de până atunci; biografia lui Leonid Boicu a rămas cantonată, în continuare, în zona disconfortului moral, datorat, pe de o parte, progresului lent și neîntrerupt al unei incurabile boli contractată subit și, pe de alta, din pricina noilor deziluzii ridicate pe soclul trecutelor abuzuri. La catedră nu a mai fost invitat de nici unul dintre foștii colegi, colaboratori și beneficiari ai serviciilor sau consiliilor sale, deși era greu de presupus că ar fi acceptat, după experiența trăită cu un deceniu mai înainte și pe fondul noilor convulsii provocate de revoluție și în lumea universitară ieșeană. În Institut, unde s-a bucurat mereu și plenar de respectul și prețuirea cuvenite unei autorități științifice și unui factor de echilibru în raporturile interumane, nu a dorit să se implice administrativ, declinând cu modestie, politicos și motivat orice ofertă, altminteri incomodă și cronofagă. A continuat însă să lucreze și să participe la viața științifică a instituției, considerată mereu a doua sa familie, realizând, prin eforturi numai de el știute în ultimii ani de viață, noi lucrări de sinteză și câteva studii analitice care-i reconfirmă clasa și rasa.

Adăugate aparițiilor anterioare, *ultimele*, spre a utiliza o expresie sau element de identificare a scrierilor celui mai mare istoric român, rotunjesc o zestre științifică impresionantă prin rigoare, orizont tematic, substanță și limbaj, operă pe care nădăjduiesc și cred că posteritatea o va prețui mai mult decât au făcut-o contemporanii autorului. Dealtfel, evidențiind *vocația istoricului*, academicianul Alexandru Zub, el însuși un reper moral și profesional pentru toți cei ademeniți sau inspirați de muza Clio, consemna cu îndreptățită și recunoscută autoritate că, pentru colegii de breaslă, Leonid Boicu rămâne drept „o culme a domeniului, opera sa fiind socotită ca un model în istoriografia privitoare la epoca modernă, îndeosebi a raporturilor internaționale”⁷. Iar celălalt „nemuritor” ieșean, trudit în viață în același perimetru profesional (și, în parte, tematic) al istoriei moderne românești, în care și-a plasat opera Leonid Boicu, profesorul Gheorghe Platon, afirma „fără nici o rezervă” că lucrările acestuia „reprezintă contribuții determinante la progresul științei istorice. Studiile privind dezvoltarea economică și socială, aparținând începutului de drum și, mai apoi, cele consacrate <istoriei> relațiilor internaționale sunt adevărate modele, excelând prin informare exhaustivă, prin integrare perfectă în realul istoric, cu obiectivitate, capacitate de a construi sintetic, cu asocieri și sugestii subtile, comunicate într-o formă concisă, elegantă și, mai cu seamă, convingătoare”⁸.

Impunându-și un regim de lucru adecvat stării sănătății sale, cu „pauze” reclamate de tot mai dese controale medicale și tratamente ambulatorii, îndeosebi după evenimentele din decembrie 1989, Leonid Boicu a răspuns, ca și până atunci, invitațiilor colegiale de a participa la proiectele științifice comune, regăsindu-se cu studii temeinice printre colaboratorii și/sau coordonatorii volumelor: *Istoria militară a poporului român*, vol. IV (București, 1987); *Români în istoria universală*, vol. III (Iași, 1988); *La Révolution française et les roumains* (Iași, 1989); *Victor Slăvescu, 1891-1977* (București, 1992) sau *Istoria ca lectură a lumii* (Iași, 1994). Concomitent, n-a încetat să scrie la partea de sinteză ce i-a fost atât de dragă, încât și-a sacrificat până și ultimele resurse de energie, sinonime cu ultimele clipe de viață, pentru a-și încheia studiul care avea să reprezinte și cântecul de lebadă al istoricului. Nu unul tânguitor, cum observa perfect îndreptățit un alt coleg de breaslă, ci unul care pune în lumină victoria spiritului asupra materiei. Realizată în manuscris, sub presiunea neiertătoare a timpului și nemiloasă a suferinței, cartea n-a apucat să mai vadă lumina tiparului cu autorul ei în viață, pentru că, la numai o zi după ce trecuse în a 67 primăvară, marele om de știință a părăsit definitiv această lume.

Prin grija statornică a familiei și prin osârdia admirabilă a istoricului Victor Spinei, apropiat de Leonid Boicu nu doar prin profesie, ci și prin obârșie comune, cartea manuscris – rătăcită o vreme prin sertare de birou sau rafturi de bibliotecă – a apărut totuși, în Editura Institutul European, când autorul ar fi

⁷ Alexandru Zub, *Leonid Boicu: vocația istoricului*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D.Xenopol»”, tom XXXVIII, Iași, 2001, p. 353.

⁸ Gh. Platon, *op.cit.*, p.355.

împlinit vârsta de 70 de ani. Cu titlu cvasiidentific⁹ celui din 1986, sugestiv și pentru conduita morală a autorului, care n-a dorit să-și multiplice artificial zestrea științifică (sub raport numeric) prin acordarea unei alte identități propriului demers, această ultimă creație științifică dovedește, dacă mai era nevoie, că autorul o gândise în cadrul unui proiect restitativ mai amplu, menit a repera și evidenția raporturile românilor cu lumea europeană în epoca modernă, după modelul oferit cu mai bine de jumătate de secol înainte de savantul Nicolae Iorga: nu de „a rescrie istoria românilor înșiși, ci de a-i așeza într-un fel mai exact în cadrul vieții de obște a lumii și, mai cu seamă, de a arăta momentul și felul în care au înrâurit și ei acest întreg”¹⁰.

Înțelegând, poate ca nimeni altul, modelul și mesajul, Leonid Boicu le-a preluat creator, nu doar în această ultimă sinteză, adăugând fiecăreia dintre lucrările sale (carte, studiu, notă, comunicare), indiferent de dimensiune, acel timbru inconfundabil asigurat prin armonia perfectă între fondul ideatic și analitic al problematicii abordate și forma lor de expresie. Judecăților de valoare le-a asociat mereu cele mai adecvate expresii, apelând nu o dată la limbajul metaforic pentru a conferi propriilor aserțiuni o sporită capacitate de sugestie.

Leonid Boicu, *Omul*, a plecat, după o viață scurtă – prea scurtă pentru sufletul său mare – și modestă, chiar mult prea modestă pentru înaltele virtuți ale personalității sale. A lăsat în urmă, însă, amintirea faptelor sale vrednice, reținute de contemporani și recomandate posterității printr-o operă istoriografică de excepție. Și poate că urmașii, asimilând spiritul director al acestei opere – identificabil, în expresia acad. Al.Zub, prin „orizont amplu, construcție judicioasă, rigoare metodologică”¹¹ – în perfectă conjuncție cu o exemplară conduită morală, o vor prețui mai mult decât au făcut-o contemporanii. Pentru că, reluând și reafirmând o statornică convingere, deși s-a impus de timpuriu în rândul breslei ca un autentic expert în problematica largă și complexă a modernității (fiind încununat cu premiul Academiei la vârsta de 33 de ani) și cu toate că a fost mereu solicitat ori consultat în elaborarea și îndeplinirea proiectelor istoriografice de interes național, Leonid Boicu n-a beneficiat de cuvenita recunoaștere valorică a operei sale; Academia Română, reorganizată în 1990 și împrăștiată succesiv pe parcursul următorilor ani, a omis a-i înscrie numele printre „nemuritori”, alături de celelalte personalități reprezentative ale istoriografiei românești.

Fără a risca comparații, asocieri sau clasificări, aflate oricând sub incidența relativității și/sau subiectivismului, ca „simplu cetățean” membru al aceleiași bresle, având experiența lecturilor istoriografice din autorii mai vechi ori mai noi, cu sau fără aură sau titluri academice, îndrăznesc a afirma că lui Leonid

⁹ Idem, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (1792-1821)*, ediție îngrijită de Victor Spinei, Editura Institutul European, Iași, 2001, 328 p.

¹⁰ Nicolae Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, ediție îngrijită de Radu Constantinescu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 1.

¹¹ Alexandru Zub, *Leonid Boicu: vocația istoricului*, în *loc.cit.*, p. 354.

Boicu i s-a făcut o ultimă și mare nedreptate tocmai acolo unde binemerita mai mult, adică în operă! Aproape fără de cusur, fixând jaloane factologice și interpretative într-un spectru larg al modernității românești și al conexiunilor acesteia cu lumea exterioară, deloc atinsă de virusii ideologizării sau vulgarizării ce transformau adesea păcatul în virtute, într-un cuvânt *științifică*, opera sa nu a convins pe diriguitorii înaltului for academic, ale căror criterii sau exigențe pot fi doar comentate, nu și judecate, de muritorii de rând. Personal, mărturisesc credința că timpul, atât de grăbit cu *omul* Leonid Boicu, va fi mai drept cu *istoricul* omonim și-i va așeza numele și opera acolo unde, de fapt, le este locul, în memoria nestinsă a posterității.

Summary

Leonid Boicu, one of the greatest Romanian contemporary historians, was born in Dondoseni, Soroca district (Republic of Moldavia), on May 1-st, 1931, and died in Iasi (Roumania), on May 2-nd, 1997. His life was strongly marked by the quite unfavourable political circumstances, following the Second World War, when he and his family, too, preferred to move (after the Soviet ultimatum was sent to Romanian Government, in 1940) for ever in Roumania. So, he arrived in the former Moldavia's capital, Iași, where he studied at the "Al. I. Cuza" University, founded his proper family, and worked from the early beginning up to the end of his life at the "A.D. Xenopol" Institute of History, belonging by the Romanian Academy.

As a brilliant specialist, not only in the various fields of Romanian modern history, but especially on the diplomatic history of modern times, including the international relationships of the Romanian Principalities during the Eighteenth and Nineteenth Centuries, Leonid Boicu shared his very large and generous professional experience and deep knowledges with his younger colleagues, both from "A.D. Xenopol" Institute and "Al. I. Cuza" University, without waiting any reward. Unfortunately, he did not enjoyed such (moral and material) reward in the same measure which his works, thought, conduct and entire activity deserved. Among the most important works signed by the great historian Leonid Boicu, it can be mentioned: his doctoral paper *Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii. 1853-1856* (Bucharest, 1972); *Adevărul despre un destin politic. Domnitorul Gr. Al. Ghica. 1849-1856* (Iași, 1973); *Geneza "chestiunii române" ca problemă internațională* (Iași, 1975); *Diplomația europeană și triumful cauzei române. 1856-1859* (Iași, 1978); *Principatele Române în raporturile politice internaționale. Secolul XVIII* (Iași, 1986); *Din istoria diplomației europene: anul 1859 la români* (Iași, 1996); *Principatele Române în raporturile politice internaționale. 1792-1821* (Iași, 2001) and many other.

In the present paper, there are some opinion, thoughts and recollections, written by one of his former colleague, neighbour and disciple, as a sign of deepful and posthumos respect given to an exceptional mentor and authentic role model.

Gheorghe Cojocaru*

AUTODETERMINAREA BASARABIEI ÎN CONDIȚIILE ANULUI 1917, ÎN CONCEPȚIA LUI ALEXANDRU V. BOLDUR

În vara-toamna anului 1917 Alexandru V. Boldur, privat-docent (conferențiar universitar) la Facultatea de Drept a Universității Imperiale din Petrograd, publică în paginile presei de culoare social-revoluționară (s.-r.) din capitala fostului imperiu dar și în cea din Chișinău o serie de materiale privind pregătirea reformei în sfera politico-națională din Rusia de după Revoluția din Februarie. Reflecțiile sale se întemeiau pe un bogat material istoric, statistic și factologic privind situația diverselor etnii din cuprinsul Rusiei, ca și pe experiența statelor europene occidentale în acest domeniu. O reformă politică cuprinzătoare, după Boldur, trebuia să dea satisfacție nu numai revendicărilor general naționale, dar și să răspundă solicitărilor unor regiuni la o existență politică aparte, cum ar fi Siberia, în împrejurările anului 1917, Finlanda, Polonia, Caucazul sau Basarabia. În structura unei Rusii federative, conform programului socialist-revoluționar, Boldur distinge între regiunile care puteau pretinde la o „autonomie de stat”, precum Polonia sau Finlanda, cu care, anticipa Boldur în august 1917, va fi dificil de definit caracterul relațiilor lor complicate cu Rusia, la o „autonomie regională / teritorială” ca Siberia sau Basarabia sau la o „autonomie personală” în cazul națiunilor fără teritoriu. Cum vor coexista toate aceste „autonomii” în cadrul unei Rusii astfel reformate, care va fi delimitarea competențelor între centru și puterea locală, ce garanții constituționale se vor prevedea pentru menținerea și consolidarea democrației, toate acestea erau o mare provocare, la care urma să răspundă neîntârziat Adunarea Constituantă a întregii Rusii¹.

Urmărind cu atenție evoluțiile mișcării de emancipare națională și democratică din Basarabia, Alexandru Boldur a dezavuat categoric în presa de la Petrograd tentativele Radei Centrale de la Kiev de la mijlocul lunii iulie 1917 de includere a teritoriului dintre Prut și Nistru în componența Ucrainei autonome. Un articol al său, cu titlul „Ucraina și Basarabia”², apare în cotidianul de mare circulație „Delo Naroda” exact în zilele în care în capitala fostului imperiu se afla o delegație a Radei Centrale pentru a discuta cu Guvernul Provizoriu chestiunea autoconducerii naționale și limitele teritoriale ale acestei autoadministrări. Boldur invocă protestul Partidului Național Moldovenesc împotriva acestor pretenții ale Radei și rezoluția adunării reprezentanților diverselor organizații

* Gheorghe Cojocaru, doctor habilitat în istorie, directorul Institutului de Istorie al AȘM.

¹ Пр.-доц. А. В. Болдырь, Подготовка национально-политической реформы, «Дело Народа», 8 октября 1917 г.

² Idem, Украина и Бессарабия, «Дело Народа», 5 августа 1917 г.

politice și naționale din 20 iulie de la Chișinău, prin care se cerea recunoașterea „autonomiei politico-teritoriale” a Basarabiei³, cerând Guvernului Provizoriu să țină cont de această revendicare fundamentală a basarabenilor. El amintește de statutul Basarabiei autonome între 1812-1828, subliniind necesitatea reparării greșelii comise sub țarul Nikolai I, când autonomia Basarabiei a fost desființată. Apoi, apelând la datele statistice ale recensământului imperial de la 1897, observă că existența unei populații ucrainene de 19% între Prut și Nistru nu poate servi drept temei pentru includerea Basarabiei în cadrul Ucrainei. Un eventual schimb de teritorii cu Ucraina, arată Boldur, ar afecta unitatea geografică și economică a Basarabiei, astfel că „dintr-o unitate teritorială naturală a statului rus ea s-ar transforma într-o entitate monstruoasă care va prezenta relativ mici dificultăți pentru Ucraina cu teritoriul ei întins și multe dificultăți pentru Basarabia” cu un teritoriu mult mai mic⁴. Boldur a apărut unitatea Basarabiei și în fața comitetului de la Petrograd al Partidului socialist-revoluționar ucrainean, cu care a avut un schimb de replici publice în chestiunea intențiilor inițiale ale Radei de la Kiev de a include Basarabia printre guberniile Ucrainei autonome.

În septembrie-octombrie 1917, după ce a sosit la Chișinău împreună cu un grup mai mare de basarabeni trimiși de la Petrograd cu misiunea „de a adânci revoluția”, Boldur publică în mai multe numere ale ziarului „Svobodnaya Bessarabya” un studiu amplu cu denumirea „Schițe privind autonomia Basarabiei”. Problema națională în Rusia, în opinia lui Boldur, egala, după complexitatea și dificultățile sale, chestiunea agrară. Federația nu era neapărat un panaceu pentru satisfacerea aspirațiilor naționale, ci doar un mijloc de rezolvare a problemei naționale în măsura în care dădea satisfacție tendințelor de descentralizare a unor teritorii aparte. Principiul ce trebuia urmat în fiecare caz aparte, după Boldur, viza corelarea aspirațiilor naționale locale cu cadrul legal și dezideratele generale ale statului⁵. (În conglomeratul de peste o sută de seminiții ale fostului Imperiu Rus, „moldovenii”, românii din Basarabia, conform datelor invocate de Boldur, reprezentau 0,87% (1, 122 mln)). Dintre ofertele partidelor politice în problema națională, Boldur evidențiază programul socialist-revoluționar care pleda pentru o „republică federativă a Rusiei, cu acordarea dreptului la autonomie teritorial-națională în limitele populării etnografice” a etniilor respective⁶. În ceea ce privește tipologia autonomiilor, el reliefează o gamă întreagă de modele, în funcție de suma de competențe asumate și raporturile cu centrul – de la autonomia de zemstvă, autonomia regională de tip austriac, la cea de stat⁷. Alegerea unei sau altei forme de autonomie era în dependență de condițiile concrete într-o regiune națională sau alta. Autonomia regională, din punctul său

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ Пр.-доц. А. В. Болдырь, Очерки автономии Бессарабии (I), «Свободная Бессарабия», 17 сентября 1917 г.

⁶ Ibidem, (III), din 24 septembrie 1917.

⁷ Ibidem, (IV), din 1 octombrie 1917.

de vedere, era mai indicată pentru teritoriile naționale fără o tradiție locală de autoguvernare, fără o cultură juridică bine conturată și asupra căruia trebuia să se instituie o anumită formă de control din partea metropolei, acesta fiind și cazul Basarabiei⁸.

Boldur acordă o atenție specială chestiunii frontierelor Basarabiei autonome între Prut și Nistru, insistând asupra indivizibilității sale teritoriale. Amintind de pretențiile Radei Centrale asupra Basarabiei, el constată că acestea nu au apărut din senin, ci au fost promovate în mai multe publicații și broșuri, semnate de autori ucraineni. Între aceștia, prof. M. Grușevski care scria în 1917 că „trebuie să alipim județele ucrainene ale guberniilor vecine, ca, de ex., Hotin și Accherman ale guberniei Basarabiei”⁹. Un alt autor ucrainean, M. O. Yakimenko, formula pretenții doar față de un județ basarabean¹⁰, iar P. Ya. Stebnițki (P. Smutok) pretindea că ucrainenii ocupau până în 1914 „o mare parte din gubernia Basarabiei”¹¹. Protestele organizațiilor politice și naționale de la Chișinău i-au determinat pe liderii ucraineni să renunțe la pretențiile de a recroi harta Basarabiei, susține Alexandru Boldur¹².

În aceste „Schیțe ale autonomiei Basarabiei”, în care profesorul în drept Alexandru Boldur întreprinde, între altele, o incursiune în trecutul teritoriului dintre Prut și Nistru, se prea poate ca, în premieră, el să apară și în postura publică de istoric al spațiului românesc. „Până la alipirea la Rusia, menționează Boldur, Basarabia se afla în componența principatului Moldovei care împreună cu un alt principat vecin, Valahia, reunea poporul român” (*rum. narodnosti*)¹³. În abordarea sa, cele două principate au o istorie conexă. El descrie pe scurt căderea principatelor sub dominația otomană, subliniind că în ceea ce privește evoluția socială internă ambele principate, ca și țările europene, au cunoscut aceleași procese istorice de trecere în epoca medievală „la monarhia stărilor” (*soslovnaya monarhia*). După 1711 începe epoca fanarioților, care ia aspectul unei opresiuni naționale. Astfel, afirmă Boldur, „în locul limbii române greaca devine limba curții, administrației și școlii”¹⁴, corupția și jaful cunosc cote exorbitante. „Nu-i de mirare, arată Boldur, că după o sută de ani de dominație fanariotă, moldovenii au văzut în războiul Rusiei cu Turcia scăparea lor din silnicia străină”, aceleași circumstanțe determinând și atitudinea populației Basarabiei față de autonomia sa în primii ani de după „alipirea” (*prisoedinenie*) la Imperiul

⁸ Ibidem, (V), din 18 octombrie 1917.

⁹ Ibidem, (VI); M. Грушевский, Якоіми хочемо автономіі і федерації, 1917, стр. 8.

¹⁰ Пр.-доц. А. В. Болдырь, Очерки автономии Бессарабии (VI), «Свободная Бессарабия», 18 октября 1917 г.; М. О. Якименко, Земельна справа на Україні, 1917, стр. 23.

¹¹ Пр.-доц. А. В. Болдырь, Очерки автономии Бессарабии (VI), «Свободная Бессарабия», 18 октября 1917 г.; П. Я. Стебницкий (П. Смук), Українська справа, 1917, стр. 4.

¹² Пр.-доц. А. В. Болдырь, Очерки автономии Бессарабии (VI), «Свободная Бессарабия», 18 октября 1917 г.

¹³ Ibidem, (VII), din 20 octombrie 1917.

¹⁴ Ibidem.

Rus¹⁵. Boldur descrie statutul Basarabiei între 1812-1818, rolul mitropolitului Gavriil Bănulescu Bodoni în câștigarea și apărarea autonomiei basarabene¹⁶. El examinează cu atenție esența și evoluția autonomiei Basarabiei, până la desființarea sa în 1828, insistând asupra modului în care era constituit și activa Consiliul Suprem al nou formatei regiuni din cadrul Imperiului Rus, funcționării „limbii moldovenești” în administrație și justiție, în paralel cu limba rusă, aplicării „dreptului moldovenesc”, observând că aceasta era o autonomie „limitată”¹⁷. Cauzele eșecului autonomiei regionale, după Boldur, rezidă în circumstanțele generale ale epocii de hipercentralizare în care pășise Rusia, în abuzurile factorilor administrativi și înstrăinarea acestora de grosul populației autohtone, în lipsa unei culturi populare de adeziune la idea autonomiei regionale¹⁸. Strânsoarea centralistă, atenționa Boldur, era destul de puternică și în Petrogradul revoluționar din toamna anului 1917, încât șansele Basarabiei la dobândirea autonomiei, în condițiile slăbiciunii mișcării naționale din ținut, erau calificate ca destul de reduse. „Tăciunile mocnit al autoconștiinței naționale este suflat de niște foale slabe”, constată Boldur, relevând puținătatea presei naționale, inexistența școlii naționale, singurii luptători energici pentru mișcarea autonomistă fiind, după aprecierea sa, ostașii moldoveni de pe fronturile Marelui Război. Pentru autodețerminarea Basarabiei era strict indispensabil, recomanda Boldur, ca liderii săi să contribuie prin toate mijloacele la cultivarea și afirmarea conștiinței naționale, la asigurarea ordinii și păcii interetnice pentru a menține ținutul pe calea renașterii naționale și dezvoltării democratice¹⁹.

Din scrierile lui Alexandru Boldur, apărute în presa de la Petrograd și Chișinău în 1917 și consacrate în întregime apărării și promovării unor drepturi naționale și politice ale Basarabiei de-a lungul unui scurt interval de timp, rezultă cu claritate profilul unui om profund ancorat în evoluțiile sociale din Rusia de după căderea imperiului și pe deplin conștient de datoria sa de a se pune în serviciul cauzei naționale, emancipatoare a plaiului său natal. Analizele sale ale evoluțiilor istorice și realităților curente din Basarabia anului 1917 sunt adânci și temeinice, sunt consistente, obiective, pluridimensionale și riguroase, anticipând, într-un fel, metoda de lucru a istoricului Boldur, consacrat după revenirea sa acasă prin excelentul volum privind relațiile ruso-române și chestiunea Basarabiei, din 1927. Cadru didactic la Universitatea imperială din Petrograd, Alexandru Boldur, avea, am putea admite, nu numai acces dar și un interes aparte față de literatura istorică românească pe care o cunoștea, ceea ce transpare clar din scrierile sale din 1917, din care își satisfacea setea de cunoaștere a istoriei naționale a românilor, se autoinstruia și-și edifica propria

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem, (X), din 22 octombrie 1917.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

concepție despre destinul neamului românesc din Basarabia. Prin urmare, putem concluziona că istoricul Alexandru Boldur, primul istoric al Basarabiei interbelice, chiar dacă Ion Nistor i-o va lua înainte cu a sa „Istorie a Basarabiei”, din 1923, nu a apărut de nicăieri: el a păstrat trează conștiința de neam așa cum i-a fost altoită începând cu casa părintească și mediul din Chișinăul începutului de secol XX, a urmat apoi o perioadă de acumulări și de reflecții în marile centre universitare din Rusia, care i-au marcat formația intelectuală și l-au determinat, după reîntoarcerea acasă din Uniunea Sovietelor, să se aplece cu toată puterea de creație și strălucirea intelectului său asupra studiului științific al istoriei românilor și, în speță, a românilor dintre Prut și Nistru.

Summary

This article analyzes the reflections of Alexandru Boldur, lecturer at the Faculty of Law of the University of Petrograd, on the issue of autonomy of Bessarabia, after the collapse of the Tsarist autocracy in February 1917. Examining several articles written by Alexandru Boldur in the press of the time, in Petrograd and in Chisinau, the author admits that these could be the first writings dedicated to Romanian history of the future historian of Bessarabia, which shows that Boldur had a broad horizon and a vast historiographical culture.

Ion Negrei*

IMPLICAREA LUI ALEXANDRU BOLDUR ÎN MIȘCAREA NAȚIONAL-REVOLUȚIONARĂ DIN BASARABIA ÎN 1917-1918

În cartea de memorii „Viața mea. Lumini și umbre”, apărută în 2006, dar scrisă, evident, cu mult timp înainte, când autorul era în viață (a decedat în 1982), Alexandru Boldur fixează viața și activitatea sa la hotarul a două lumi: „Mi-a fost hărăzit să trăiesc între două epoci, una muribundă și cealaltă, nouă, născândă”¹. Indiscutabil, linia de demarcație dintre cele două epoci în viața sa a fost revoluția rusă din 1917, eveniment ce a determinat nu doar soarta istoricului, pe care îl comemorăm, ci a schimbat temeinic, dar și dramatic, viața a câtorva generații, la nivel numeric a câtorva sute de milioane de oameni, din spațiul rusesc devenit foarte curând sovietic.

Evenimentele din Rusia din anul 1917 au modificat radical modul oamenilor de a percepe și înțelege esența lucrurilor. În acest sens Al. Boldur scria: „Viața cu proiecte pentru viitor, plină de speranțe și optimism, a fost brusc curmată, primind o lovitură dintre cele mai grele din partea unui musafir nou și așteptat de multă lume în societatea rusă: *revoluția*. Ea a smuls viața socială din toate încheieturile ei și a făcut imposibilă orice previziune a viitorului”².

Imaginea generală a revoluției ruse, cauzele și dezvoltarea ei, precum și repercusiunile pe care le-a avut acest eveniment istoric asupra vieții din Basarabia au fost analizate de istoricul și juristul Al. Boldur într-un șir de lucrări științifice, acestea văzând lumina tiparului pe parcursul întregii sale cariere științifice, dar și postum³. Problematika dată a fost examinată nu doar din interes științific, aplecarea spre acest subiect a fost determinată și de dorința marelui istoric de a face un serviciu patriei sale. Subiectele în cauză au fost tratate cu multă competență profesională și cu responsabilitatea caracteristică reputatului istoric.

În materialul de față vom aborda subiectul implicării lui Alexandru Boldur în mișcarea național-revoluționară din Basarabia în anii 1917-1918, evident având ca punct de plecare evenimentele desfășurate la Centru, la Petrograd, dar și schimbările intervenite în Basarabia în perioada respectivă. Vom încerca să

---

* **Ion Negrei**, cercetător științific la Institutul de Istorie al AȘM.

¹ Alexandru V. Boldur, *Memorii. Viața mea. Lumini și umbre*, București, 2006, p. 13.

² Alexandru V. Boldur, *Memorii...*, p. 79-80.

³ Alexandru V. Boldur, *La Bessarabie et les relations russo-roumaines. La chestion bessarabienne et le droit international*, Paris, 1927, 410 p.; Idem, *Unirea: Analiza psihologică a evenimentelor (1918-1928)*, Chișinău, 1928, 16 p.; *Le recit du témoin. Alexandru V. Boldur. (L'Union de la Bessarabie avec la Roumanie)*, Nagard, Roma, 1978; Alexandru V. Boldur, *Imperialismul Sovietic și România*, Editura Militară, București, 2000, 262 p.

dezvăluim subiectul atât în baza lucrărilor publicate de Al. Boldur cât și a unor însemnări memorialistice, atât ale protagonistului nostru cât și a altor participanți la evenimentele revoluționare din Basarabia din anii 1917-1918.

În anul 1935, Alexandru Boldur publica în paginile revistei *Viața Basarabiei* un buchet de amintiri și reflecții referitoare la revoluția rusă, pe care o considera ca „una dintre cele mai mari din întreaga istorie a omenirii”⁴. Consacratul istoric exprima părerea că revoluția rusă trebuie evaluată nu doar la dimensiunea ei spațială (la parametri ei cantitativi) – a cuprins 1/6 din suprafața globului pământesc – ea necesită și o apreciere pe dimensiunea calitativă. În acest sens, memorialistul constata că *prin ritmul și profunzimea sa*, revoluția rusă întrece tot ce a existat până acum. Deși din momentul producerii revoluției ruse trecuseră aproape două decenii, Alexandru Boldur o considera neterminată și, din această perspectivă, menționa că rezultatele ei sunt greu de evaluat. Ele *nu sunt destul de coapte spre a fi măsurate*⁵, făcea o altă constatare valoroasă Al. Boldur.

În notele sale memorialistice Al. Boldur întreprinde o ochire asupra trecutului nu chiar atât de îndepărtat prin prisma impactului ce l-a avut revoluția rusă asupra propriului destin. În partea de debut a *Arabescurilor basarabene*, istoricul scria: „am gândit că a o descrie prin prisma vieții mele, ar fi cu mult mai interesant, decât a urmări doar mersul succesiv al evenimentelor, sau poate chiar de a o lumina din punctul de vedere al cauzelor și consecințelor ei”⁶.

Alexandru Boldur compară revoluția rusă cu o operație de defrișare a unei păduri, mai exact, după cum se exprima plastic memorialistul, cu o operație de tăiere masivă și organizată a unei păduri, acțiune la care participă nemijlocit doi actori: *acei care taie pădurea și însăși pădurea*. Așadar, prin această formula alegorică, propusă de Al. Boldur, în revoluția rusă au fost implicate două elemente: *pădurea (masele largi populare) și tăietorii de pădure (revoluționarii)*. Nimic mai mult. Desfășurând această formulă de abordare, istoricul scria: *Cine nu taie devine inevitabil surcea*. Boldur se autoplasează pe sine în această operație socială: „Eu nu mă ocupam cu tăierea și nici nu făceam parte din pădure. A trebuit deci să fiu una din surcele”⁷.

Conform propriilor mărturii, revoluția rusă l-a prins în cancelaria de la Ministerul Agriculturii din Petrograd, unde activa ca funcționar cu însărcinări speciale. Ocupa funcția de adjunct al șefului Serviciului financiar. În ziua de 26 februarie 1917, cineva din prieteni l-a telefonat la birou și l-a anunțat că Duma a luat partea greviștilor și că, probabil, pentru a împiedica concentrarea maselor populare în centrul capitalei, guvernul va desface podurile de peste Neva. Prima îngrijorare la aflarea acestei știri (care pentru dânsul egala cu începutul revoluției ruse), a fost cea legată de deplasarea la locuința sa, situată în Partea Petersburgului, la care pentru a putea ajunge trebuia să treacă două poduri.

⁴ Alexandru Boldur, *Arabescuri basarabene*, în *Viața Basarabiei*, 1935, nr. 3, p. 55.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem, p.56.

După cum este cunoscut, în aceeași zi, pe străzile orașului au răsunat împușcături, spre seară, podurile într-adevăr au fost desfăcute, dar această măsură a guvernului nu a împiedicat mersul revoluției.

Revoluția rusă a pus în mișcare întreaga societate, mase largi ale populației: soldații, care de fapt erau muncitorii și țăranii mobilizați, ofițerii, studenții, intelectuali, alte categorii sociale. Incredibil, dar element revoluționar au devenit pușcărișii eliberați din închisori. Toți au salutat știrea despre căderea autocrației și izbucnirea revoluției. Puțini au rămas în afara procesului revoluționar. Motivându-și implicarea personală în evenimentele de la Petrograd, Al. Boldur scria: „Ar fi fost un nonsens din parte-mi, de a nu lua parte în mișcarea revoluționară, atunci când participa la această mișcare orice soldat și orice muncitor, indiferent dacă înțelegea ce vroia sau nu”⁸.

Implicarea personală în revoluția rusă din 1917 era motivată și de modesta experiența acumulată în timpul revoluției ruse din 1905-1907, când, fiind elev, la sfârșitul anului 1905, a participat la greva generală a seminariștilor de la Chișinău.

Cariera revoluționară îi era favorizată și de experiența profesională. Nu mult înainte de izbucnirea revoluției Alexandru Boldur susținuse examenul pentru titlu de magistrul și devenise privat-docent (conferențiar) la Universitatea din Petrograd. La scurt timp după izbucnirea revoluției, împreună cu alți profesori și conferențieri de drept constituțional, a participat la lucrările Comisiei Constituționale, constituite de Guvernul Provizoriu, comisie în fața căreia a fost pusă sarcina elaborării unui proiect de constituție pentru statul rus. Elaborarea proiectului de constituție pentru un imperiu atât de vast ca extindere teritorială, atât de mozaical din punct de vedere etnic și atât de diferit ca condiții naturale s-a dovedit a fi, de altfel, o problemă *dintre cele mai grele*, după cum recunoaște însuși memorialistul.

După căderea autocrației, basarabenii din Petrograd – nu doar moldovenii, dar și reprezentanții altor etnii conlocuitoare în spațiul dintre Prut și Nistru, urmând exemplul reprezentanților altor naționalități din capitala marelui imperiu, – încep „să se organizeze”⁹, vorba lui Ion Inculeț. Din mărturiile acestuia aflăm că, chiar în cursul primei săptămâni de după înlăturarea monarhiei, cei *câțiva intelectuali moldoveni*, pe care revoluția i-a prins în capitala Rusiei, au lansat un apel (au dat un mic anunț în ziare), invitând pe *moldovenii aflați* la Petrograd să se convoace într-o adunare, pentru a se organiza. Conform memorialistului, rezultatul apelului a întrecut toate așteptările grupului de inițiativă. În ziua de 3 martie 1917, la ora stabilită, în sala de conferințe a Liceului de Băieți (Real) nr.1 din Petrograd s-au adunat peste 2000 (!?) de moldoveni¹⁰, (o cifră exagerată, după părerea noastră – n.a.) în mare majoritate soldați și

⁸ Ibidem, p. 61.

⁹ Ion Inculeț, *O revoluție trăită*, Chișinău, 1994, p. 8.

¹⁰ Ibidem, p. 9.

ofițeri, care până nu demult își satisfăcuseră serviciul militar în unitățile de elită ale curții imperiale: în regimentele de gardă Preobrajenski și Semionovski. Participanții la prima ședință, îngrijorați de situația politică din țară, după înlăturarea familiei domnitoare, dar, în egală măsură, îngrijorați și de propria lor soartă, și de destinul celor de acasă, au discutat problemele politice curente. Ion Inculeț, participant la eveniment și organizator nemijlocit al întrunirii, de informațiile cărui facem uz pentru documentare, nu dezvăluie subiectele concrete discutate și, respectiv, nu cunoaștem deciziile de ordin organizatoric ce s-au adoptat la această adunare. În schimb, același memorialist, în amintirile publicate la scurgerea a peste un deceniu de la eveniment, găsește important să menționeze faptul că, pentru prima dată, dezbaterile s-au purtat în limba maternă a celor prezenți; că, în capitala Imperiului Rus, *a răsunat graiul dulce moldovenesc*. Aceeași sursă menționează atmosfera degajată și plăcută în care s-au purtat discuțiile: „oratorii pare, că îmbătându-se de sunetele cunoscute ale limbii din copilărie, transportau pe ascultători în îndepărtata Basarabie cu dealurile, cu viile și cu apele ei minunate”¹¹.

Săptămânal, pe parcursul lunilor martie – aprilie – mai 1917, de obicei, în zilele de sâmbătă, prin intermediul anunțurilor plasate în ziarele ce apăreau în capitală, în localul Liceului de Băieți (Real) nr.1 din Petrograd, *erau invitați toți locuitorii acestei provincii, care se interesează de soarta ei*¹². Treptat, ședințele s-au transformat în niște cursuri de instruire civică și educație politică. Basarabenilor prezenți la ele – câțiva profesori, studenți, dar în majoritate ofițeri și soldați, oameni de diferite vârste și de diferite origini etnice - li se explicau esența evenimentelor ce se produceau în imensul spațiu al Imperiului Rus, li se tălmăceau noțiunile recent intrate în limbajul public: *revoluție, libertate, autonomie, reformă agrară*, etc. Evident, instruirea se făcea în spiritul revoluționar de care era cuprinsă întreaga societate rusă. Pregătirea teoretică decurgea în sensul susținerii revoluției, dar și a unității statului rus. La aceste, inițial adunări, apoi cursuri, în calitate de orator/instructor/propagandist se producea Pantelimon Erhan, basarabean de origine, în vârstă de 33 de ani, profesor de limba și literatura rusă la Liceul de Băieți (Real) nr.1 din Petrograd. Celor care frecventau cercul politic familiar le era și numele lui Ion Inculeț. (De altfel, familiile Inculeț și Erhan se aflau în legătură de alianță: fratele mai mare a lui Pantelimon Erhan, Ion, preot la biserica Ciuflea din Chișinău, era căsătorit cu sora mai mică, Alexandra, a lui Ion Inculeț).

Într-una din lucrări Alexandru Boldur explică relațiile sale cu liderii *diasporei* basarabene din capitala Imperiului. El susține că, deși era bine cunoscut în cercurile basarabene din Petersburg și era în relații de oarecare prietenie cu I. Inculeț și P. Erhan¹³, aceștia îl ocoleau cu desăvârșire: nu a fost invitat și nu a par-

¹¹ Ibidem, p. 10-11.

¹² Dimitrie Bogos, *La răspântie. Moldova de la Nistru. 1812-1918*, Chișinău, 1998, p. 62.

¹³ Se cunoșteau de pe când erau seminariști la Chișinău, studiaseră apoi la Universitatea din Petersburg. Ba mai mult, în timpul studiilor la seminar, Pantelimon Erhan și fratele său Ion au stat în

ticipat la întâlnirile cu basarabenii de la Petersburg, nu era la curent cu intențiile acestora¹⁴.

La începutul lunii mai 1917, căpitanul Dimitrie Bogos, participant activ la evenimentele revoluționare din Basarabia, profitând de aflarea sa la Petrograd, a avut ocazia să discute subiectul revoluției cu conducătorul cercului basarabean/obștei basarabenilor de la Petrograd, dar și cu un membru de rând. Ultimul, soldat de origine bulgară, vorbindu-i cum este privită și apreciată situația din Basarabia în capitala imperiului, își manifesta îngrijorarea „că lucrurile nu merg prea bine, deoarece niște moldoveni lucrează pentru autonomie și aceasta nu este nici pe placul celor de aici (evident, al autorităților revoluționare de la Centru. – n.n.), nici al unora dintre noi, basarabenii. Se mai spune pe aici că mai sunt și alți autonomiști, care trag spre România”¹⁵. Interesante sunt declarațiile făcute de Pantelimon Erhan, conducătorul cercului. Acesta, prin intermediul unui dialog telegrafic, i-a mărturisit oaspetelui basarabean că în curând grupul pe care îl instruieste va pleca în Basarabia, deoarece acolo „este mult de lucru, mai mult decât în orice parte a Rusiei și basarabenii din Petrograd, odată sosiți la fața locului, vor lucra după programul revoluționar”¹⁶, în opoziție programului autonomist. *Programul revoluționar* al basarabenilor din Petrograd, elaborat, indiscutabil, cu concursul revoluționarilor ruși cu opțiuni centraliste, pornea de la ideea că Basarabia este o provincie multinațională, în care fiecărei naționalități trebuie să i se asigure dreptul la autodeterminare. Pornind de la această abordare teoretică, greșită în fond, Basarabia urma să fie organizată în mai multe autonomii culturale¹⁷: autonomie moldovenească, ucraineană, germană, bulgară etc., în opinia revoluționarilor centraliști, autonomia teritorială fiind considerată periculoasă din cauză că ea ar agita curentul separatist.

Pentru a lua notă despre situația concretă (reală) din Basarabia, la 19 mai 1917, la Chișinău sosesc doi emisari de la Petrograd: Vengherov și Sokolov, primul senator al revoluției și un intim al lui Kerensky, șeful efectiv al Guvernului Provizoriu. Autoritățile locale - reprezentării Guvernului Provizoriu de la Chișinău Constantin Mimi, Vladimir Cristi, un moldovean dintr-o familie boierească, Kenighșat, un avocat evreu dintr-o familie foarte cultă, Rabei, Cononovici etc. - le fac o primire fastuoasă la gară și le acordă atenție deosebită pe parcursul aflării lor în Basarabia. Misiunea lor era să ancheteze/să cerceteze situația din Basarabia și să prezinte un raport la centru. Emisarii poartă discuții cu oficialii basarabeni, participă la primul congres al țăranilor din Basarabia, desfășurat cu mare bucluc între 21 și 24 mai 1917. Convocat de ruși, cu o prezență majoritară a minorităților, congresul țăranilor din Basarabia avea scopul de a trimite delegați la Con-

---

gazdă în casa familiei Boldur.

¹⁴ Alexandru V. Boldur, *Imperialismul sovietic și România*, Editura Militară, București, 2000, p. 62.

¹⁵ Dimitrie Bogos, *Op. cit.*, p. 63-64.

¹⁶ *Ibidem*, p. 64.

¹⁷ *Ibidem*, p. 65; Alexandru V. Boldur, *Imperialismul sovietic și România*, Editura Militară, București, 2000, p. 63.

gresul deputaților muncitori, soldați și țărani, ce urma să se întrunească la Petrograd. Țăranii moldoveni prezenți la congres au cerut ca președinte al congresului să fie ales un moldovean și au insistat ca discursul senatorului Sokolov, rostit în rusă, să fie tradus în limba lor. Aceste cerințe firești ale țăranilor moldoveni au fost interpretate de emisarii ruși ca manifestări de separatism. După câteva zile de cercetare la fața locului, reveniți la Petrograd, emisarii au prezentat un raport la guvern și altul la Sovietul deputaților muncitori și soldați din Petrograd. În care și-au expus opinia despre situația politică din Basarabia. Documentul semnală existența unei dezbinări (unui antagonism) între moldoveni și ruși¹⁸, așa încât, s-a decis trimiterea de urgență în Basarabia a unui grup de propagandiști, cu misiunea de a combate *reacția, antisemitismul, separatismul și de a adânci revoluția*. După cum vedem, aria de implicare a grupului de propagandiști era destul de extinsă, mandatul în fond era atotcuprinzător.

Astfel, la 1 iunie 1917, la Chișinău, a sosit, într-un vagon special, grupul format din 40 de propagandiști, moldoveni și nemoldoveni, conducătorul lor fiind Pantelimon Erhan. Conducerea Partidului Național Moldovenesc, aflând despre descinderea *desantului de la Petrograd*, i-a însărcinat pe tinerii Vlad Bogos și Vlad Cazaclu să discute cu oaspeții proaspăt sosiți la Chișinău și să propună moldovenilor să participe la opera națională. Pantelimon Erhan a refuzat orice colaborare cu organizațiile naționale, angajându-se în activitatea Sovietului țăranilor din Basarabia, recent creat și care avea schițat în programul său păstrarea unității Rusiei, lupta contra separatismului și adâncirea revoluției¹⁹. În materie politică, Obștea basarabenilor se plasa pe platforma Partidului socialist-revoluționar rus. La dispoziția Grupului de propagandiști sosit la Chișinău au fost puse fondurile bănești necesare pentru activitate²⁰. O primă acțiune a acestuia a fost editarea și difuzarea unei broșuri propagandistice, în fond, a unui apel *Către toți moldovenii din Basarabia*²¹, de fapt, mesajul era adresat *tuturor basarabenilor*, care erau îndemnați să acorde tot sprijinul Guvernului Provizoriu, *care poartă grija de interesele norodului*. În această broșură *basarabenilor* li se explica noțiunile *republică, autonomie, Sfatul deputaților țărani din Rusia întreagă*, alte noțiuni de natură revoluționară.

În amintirile sale Onisifor Ghibu susține că din Grupul basarabenilor sosiți de la Petrograd făcea parte și Alexandru Boldur²², afirmație neacoperită documentar până la momentul actual. Este adevărat că aproape concomitent cu sosirea grupului de propagandiști de la Petrograd, în iulie 1917, Alexandru Boldur, împreună cu soția sa – Zinaida Mocrșanski, o doamnă de obârșie poloneză, distinsă pianistă, a efectuat o vizită la Chișinău. Credem că această coincidență temporală, dar și unele afiliații de natură politică au servit temei pentru Onisifor

¹⁸ Alexandru V. Boldur, *Imperialismul sovietic și România...*, p. 62-63.

¹⁹ Petre Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru, 1812-1918*, Iași. f/a, p. 187.

²⁰ Alexandru V. Boldur, *Imperialismul sovietic și România...*, p. 63.

²¹ Petre Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru, 1812-1918*, Iași. f/a, p. 187.

²² Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieții. În Basarabia revoluționară (1917-1918). Amintiri*. Chișinău, 1992, p. 321.

Ghibu de a-l plasa pe Al. Boldur în rândurile grupului de propagandiști de la Petrograd.

În memoriile sale Al. Boldur vorbește despre vizită întreprinsă la Chișinău, scopul declarat al căreia era de „a vedea ce se petrece acolo și pentru a-și vizita rudele”²³. Călătoria la baștină s-a dovedit a fi destul de anevoioasă, în condiții de război mondial și revoluție rusă. Din observațiile lui Boldur făcute la fața locului reținem că „aici revoluția avea un ritm foarte lent”. Comparativ cu Petrogradul unde băntuia furtuna, la Chișinău „mișcarea revoluționară abia se trezise, orașul începuse să se miște”²⁴.

Intelectualii moldoveni implicați în mișcarea națională din Basarabia manifestau „un naționalism moderat, nepolitic, o înclinare spre păstrarea limbii și obiceiurilor naționale moldovenești, un naționalism cultural”²⁵, la care subscrie și Alexandru Boldur. Abia mai târziu, menționează memorialistul, acest curent neorganizat se va transforma într-un curent politic.

În memoriile sale Al. Boldur menționează doar o singură acțiune întreprinsă la Chișinău - ținerea unei conferințe publice, având ca subiect *Autonomia Basarabiei*. Subiectul respectiv era unul fierbinte. Pe toți îi interesa soarta/viitorul Rusiei, intelectualii ruși, dar și revoluționarii de alte origini etnice erau în căutarea formulei de organizare politică a imensului imperiu, problema federației și a autonomiei fiind la ordinea zilei. Se pare că Alexandru Boldur și-a ținut conferința la redacția ziarului *Свободная Бессарабия*. Ulterior, în toamna anului 1917, va publica în paginile acestui ziar o serie de materiale la tema autonomiei Basarabiei²⁶. Cotidianul *Svobodnaia Bessarabia* făcea parte din presa de opoziție a mișcării moldovenilor, întreținea o polemică cu ziarul *Cuvânt Moldovenesc*, organul de presă al Partidului Național Moldovenesc. Redactori ai ziarului erau A. C. Schmidt și Vladimir Cristi. Apărea din februarie 1917, luase locul ziarului oficial din perioada țaristă *Bessarabskie gubernskie vedomosti* (1873-1917).

Conform mărturiilor lui Al. Boldur, conferința „a avut succes și a atras atenția publicului”²⁷. În condițiile revoluției în desfășurare, Al. Boldur era de părere că Basarabia trebuia să-și fortifice legătura cu Centrul. Susținea ideea proclamării autonomiei administrative a Basarabiei, dar viitorul acestui pământ îl vedea doar prin prisma păstrării legăturii cu statul rus. În opinia lui Boldur, celălalt model, modelul federativ de organizare a statului rus era contraproductiv și chiar periculos pentru Basarabia. Prin asumarea rolului de stat în cadrul unei federații, aparent, Basarabia ar avea de câștigat, ar avea poate mai multă libertate de acțiune, dar, slăbind legătură cu centrul, automat și-ar crea un pericol: acesta

²³ Alexandru V. Boldur, *Memorii...*, p. 88.

²⁴ *Ibidem*, p. 89.

²⁵ *Ibidem*, p. 92.

²⁶ *Свободная Бессарабия*: nr.127 din 17 septembrie 1917; nr.129 din 20 septembrie 1917; nr. 134 din 24 septembrie 1917; nr. 139 din 1 octombrie 1917; nr. 141 din 18 octombrie 1917; nr. 143 din 20 octombrie 1917; nr. 145 din 22 octombrie 1917.

²⁷ Alexandru V. Boldur, *Memorii...*, p. 90.

ar fi Ucraina pretențioasă, care își regenera existența sa politică. Astfel, după cum explică Al. Boldur, de teamă de a nu prejudicia interesele provinciei natale, el susținea teza autonomiei. Într-adevăr, în vara anului 1917, Ucraina și-a afișat, pentru prima oară, pretenții asupra Basarabiei. Autonomia Basarabiei împotriva pretențiilor ucrainene a fost apărată de Al. Boldur și în paginile ziarului *Revoluționnoe Delo*, organul de presă a socialiștilor revoluționari, ce apărea la Petersburg.

Alexandru Boldur s-a aflat la Chișinău până la sfârșitul lunii iulie 1917, când a hotărât să se întoarcă la Petersburg. Chișinăul nu l-a satisfăcut. „Mi se părea prea mititel, prea provincial, prea sărac, în ceea ce privește cugetarea politică creatoare”²⁸, scrie în memoriile sale Al. Boldur. Înclinațiile analitice ale profesorului petrogrădean au fost observate și de Onisifor Ghibu, care-i caracteriza „lipsit de temperamentul revoluționarului militant, era mai mult un teoretician și un ideolog al revoluției, fără veleități de luptător de baricade”²⁹.

Revenit la Petrograd a urmărit cu interes evoluțiile politice de la baștină. Întreținea corespondență cu prietenii și cunoscuții din Basarabia. A încercat să intre în politică. În august 1917, angajații Ministerului Agriculturii, unde activau circa două mii de persoane, - mai mult curierii și funcționarii mici, căci funcționarii mai de vază, fiind dezorientați, s-au abținut de la orice implicare politică - l-au ales pe Al. Boldur deputat în Sovietul de deputați al muncitorilor și soldaților din Petrograd. Conform propriilor mărturii, mare treabă în Sovietul deputaților muncitori n-a făcut. În calitate de reprezentant al poporului revoluționar i-a revenit sarcina de a soluționa diferite conflicte între funcționarii Ministerului Agriculturii. Deputăția a durat în total două luni: august-septembrie 1917. Această încercare de a face politică l-a dezgustat și chiar a regretat timpul pierdut.

Alexandru Boldur a fost unul dintre primii basarabeni din capitala Imperiului Rus care personal a salutat telegrafic înființarea Sfatului Țării și proclamarea Republicii Democratice Moldovenești. În una din scrisorile primite de la Chișinău i se aducea la cunoștință intenția conducătorilor mișcării din Basarabia de a-l chema în rândurile lor. „Nu cred să fi fost aceasta o dorință sinceră. Totuși, am așteptat o vreme din partea lor o chemare. E foarte probabil că, primind-o, ași fi urmat vocea tainică a inimii mele și ași fi plecat în Basarabia”³⁰, se confesiunea istoricul peste ani.

Ulterior, după repatrierea sa în România, Alexandru Boldur, făcând cunoștință mai îndeaproape cu felul cum s-au desfășurat evenimentele în Basarabia și cu oamenii care au luat parte la producerea lor, avea să înțeleagă motivul din care n-a fost chemat să participe la mișcarea națională-revoluționară din Basarabia. „Se temeau de concurență”³¹, scurt și clar a explicat Al. Boldur.

²⁸ Ibidem, p. 120.

²⁹ Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieții. În Basarabia revoluționară (1917-1918). Amintiri*. Chișinău, 1992, p. 321.

³⁰ Alexandru V. Boldur, *Memorii...*, p. 128.

³¹ Ibidem, p. 148.

Așadar, invitația de revenire la baștină Al. Boldur așa și nu a primit-o, iar evenimentele s-au derulat cu o adevărată viteză cinematografică. Faza maximalistă a revoluției ruse, preluarea puterii de către bolșevici au spulberat speranțele instaurării în Rusia a unui regim democratic. Grijiile cotidiene, anarhia ce a cuprins un imens spațiu geografic, debandada în instituțiile statului, în parte la Ministerul Agriculturii, unde era angajat, îi răpeau mult timp, distrăgându-l de la tematica basarabeană și slăbindu-i legătura cu cei de acasă. În situația complicată de la sfârșitul anului 1917- începutul anului 1918, Al. Boldur practic a pierdut legătura cu Basarabia.

Concluzii: Pentru Alexandru Boldur, revoluția rusă din 1917 a fost o mare dezamăgire. Concludente în acest sens sunt propriile mărturii. În naivitatea sa credea că tocmai declanșarea revoluției va duce la instaurarea unui regim omenesc în Rusia, că ea va deschide o eră nouă pentru statul întreg. Rusia va avea o construcție care va prevedea un guvern responsabil în fața parlamentului, țara va înceta să fie unitară, transformându-se în Federația Statelor și fiecare dintre ele va avea un complex mare de drepturi. În viitoarea construcție statală Alexandru Boldur rezervase un loc și provinciei sale natale. Statutul ei în viitoarea construcție statală urma să fie stabilit, fie pe baza federalizării, fie prin negocierea unei autonomii foarte largi. Istoricul și profesorul în materie de drept al statului credea că Basarabia în evoluția sa va cunoaște o cale prosperă de dezvoltare, va trece treptat de la statutul de colonie, după cum era atunci, la o viață de sine stătătoare. În general, lui Boldur i se contura o Rusie federativă, democratică, o Rusie debarasată de despotismul mongolic. *Sfântă naivitate*, exclama istoricul peste ani.

Alexandru Boldur spera că în acest viitor stat se vor respecta libertățile individului. Nu credea că puterea în stat va ajunge în mâinile bolșevicilor. Nu putea să-și închipuie că ei vor instaura o dictatură fără seamăn, dictatura sângeroasă a partidului comunist asupra poporului.

Anume dezamăgirile l-au determinat să evadeze din raiul comunist și să se pună în serviciul cauzei provinciei sale natale și statului român în întregime.

Frământările prin care a trecut în anii de aflare în Rusia sovietică, apoi Uniunea Sovietică l-au condus la concluzia că are o mare restanță față de patria sa.

În *Memorii* scria: „Mi-am impus ideea de a scrie o carte despre Basarabia și de a o publica la Paris, în limba franceză. Astfel mi-ași îndeplini într-o oarecare măsură misiunea față de provincia mea natală, pe care n-am putut-o servi la momentul oportun al Unirii ei cu România”³².

Summary

As an intellectual with democratic views, Alexandru Boldur welcomed the Russian Revolution of February 1917, in hope of establishing on the enormous

³² Ibidem, p. 157.

spread of the Russian Empire of a federal state with a democratic organization and functioning, within which for Bessarabia his reserved a status of administrative autonomy. According to Boldur, state organizational model was counterproductive and even dangerous to his native province. By assuming the role of subject of federation, Bessarabia apparently would win – getting perhaps more leeway – but by weakening the connection with the center, automatically, it would had created the danger of being absorbed by Ukraine, which showed annexation pretentions.

Bolshevik coup d'état diverted the natural course of Russian evolution. After the Bolsheviks seized power, federal and democratic future of Russia was compromised, Russia remained in continuity in captivity of the Mongolian despotism.

In this context, Alexandru Boldur welcomed the establishment of the Country's Council Sfatul Țării and the proclamation of the Moldavian Democratic Republic (December 2nd, 1917).

If initially, the historian and professor in state law expressed the opinion that, following the Russian Revolution, Bessarabia is offered a perspective of prosperous development, which will gradually lead to overcoming the status of a colony, which it had within the Russian Empire, then, under the pressure of events in late 1917 – early 1918, this opinion was revised, Alexandru Boldur opting for the perspective of development of the natal province within the Romanian state.

Liudmila Chiciuc*

CU PRIVIRE LA ASCENSIUNEA PROFESIONALĂ ACADEMICĂ A ISTORICULUI BASARABEAN ALEXANDRU V. BOLDUR

Alexandru V. Boldur, savantul și profesorul dedicat până la refuz meseriei sale, a avut de înfruntat nu puține obstacole în calea afirmării sale profesionale atât pe segmentul științific cât și pe cel didactic. Un șir de episoade din viața și activitatea ilustrului savant și profesor universitar, tănuite în documentele de arhivă, stau mărturie a corectitudinii, nonconformismului și intransigenței distinsului istoric, dar și a subiectivismului unor persoane, pe care destinul i le-a adus în cale și de resortul cărora era să contribuie la ascensiunea profesională academică și științifică a istoricului.

Cu privire la cariera didactică, modestele texte biografice, de care a avut parte Alexandru Boldur de-a lungul vieții, relevă înaintarea sa, în decursul celor puțin peste 30 de ani de profesare „la catedră”, prin toate etapele parcursului universitar, de la asistent până la profesor. Stilul concis de prezentare a informațiilor, obișnuit notelor biografice, dar și documentelor oficiale, excelează în expresii de felul: „este numit”, „ocupă postul”, „deține postul”, „este transferat”, „activează în funcția de ...” etc., sugerând, astfel, un parcurs liniar ascendent al treptelor carierei profesionale. Însă, acest stil cazon ascunde subtilitățile, împrejurările și, pe alocuri, situațiile delicate, cărora a trebuit să le facă față Alexandru Boldur, pentru a le parcurge etapă cu etapă. Cercetarea documentelor de arhivă (cu precădere, din Fondul personal „Alexandru Boldur” de la Arhivele Naționale, București și Fondul Rectorat „Universitatea Al. I. Cuza”, Iași, de la Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale), a surselor de epocă și confruntarea lor cu memoriile istoricului, a confirmat propria confesiune a istoricului: „*numai prin luptă, luând când cu asalt, când cu blândețe etapele vieții universitare, am putut realiza ascensiunea mea profesională academică*”¹. Dacă nu ar fi fost un om integru, un bun specialist, o persoană principială și corectă, nu ar fi ajuns să ocupe posturile didactico-științifice universitare pe care le-a deținut. În același timp, este foarte probabil că toate aceste calități și, adeseori, excesul de principialitate, atenția sporită la cele mai mici greșeli științifice, admise de unii colegi de breaslă, i-au adus o mulțime de suferințe spirituale, dar și prejudicii materiale, pe care le-a suportat cu demnitate, inclusiv, nu puținele piedici în calea creșterii în carieră.

---

* **Liudmila Chiciuc**, lector universitar, Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul.

¹ Alexandru Boldur, *Memorii. Viața mea: Lumini și umbre* / Alexandru V. Boldur, București, Albatros Corporation, 2006, p. 175.

Despre debutul carierei didactice, discipolul său, Alexandru Andronic, basarabean și el, consemna că a demarat în anul 1911, când proaspătul absolvent al Universității din Sankt Petersburg, Alexandru Boldur, „a fost numit *asistent* la Facultatea de Drept a Universității din Sankt Petersburg”². Acest moment, de început al carierei, este confirmat, prin mai multe detalii, în memoriile reputatului istoric, publicate post-mortem, în anul 2006, datorită stăruinței fiicei sale, Nina Boldur. Însă, cele mai convingătoare informații, indiscutabil, se conțin în documentele timpului. Spre regret, nu dispunem de originalele actelor de studii superioare ale lui Alexandru Boldur³, precum nici de un oarecare document care ar atesta data exactă a angajării sale în postul de asistent universitar. Cel mai însemnat act justificator, în această privință, pe care am avut ocazia să-l consultăm, este Certificatul perfectat, șapte ani mai târziu, la 11 martie 1928, în cadrul Oficiului Național al Universităților și Școlilor Franceze din Paris care adeverește că „Alexandru Boldur, titularul diplomei de gradul I a Universității din Petersburg (obținută în toamna anului 1910 după patru ani de studii superioare obligatorii și prezentarea unei teze – diplomă corespunzătoare doctoratului universitar francez)..., a fost desemnat, în anul 1911, pe lângă catedra de drept public a Universității din Petersburg, pentru pregătirea profesoratului”⁴.

Succintele informații documentare despre anii „vremelnicele sale prestații didactice” în Universitatea din capitala Imperiului Rus, „al cărui nivel rivaliza atunci cu cel al instituțiilor similare din Occident”⁵, ne conving de faptul că „pregătirea judicioasă într-un centru cu virtuți cărturărești de netăgăduit” au prilejuit un start reușit lansării în cariera didactică și „au marcat pentru întreaga viață specificul muncii prestate de Alexandru Boldur”⁶.

Paralel cu activitatea de asistent, Alexandru Boldur, cu deosebită stăruință și efort susținut, a realizat programul de pregătire a profesoratului, prin publicarea lucrărilor științifice și prin studiile de magistr, la încheierea cărora, promovând

² Alexandru Andronic, *Profesorul Alexandru Boldur la 95 de ani*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*, tom XVIII, 1981, p. 853.

³ O copie a diplomei de absolvire a Universității din Sankt Petersburg, perfectată în conformitate cu datele de arhivă rusești, eliberată pe data de 8 ianuarie 1968, specifică că titularul documentului, Alexandru Boldur, în baza rezultatelor examenelor de absolvire, desfășurate în anul de învățământ 1910-1911, este deținătorul Diplomei de gradul I, eliberată la 18 ianuarie 1911, iar Adeverința nr.483, eliberată de rectorul Universității Imperiale din Sankt Petersburg, la 17 februarie 1910, relevă decernarea cu medalie de argint a tezei susținute în semestrul de toamnă 1909, cu tema: *Istoria Senatului de la constituire până la reformele lui Alexandru al II-lea*. La fel, un certificat eliberat de Arhiva Istorică de Stat din Leningrad, în data de 8 ianuarie 1968, adeverește admiterea lui Alexandru Boldur, în toamna anului 1909, la studii în Institutul Imperial de Arheologie și susținerea examenelor de absolvire în anul 1911, cu înștiințarea că actul (diploma) de absolvire a Institutului, lipsește. Vezi: Arhivele Naționale Istorice Centrale, fondul „Boldur Alexandru”, dosar I/1.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Victor Spinei, *Alexandru Boldur în contextul istoriografiei românești interbelice*, în *Revista de Istorie a Moldovei*, 1992, nr.3, p. 43.

⁶ *Ibidem*, p. 43.

examele de magistru în drept public, în anul 1916, a fost „ numit *docent* la ... Universitatea din capitala Imperiului Rus”⁷. Documentele de arhivă permit să facem unele precizări în această privință. Astfel, Certificatul cu nr.1386, eliberat la 16 decembrie 1916, semnat de către decanul Facultății de Drept a Universității Imperiale din Petrograd, confirmă susținerea, cu succes, de către tânărul Alexandru Boldur, la 29 februarie, 28 noiembrie și 14 decembrie 1916, a examenelor scrise și orale, pentru titlul de magistru în dreptul de stat⁸. Iar, potrivit Adeverinței nr. 1682 din 4 mai 1917, semnată de rectorul Universității, se confirmă că Alexandru Boldur este admis pentru predarea cursurilor în Universitatea din Petrograd, cu titlul de *privat-docent*, în temeiul propunerii Administratorului Districtului Petrograd al Școlilor, nr. 9062 din 15 aprilie 1917⁹.

Prin urmare, activitatea profesorală universitară a lui Alexandru V. Boldur a început în aprilie-mai 1917. Debutul său în această calitate de privat-docent (titlu didactico-științific identic celui de profesor universitar din sistemul universitar actual) s-a înscris printr-un amplu curs, intitulat *Istoria concepțiilor despre drept, stat și societate în Rusia în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea*¹⁰, prezentat unui public numeros de tineri studioși de la Facultatea de Drept a instituției.

Printr-un alt document, Adeverința nr.1973 din 31 august 1918, se confirmă faptul că Alexandru Boldur deține postul de *privat-docent* la Catedra dreptului de stat a Universității din Petrograd și activează în această instituție¹¹. Însă, doar peste o lună de la eliberarea acestei adeverințe, destinată a fi prezentată în Universitatea din Moscova, timpurile zbuciumate din Rusia, îl vor aduce în Crimeea.

Același discipol și coleg al său de mai târziu, Alexandru Andronic, a scris în legătură cu aceasta că „în anii grei 1918-1924, Alexandru Boldur activează ca profesor universitar la Institutele Juridice Superioare de la Sevastopol și Simferopol, trecând apoi la Moscova, în calitate de consilier juridic, la Ministerul Comerțului Extern”¹².

Activitatea didactică în cadrul celor două instituții din Crimeea (mai exact în Institutul Juridic Superior din Sevastopol), care potrivit reorganizărilor noiilor puteri constituiau instituții superioare de învățământ de 3 ani, egalele cu Universitățile, se confirmă documentar prin Adeverința nr.88 din 14 ianuarie 1921, eliberată de rectorul Institutului din Sevastopol, care specifică că, începând din octombrie 1918, Alexandru Boldur, este *profesor extraordinar* al Institutului Social-Juridic Superior din Sevastopol, ocupând Catedra de istorie a dreptului

⁷ Alexandru Andronic, *op. cit.*, p. 853.

⁸ ANIC, F. „Boldur Alexandru”, d. I/1 (certificatul original, în limba rusă și copia lui tradusă la Serviciul Tribunalului Chișinău, Secția II, în data de 10.02.1924, cu nr.726).

⁹ *Ibidem*, (adeverința în original).

¹⁰ *Ibidem*, dosar II/1 (varianta tradusă în limba română a programului).

¹¹ *Ibidem*, dosar I/1 (adeverința în original).

¹² Alexandru Andronic, *op. cit.*, p. 853.

rusesc¹³. În cadrul acestui institut, pe parcursul anilor de învățământ 1918-1919 și 1919-1920, a predat, cursurile ce țineau nemijlocit de catedră, precum erau: *Istoria dreptului rusesc, Situația juridică a țăranilor, Istoria dreptului penal, civil și procesului judiciar*¹⁴ și, suplimentar, la cerința administrației Institutului, a ținut cursurile: *Enciclopedia dreptului și Constituția sovietică*¹⁵. Profesorul A. Boldur a avut cea mai serioasă atitudine față de pregătirea și predarea cursurilor universitare, programele acestora fiind destul de consistente și foarte judicios întocmite¹⁶.

Din 1922 până în 1927 urmează o întrerupere în cariera sa de cadru didactic. Au fost cinci ani destul de dificili din viața lui Alexandru V. Boldur, în decursul cărora primii doi ani (1922-1924) a activat în Ministerul Comerțului Extern de la Moscova (de altfel, Alexandru Boldur acumulasă experiență de muncă ca și funcționar de stat, încă în anii 1912-1917, când paralel cu activitatea didactico-științifică a deținut postul de subșef de cancelarie la Cancelaria Controlului de Stat a Direcțiunii Generale de Comasarea Teritoriului și Agricultură, instituție, devenită în anul 1915 Ministerul Agriculturii, în cadrul căruia, A. Boldur a avut, începând de la 19 iunie 1917, postul de oficianț cu delegațiuni speciale¹⁷), iar în anul 1924 revine la baștină și tot atunci pleacă în Franța, unde se va afla următorii 3 ani (1924-1927).

Despre antrenarea în serviciu după revenirea sa din Franța, în textele biografice, și nu doar, întâlnim constatări de felul: întors în țară (de la Paris), în 1927, „ocupă postul de conferențiar universitar la disciplina Istoria Românilor de la Facultatea de Teologie din Chișinău, unde desfășoară în continuare o bogată activitate didactică...”¹⁸, sau „între anii 1927 și 1932, Alexandru Boldur, exercită funcția de conferențiar la Facultatea de Teologie din Chișinău a Universității din Iași”¹⁹, precum și „între 1927-1938 a ocupat postul de conferențiar, apoi de profesor titular la Catedra de istoria românilor la Facultatea de Teologie din Chișinău”²⁰, etc. În literatura biografică, există și alte variante care conțin, în fond, aceeași informație.

În realitate pentru deținătorul titlului de docent și apreciatul, deja, istoric, Alexandru Boldur, nu a fost de loc simplu să obțină postul de conferențiar, în această instituție universitară românească, în pofida faptului că oameni cu pregătirea și titlurile lui nu erau atât de mulți, mai ales în Basarabia.

¹³ ANIC, F. „Boldur Alexandru”, d. I/1.

¹⁴ *Ibidem*, dosar II/5, f. 1-18.

¹⁵ *Ibidem*, dosar I/1.

¹⁶ *Ibidem*, dosar II/5, f. 1-18.

¹⁷ *Ibidem*, dosar I/1.

¹⁸ Alexandru Andronic, *op. cit.*, p. 853.

¹⁹ Anatol Petrencu, *Alexandru Boldur, profund cunoscător al istoriei neamului*, în *Revista de Istorie a Moldovei*, 1992, nr.3, p. 40.

²⁰ Cuvântarea cercetătorului științific, istoric, Anca Ghița de la Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române, rostită la postul de radio București, emisiunea „Glasul patriei” la 09.04.1976, cu ocazia împlinirii vârstei de 90 de ani și 65 ani de activitate științifică de către A. Boldur. Vezi varianta dactilografiată a cuvântării în: ANIC, F. „Boldur Alexandru”, d. I/5.

Încurajat de aprecierile elogioase binemeritate, care au fost date lucrării sale „La Basarabie et les relations russo-roumaines”, de către specialiști consacrați în domeniu, dar și de înalte persoane de stat și înaripat de faptul că se remarcase prin scrierea și publicarea acesteia, la Paris, în anul 1927, istoricul considera că nu va fi o problemă să-și găsească un post didactic într-o instituție de învățământ superior din Țară. În plus că, pentru a i se acorda o catedră universitară, optau o seamă de oameni de știință și universitari, personalități notorii ale societății românești din acea perioadă. Printre cei mai insistenți dintre ei se numărau Pamfil Șeicaru, Nae Ionescu, Nicolae Iorga, G. Vlădescu-Răcoasa ș.a. Nae Ionescu, spre exemplu, într-un articol, publicat în cotidianul „Cuvântul” din 7 aprilie 1927, intitulat sugestiv „Pentru Alexandru Boldur” anunța răspicat că „Pamfil Șeicaru cere o catedră universitară pentru învățatul basarabean Alexandru Boldur, internaționalist de seamă, fost profesor la Petrograd”²¹. Iar marele istoric, Nicolae Iorga i-a acordat recomandarea pentru practică profesorală universitară. Toate acestea, în opinia lui Alexandru Boldur, trebuiau să-i deschidă calea pentru profesorat în țara sa.

Însă, neașteptat pentru el, a trebuit să trăiască o mare dezamăgire, chiar de la primele încercări de a găsi locul de muncă, potrivit pregătirii sale. Întâi de toate, nici într-o Universitate „nu erau posturi vacante de profesor universitar”, altfel spus, pentru tânărul și promițătorul savant, Alexandru Boldur, „nu s-a găsit nici o catedră liberă”. În rândul al doilea, întâlnirea cu Ministrul Instrucțiunii și Cultelor de atunci, Ion Petrovici, i-a lăsat o impresie neplăcută, dezolantă, nefiind tratat cu bunăvoință, ci dimpotrivă, cu o anumită ironie, superficialitate și superioritate.

Mai mult, invocând drepturile limitate ale ministrului în a desemna profesorii universitari, Ion Petrovici l-a anunțat că tot ce-i poate oferi este postul de conferențiar suplinitor la Conferința „Istoria Românilor cu privire specială la istoria Basarabiei”, de la Facultatea de Teologie din Chișinău. Dezamăgirea a fost cu atât mai mare cu cât, în viziunea lui A. Boldur, exista o soluție simplă de a-i oferi un post de profesor universitar și de a-l pune „într-o situație demnă și corespunzătoare pregătirii” sale, care nu s-a dorit a fi utilizată. „Problema în sine, susținea Alexandru Boldur, era cu mult mai ușoară” decât o prezenta ministrul Petrovici. „Trebuia să ridice conferința de la Chișinău la rangul de catedră și să mă numească profesor titular, după cum a procedat cu Ștefan Ciobanu, care, însă, nu avea titlurile mele universitare de privat-docent și magistrat” – consemna în anul 1980 exigentul istoric²². Într-adevăr, o acțiune de acest fel a fost întreprinsă pentru Ștefan Ciobanu, care era doar licențiat, însă care avea calitatea de membru al Academiei Române.

²¹ Ibidem, d. V/1, f. 5-11 (Ionescu, Nae, *Pentru Alexandru Boldur*. În: „Cuvântul”, 7 aprilie 1927, articolul tipărit decupat și în varianta manuscris).

²² Ibidem, d. III/77, f. 2 („Conferențiar suplinitor la Chișinău”, însemnări manuscris ale lui A. Boldur, date cu 12 mai 1980).

Despre această situație, puțin spus jenantă, marele filozof Nae Ionescu, relatează în articolul său, pomenit mai sus, următoarele: „în ceea ce privește întrebuintarea lui Boldur în organizația noastră superioară științifică, sunt unele dificultăți..., unele rezistențe”. Invocările ministrului Petrovici „că nu se poate crea o catedră; sau că, în orice caz, nu se poate crea decât cu greu; e nevoie de cererea unei facultăți juridice, de avizul Senatului universitar; de o lege specială, etc... asemenea obiecții sunt bune numai când nu vrei să faci un lucru și cauți motive de eschivare”²³. „Problema e alta”, susținea Nae Ionescu, „și anume, dacă Boldur e sau nu pregătit pentru o catedră universitară. Și mai ales, dacă îl vor mai mării zilei de la noi, ca profesor. Asta e. Pentru că, de fapt, nici nu e nevoie de o catedră nouă. Există la Cernăuți o vacanță de drept internațional, adică tocmai în specialitatea lui Boldur. Să fie ajutat Boldur să ocupe această catedră. Dacă o merită. Dacă nu să ni se spună. Dar să lăsăm la o parte diversiunile”²⁴. Spre regret, rugămintea cunoscutului filozof, logician, pedagog și om de cultură, Nae Ionescu, nu a fost auzită și luată în seamă.

Precum rezultă și din memoriile lui Alexandru Boldur, au existat, într-adevăr, tot atunci, alte două variante de ofertă, care, la fel, au rămas inaccesibile pentru istoric: postul de conferențiar pentru conferința de Istoria Românilor, de la Facultatea de Litere a Universității din Iași și postul, remarcat de Nae Ionescu, de profesor la catedra de drept internațional public, de la Facultatea de Drept a Universității din Cernăuți. Dacă în privința primei variante, Alexandru Boldur, nu și-a făcut mari iluzii, așa cum promisiunea de a-i fi oferit, după o anumită reorganizare, fusese făcută de același ministru Ion Petrovici, care între timp, își pierduse postul și, în plus, la acel post a trebuit să pretindă prietenul său, I. Hudiță, doctor în istorie cu titlul obținut la Sorbona, căruia nu dorea să-i facă concurență. În privința celui de-al doilea post, pentru obținerea lui, Alexandru Boldur a încercat să utilizeze art. 87 din Legea Învățământului care prevedea numirea în postul de profesor în baza propunerii scrise a 2/3 din corpul profesorilor facultății și aprobării acesteia în ședința facultății de către 2/3 din profesori. Cu ajutorul basarabeanului Eugen Bădărău, care activa în Universitatea din Cernăuți, au fost colectate semnăturile necesare, însă ședința facultății nu a avut loc din lipsă de cvorum (un profesor a lipsit)²⁵.

În aceste condiții, la 1 mai 1927, tânărul și promițătorul istoric, Alexandru Boldur acceptă numirea în postul de *conferențiar suplinitor* la Conferința „Istoria Românilor cu privire specială la istoria Basarabiei”, de la Facultatea de Teologie din Chișinău a Universității din Iași.

Timp de 4 ani (1927-1931) Alexandru Boldur a rămas în acest post fără a avea vreo propunere de avansare. În anul 1931, marele istoric Nicolae Iorga

²³ *Ibidem*, d. V/1, f. 5-11 (Ionescu, Nae, *Pentru Alexandru Boldur*. În: „Cuvântul”, 7 aprilie 1927, articolul tipărit decupat și în varianta manuscris).

²⁴ *Ibidem*, f. 5.

²⁵ Alexandru Boldur, *op. cit.*, p. 172-173.

devine Ministru al Învățământului. Potrivit memoriilor lui Boldur, după o întrevedere cu ministrul, la intervenția Ministerului și în conformitate cu prevederile art. 90 din Legea învățământului superior, la Facultatea de Teologie din Chișinău, s-a desfășurat procedura de numire a lui A. Boldur în postul de conferențiar definitiv. Pentru aceasta a fost convocată o ședință a Consiliului Facultății la care i-au fost recunoscute prin echivalare, titlurile rusești de profesor docent și magistru, atribuindu-i-se titlul de doctor docent, conform legii românești. A urmat decizia Ministerului Învățământului prin care a fost definitivat în funcția de conferențiar²⁶. Faptul descris se confirmă prin documentele oficiale ale facultății. Astfel, în demersul decanului Facultății de Teologie N. Popescu-Prahova, către rectorul Universității, din 12 martie 1937, se amintește despre Adresa (documentul) nr.74763 din 15 iunie 1931²⁷ a Ministerului Educației Naționale prin care se aprobă echivalarea titlurilor științifico-didactice și definitivarea în funcția de conferențiar a lui Alexandru Boldur.

Cât privește ascensiunea la următoarea treaptă a carierei didactice, trecerea de la *conferențiar titular* la *profesor agregat* (profesor universitar care funcționează pe lângă o catedră condusă de alt profesor) aceasta nu a constituit o etapă dificilă și ea se consumă în următorul an, 1932, și a durat atât cât s-au efectuat toate formalitățile procedurale. Precum mărturisește însuși Alexandru Boldur, promovarea sa și de această dată a fost în legătură directă cu personalitatea lui Nicolae Iorga. În 1932, marele istoric Nicolae Iorga, aflat deja în postul de prim-ministru, trece prin parlament o nouă lege referitoare la învățământul superior. O prevedere importantă a acesteia a fost avansarea la gradul de profesori agregați a tuturor conferențiarilor definitivi, aflați în această situație la data intrării în vigoare a legii.

Cât privește procedura: în ordine cronologică, primul document care o demonstrează, dintre cele identificate în dosarele Rectoratului Universității din Iași, este Demersul Facultății de Teologie din Chișinău către rectoratul Universității, ce datează cu 16 martie 1932 (adresa nr.184, înregistrată în rectoratul Universității sub nr.906), prin care se solicita examinarea problemei privind ridicarea la rangul de catedră a conferinței de „Istoria Românilor cu privire specială la istoria Basarabiei” și înaintarea cererii („intervenției”), în acest sens, către Minister²⁸. Următorul document datează cu 11 aprilie 1932, prin el se anunța agenda ședinței Senatului Universității din Iași, preconizată pentru data de 12 aprilie 1932, în care se specifică că subiectul cu nr.3 vizează examinarea demersului („adresă”) Facultății de Teologie din nr.184/1932, cu privire la ridicarea dlui conferențiar Alexandru Boldur la rangul de *profesor agregat*²⁹. Tot atunci, la 11 aprilie 1932, se anunța convocarea pentru 16 aprilie 1932 a Senatului universitar

²⁶ *Ibidem*, p. 179-180.

²⁷ Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale (în continuare - DJIAN), F. Rectorat (Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași), d.1657, vol. III, f. 598-599.

²⁸ *Ibidem*, d.1427, f. 65.

²⁹ *Ibidem*, d.1428, f. 148.

unit cu Consiliul Facultății de Teologie, având la ordinea zilei subiectul „ridicării la rangul de catedră a Conferinței de Istoria Românilor cu privire specială la istoria Basarabiei și ridicarea dlui conferențiar definitiv Alexandru Boldur la rangul de profesor titular”³⁰.

La 2 iunie 1932, Facultatea de Teologie din Chișinău solicita convocarea Senatului Universității pentru numirea dlui conferențiar Alexandru V. Boldur la Catedra de Istoria Românilor cu privire specială la istoria Basarabiei³¹. Iar, la 28 iulie 1932, prin scrisoarea oficială a rectorului, P. Bogdan, către decanul Facultății de Teologie din Chișinău, Rectoratul aducea la cunoștință decanului Facultății de Teologie că Ministerul Instrucțiunii Publice prin adresa nr.97065/1932 înștiințează că prin Înaltul *Decret Regal* nr.2248/1932, Conferința de „Istoria Românilor cu privire specială la Istoria Basarabiei a fost transformată pe data de 20 iulie 1932 în catedra cu același nume, iar titularul acestei conferințe, conferențiarul definitiv, Alexandru V. Boldur, a fost numit în aceeași dată, profesor agregat la catedra transformată, în conformitate cu dispozițiile art.83, al. III, din Legea Învățământului universitar³². La acest document erau anexate trei foi cu textul jurământului, însoțite de rugămintea ca prof. A. Boldur să fie invitat și să depună cuvenitul jurământ în fața decanului facultății. Peste ani, Alexandru V. Boldur va scrie despre încheierea acestei etape din cariera sa profesională următoarele: „a fost a doua mea reușită, un pas extrem de important în ascensiunea mea științifică și pedagogică”³³.

Ultima și cea mai sinuoasă etapă în ascensiunea sa academică a fost excelearea *de la profesor agregat la profesor titular*. La prima fază a acestei etape, cauza dificultăților în opinia lui Alexandru Boldur ar fi fost „răutatea profesorului Ștefan Ciobanu”, care „în nici un caz nu voia să apară în sânul Facultății un al doilea profesor titular al provinciei”³⁴. Chestiunea se rezuma la faptul că, în conformitate cu prevederile aceleiași Legi a Învățământului universitar, Alexandru Boldur avea dreptul la avansarea în gradul de profesor titular după trei ani de deținere a postului de profesor agregat, deci, actele corespunzătoare puteau fi înaintate în anul 1935. Legea prevedea că un profesor titular din cadrul aceleiași subdiviziuni universitare, de la o catedră apropiată celei din care provenea candidatul, putea înainta propunerea și raportul pentru avansare. Unica catedră laică de la Facultatea de Teologie din Chișinău, apropiată Catedrei de Istoria românilor era Catedra de istoria literaturii române, condusă de Ștefan Ciobanu. Prin urmare, de datoria prof. Ștefan Ciobanu era să facă acel raport și propunerea de avansare a lui Alexandru V. Boldur. Din anumite motive invocate de Ștefan Ciobanu, între care și de inventatul motiv că pe profesorul Boldur „nu-l vor regățenii”, înaintarea

³⁰ *Ibidem*, f. 153.

³¹ *Ibidem*, d.1427, f. 127.

³² *Ibidem*, d.1428, f. 284.

³³ Alexandru Boldur, *op. cit.*, p. 181.

³⁴ *Ibidem*.

raportului tărăgăna. De altfel, la adresarea personală a lui Boldur către decanul facultății, în scopul clarificării lucrurilor, istoricul a constatat cu stupeoare că, în fapt, „profesorii regăteni” ai facultății, nutresc către domnia sa, nimic mai mult decât simpatie și recunoaștere a capacităților sale de profesor și de savant.

În sfârșit, precum relevă documentele, în cadrul Consiliului Profesorat al Facultății de Teologie din Chișinău, din 9 decembrie 1936, pe baza raportului prof. Ștefan Ciobanu, s-a decis ridicarea profesorului agregat, Alexandru V. Boldur, la rangul de *profesor titular*. Această decizie va fi confirmată de Senatul Universității din Iași, în ședința sa din 19 ianuarie 1937³⁵ (mai multe documente indică, însă, data de 20 ianuarie 1937). După care, propunerea de titularizare a fost înaintată Ministerului pentru perfectarea („îndeplinirea”) formalităților de numire prin decret regal. Decretul Regal de numire a lui Alexandru V. Boldur în postul de profesor titular a fost semnat pe 6 februarie 1937³⁶. Istoricul mărturiște că „fiind în București și trecând pe la Direcția Învățământului superior” a aflat despre semnarea decretului și a fost asigurat că în câteva zile va fi publicat în Monitorul Oficial.

Aici pare încheiată etapa, după care ar fi trebuit să urmeze doar felicitările. Însă, publicarea și aducerea la îndeplinire a Decretului Regal a fost oprită de minister. Despre „această pățanie” a sa, precum singur o numește, istoricul povestește cu lux de amănunte în memoriile sale, deși unele detalii le scapă, probabil, intenționat. Situația creată, constituie, deja, cea de-a doua fază dificilă a etapei titularizării.

Potrivit mărturiilor istoricului, după două săptămâni de așteptare de la anunțul verbal despre semnarea Decretului Regal, Alexandru Boldur, sosește în București, află că documentul „este oprit să plece la Monitorul Oficial de către ministrul dr. Anghelescu” și, din surse secrete, că măsura „a fost luată de ministru, după ce l-a vizitat Gh. Cuza”, fiul lui Alexandru Cuza. La fel, află că unii colegi cuziști, de la Facultatea din Chișinău (Constantin Tomescu și Ion Savin), „neavând curajul să obiecteze deschis la ședința Facultății împotriva numirii sale ca profesor titular, au preferat să-i submineze numirea pe ascuns, învinuindu-l că este comunist”. Istoricul susține că acestora li s-a alăturat și Ștefan Ciobanu. Mai mult, Alexandru Boldur relatează că s-a prezentat, personal, în audiență la ministrul Anghelescu (liberal), a ținut un discurs în fața ministrului despre acest caz fără precedent (atunci) în viața universitară, în care i-a adresat răspicat și întrebarea dacă crede dumnealui „că un profesor agregat comunist este mai puțin primejdios pentru regimul actual decât un profesor titular comunist?”. Eruditul profesor dezvăluie și alte detalii interesante, cu referire la acest caz³⁷.

Evident, nu toate aceste mărturisiri pot fi probate documentar. În fondul Rectoratului Universității „Al. I. Cuza” din Iași au fost identificate, totuși,

³⁵ DJIAN, F. Rectorat (Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași), d. 1672, f. 61.

³⁶ *Ibidem*, d.1657/1937, f. 598.

³⁷ Alexandru Boldur, *op. cit.*, p. 183-185.

două documente, relevante cazului descris mai sus. Despre unul dintre acestea Alexandru V. Boldur nu pomenește în confesiunile sale, probabil intenționat, fiindcă în el prezintă, vehement și foarte argumentat, poziția sa anticomunistă. Aceste două documente de arhivă sunt: Demersul Decanului Facultății de Teologie de la Chișinău, prof. N. Popescu-Prahova, adresat în data de 12 martie 1937, Rectorului Universității din Iași și Memoriul profesorului Alexandru Boldur adresat Ministrului Educației Naționale, dr. Anghelescu, semnat de autor la 6 martie 1937, un exemplar al căruia însoțește numitul Demers³⁸.

Ambele documente confirmă deciziile la nivel de facultate, universitate, minister, regalitate, prezintă cauzele refuzului Ministerului de a da curs formalităților de executare a Decretului regal, poziția Consiliului facultății și a Universității în raport cu motivele invocate ale refuzului, și modul argumentat și corect în care se apără, distinsul istoric, în fața învinuirilor nedrepte ce i s-au adus și care au determinat stoparea executării Decretului Regal.

Pentru a fi suficient de convingători, prezentăm mai jos, conținutul sumar al acestor două documente³⁹.

Astfel, Demersul decanului Facultății de Teologie de la Chișinău, prof. N. Popescu Prahova, din 12 martie 1937⁴⁰, relevă despre următoarele momente:

- Consiliul Facultății, din 9 decembrie 1936, compus exclusiv din profesorii titulari, cu respectarea formelor legale, a decis înaintarea propunerii de ridicare la rangul de titular a profesorului agregat Alexandru Boldur;
- Propunerea de titularizare a fost aprobată de Senatul Universității în ședința din 20 ianuarie 1937, care, „după constatarea îndeplinirii formelor legale, a înaintat-o Ministerului pentru îndeplinirea formalităților de numire ca profesor titular prin decret regal”;
- Decretul regal de numire ca titular a profesorului Alexandru Boldur a fost semnat în data de 6 februarie 1937;
- Ministerul a oprit perfectarea formalităților de executare a decretului regal;
- Cauzele acestui refuz, comunicate verbal de ministru sunt: 1. că profesorul Alexandru Boldur este comunist, 2. că (profesorul Alexandru Boldur) nu posedă actele necesare în vederea numirii;
- În Consiliul Facultății și în Senat nimeni nu i-a adus profesorului Alexandru Boldur învinuirea că ar fi comunist;
- Titlurile prof. Boldur au fost echivalate de Consiliul Facultății încă în anul 1931 și recunoscute de Minister încă în 15 iunie 1931, au fost verificate și găsite suficiente a doua oară în anul 1932 cu prilejul numirii ca profesor agregat;
- Este înaintată rugămintea ca Senatul Universității să examineze problema stopării executării decretului regal din 6 februarie 1937.

³⁸ DJIAN, F. Rectorat (Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași), d. 1657/1937, f. 598-605.

³⁹ Textul integral al Demersului și Memoriului pot fi consultate în anexa prezentului studiu.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 598 (față-verso).

- Conținutul rezumativ al Memoriului profesorului Alexandru Boldur adresat Ministrului Educației Naționale, dr. Angheliescu, semnat de autor la 6 martie 1937⁴¹, dezvăluie, în plus, următoarele detalii:
- Autorul recunoaște că este informat despre denunțul făcut de o persoană din anturajul politicii de dreapta, înaintat Ministerului, în care este învinuit că ar fi comunist și despre lansarea cererii de suspendare a titularizării;
- Precizează că învinuirea nu corespunde adevărului și aduce detalii referitoare la apartenența și simpatiile sale politice, arătând că, din anul 1928, este membru al partidului național - țărănesc, iar convingerile sale politice nu au fost ținute în secret, mereu au fost expuse în materialele sale publicistice;
- Pentru întărirea ideii de mai sus, prezintă în extenso, pe 5 pagini pline, extrase din cărți, broșuri, articole de ziar, cuprinzând anii 1927-1937, precum și câteva considerații, demonstrând convingerile sale naționaliste (în sensul adevărat al cuvântului) și creștinești;
- Cu privire la partea formală a titularizării, enumeră cazurile anterioare de verificare a actelor și echivalarea titlurilor sale științifico-didactice;
- Concluzionează că nu poate exista alt motiv pentru persecuția sa decât faptul că este național - țărănist;
- Face subtil obiecția că „întrucât nu admite ca Ministerul, care ia măsuri împotriva politizării Universităților, să facă însuși politică”, de aceea încheie cu rugămintea de a se urgenta executarea Înaltului Decret Regal, oprit la secretarul general al Ministerului prof. Constantin Kirițescu.

Se cuvine de subliniat că, abia după verificările întreprinse de către Minister și după examinarea celor expuse în Demersul decanului și Memoriul lui Alexandru Boldur, prezentate rezumativ mai sus, problema titularizării lui Alexandru Boldur ca profesor universitar definitiv, la Catedra de Istoria Românilor cu privire specială la istoria Basarabiei, de la Facultatea de Teologie din Chișinău, a fost rezolvată în totalitate.

S-a aflat în acest post doar un singur an, fiindcă în 1938 a fost transferat la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din Iași. Insistăm să amintim aici, în continuare, doar un singur argument care relevă că Alexandru Boldur, prin prestația sa academică și științifică se străduia să atragă și să ofere suportul logistic studenților Facultății de Teologie din Chișinău, pentru a-i determina să facă studii de doctorat și să se ocupe de cercetare științifică. Profesorul savant, Alexandru Boldur, propunea studenților facultății numite, Programul de cercetări pentru obținerea titlului de doctor, Programul pentru examenul oral de doctorat⁴² (în conformitate cu Regulamentul Facultății de Teologie din Chișinău) și o listă bibliografică consistentă pentru pregătirea studenților către acel examen și încuraja pasiunea pentru cercetare științifică a studenților.

⁴¹ *Ibidem*, f. 599-605.

⁴² ANIC, F. „Boldur Alexandru”, d. V/1, f. 5-11.

Cât privește transferul la catedra de la Iași, simpla expresie din textele biografice că „în anul 1938, prin desființarea catedrelor profane de la Facultatea de Teologie din Chișinău, Alexandru Boldur, profesor universitar titular, cu doctoratul echivalat, trece la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din Iași, împărțind cu Ilie Minea catedra de Istoria Românilor”⁴³ se decodifică, în memoriile profesorului, prin extinse pagini de confesiuni despre lipsa unei colaborări colegiale, cum ar fi fost cazul să fie și despre noile greutăți și probleme care au intervenit, între timp. Oricum se constată că între cei doi mari istorici care împărțeau aceeași catedră, Ilie Minea și Alexandru Boldur, a fost o înțelegere de a nu se încurca unul pe altul și aceasta au și făcut.

În lista nominală a profesorilor onorari, titulari și agregați, membri ai Colegiului electoral universitar, semnată de rectorul Universității, dr. I. Tănăsescu, ce datează cu februarie 1939, istoricul Alexandru V. Boldur este trecut ca *profesor titular* la Facultatea de Litere⁴⁴. La fel, în lista profesorilor titulari, agregați și conferențiarilor definitivi ai Facultății de Litere și Filozofie, pentru anul de învățământ 1941-1942, semnată de către decanul Ion. M. Marinescu, Alexandru Boldur, este trecut drept *unicul profesor titular* al Catedrei de Istoria Românilor⁴⁵. Spre regret, cariera profesională didactică a eminentului istoric de talie europeană, personalitate înzestrată „cu o fire delicată, deloc orgolios și înțelept, ... atât de deosebit om de știință cu atâtea calități și mare forță de muncă”, s-a încheiat, odată cu pensionarea sa, în anul 1947. Cercetarea documentelor din arhiva personală a istoricului, permite reliefarea faptului că părăsirea catedrei universitare nu a constituit o inițiativă personală a lui Alexandru Boldur. Or, în data de 17 iulie 1947, Alexandru Boldur, a expediat un următor (ordinar) Memoriu către Ministrul Traian Săvulescu, președinte al Comitetului pentru comprimări la Ministerul Educației Naționale, din care rezultă clar că autorul încearcă, pe această cale, să-și salveze postul de profesor universitar pe care îl deținea. În Memoriul prezentat, profesorul Alexandru Boldur punctează atuurile și realizările personale care, în opinia sa, ar trebui să determine Comitetul pentru comprimări să-l considere necesar, în continuare, la Facultatea de Litere a Universității din Iași. Considerăm destul de sugestive următoarele idei conținute în acest Memoriu:

- „Sunt singurul profesor titular de istorie la Facultatea de Litere din Iași (celelalte trei catedre... fiind vacante), deci mă socot necesar din punct de vedere științific pentru asigurarea succesiunii normale a cadrelor;
- Din punct de vedere politic, am făcut parte din partidul național-țărănesc, dar de vre-o 10 ani nu activez de loc, ... oricum, am fost întotdeauna un democrat radical și socialist-creștin;
- Din punct de vedere al sentimentelor mele față de U.R.S.S., deși mereu am apărat teza românească în chestiunea Basarabiei, nu am fost un adversar

⁴³ Alexandru Andronic, *op. cit.*, p. 854.

⁴⁴ DJIAN, F. Rectorat (Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași), d. 1672, f.72.

⁴⁵ ANIC, F. „Boldur Alexandru”, d. II/9, f. 5.

- al Sovietelor din motive de ură politică.... Am fost unul din primii care am socotit utilă colaborarea științifică sovieto-română;
- Am în total abia 25 ani serviți. Îmi păstrez neștirbită puterea mea de muncă, dovadă sunt lucrările... recente și studiile pregătite pentru tipar...”⁴⁶.

Într-adevăr, perioada de muncă pedagogică, de profesorat la catedră, a lui Alexandru V. Boldur, nu a fost atât de îndelungată, dar s-a dovedit a fi destul de încărcată, precum ne-au ilustrat și documentele la care ne-am referit în prezentul studiu. În unison cu îndemnul istoricului Anatol Petrencu, expus acum 15 ani, de a parcurge până la capăt calea începută „în opera de valorificare a moștenirii științifice a lui A. Boldur”, vom susține că este pe deplin valabil acest lucru și pentru valorificarea carierei profesionale academice a distinsului istoric. Alexandru Boldur a fost o persoană specială, un om foarte obiectiv, principial, corect, onest. A avut, ca și oricare om obișnuit, calitățile și neajunsurile sale, posibil că modul în care au fost aduse critici unor lucrări sau persoane, pe care indiscutabil le meritau, nu au fost făcute tocmai diplomatic și aceste acțiuni au trezit anumite reacții.

Este cert că a trăit și activat în vremuri destul de zbuciumate, că asupra carierei sale profesionale academice a influențat puternic conjugarea de împrejurări și factori, atât de ordin obiectiv cât și subiectiv, cu precădere, factorul politic și cel uman. A suferit mult, dar a excelat, a întâmpinat piedici dar le-a înfruntat, a dus lipsuri dar n-a căzut. Iar pentru posteritate și pentru generațiile de azi și cele viitoare rămâne modelul de profesor universitar și savant irepetabil.

ADDENDA

Fondul personal „Alexandru Boldur” de la Arhivele Naționale București și Fondul Rectorat „Universitatea Al. I. Cuza” Iași de la Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale conțin mai multe acte interesante ce reflectă parcursul profesional academic al profesorului Alexandru Boldur, precum și detalii curioase ale biografiei sale. Dintre aceste acte am selectat trei documente relevante.

Cel dintâi este un act oficial care face dovada, indirectă dar suficient de clară, a începutului carierei profesionale didactice a istoricului, este perfectat, în anul 1928, la Paris și se găsește în Fondul Alexandru Boldur. Cel de-al doilea reprezintă Demersul Facultății de Teologie din Chișinău către Rectoratul Universității din Iași, din anul 1937, și reflectă dificultățile apărute în legătură cu propunerea de ridicare la rangul de profesor titular a lui Alexandru. Boldur. Ultimul act, din ... 1937, conține Memoriul lui Alexandru Boldur adresat Ministrului Educației Naționale, dr. Anghelescu, prin care solicită urgentarea punerii în aplicare a decretului regal de titularizare a sa ca profesor universitar.

În transcrierea acestor acte s-a intervenit foarte puțin, s-a păstrat specificul grafiei de epocă, doar foarte puține semne ortografice și de punctuație au fost redate cu modificări corespunzătoare actualelor norme.

⁴⁶ *Ibidem*, d. IV/1, f. 28.

Nr. 1**Certificat privind angajarea dlui Alexandru Boldur la Catedra de Drept public a Universității din Petersburg (1928)**

UNION ACADEMIQUE RUSSE

Rapprochement des Universitaires Russes & Français

Siège Social: OFFICE NATIONAL DES UNIVERSITES ET ECOLES
FRANÇAISES

96, Boulev : Raspail – Paris (VI-e)

Paris, le 11 mars 1928.

CERTIFICAT

Nous soussignés certifions que Monsieur Alexandre BOLDAR, titulaire du diplôme du premier grade de l'Université de Petersburg (obtenu en automne 1910), après 4 années d'études universitaires obligatoires et présentation d'une thèse – diplôme correspondant au doctorat universitaire français) et d'une médaille d'argent pour une thèse de concours de l'Histoire du Droit sur „l'histoire du Sénat russe jusqu'au règne de l'empereur Alexandre II” a été, en 1911, désigné près la chaire de Droit public de l'université de Petersburg, pour préparer son professorat.

Après avoir subi avec succès, en 1916, l'examen d'agrégation devant la Faculté de Droit de l'Université de Petersburg et du titre de „maître” (magister) en Droit Public”, Mr. BOLDAR a été, chargé d'un cours a ladite Université...

LE PRESIDENT:

LE SECRETAIRE GENERAL:
(s) D. Odinetz.

(s) V. Agafonoff

*Arhivele Naționale, București, Fond Boldur Alexandru, dosar I/1***Nr. 2****Demersul Decanului Facultății de Teologie din Chișinău către Rectorul Universității din Iași (1937)**MINISTERUL INSTRUCȚIUNII PUBLICE, AL CULTELOR ȘI ARTELOR
UNIVERSITATEA MIHĂILEANĂ DIN IAȘI
FACULTATEA de TEOLOGIE DIN CHIȘINĂU

Sediul: Chișinău, str. Universității Nr.16.

Telefon: Nr.184

Chișinău, 12 martie 1937

Nr.799

Universitatea din Iași
Intrat la 1937, martie 15
Nr.807

Domnule Rector,

În ședința din 9 Decembrie 1936 Consiliul profesoral al Facultății de Teologie, alcătuit numai din profesorii titulari, a propus, cu respectarea formelor legale, ridicarea la rangul de titular a D-lui prof. agregat Al. Boldur.

Această propunere de titularizare a fost aprobată de Senatul Universității noastre, care după ce a constatat îndeplinirea formelor legale, a înaintat-o Ministerului pentru îndeplinirea formalităților de numire ca profesor titular prin decret regal.

Decretul de numire ca titular a D-lui A. Boldur a fost semnat de M. Sa Regele în ziua de 6 Februarie a.c.

Cu toate acestea Ministerul refuză să dea curs formalităților de executare a decretului regal.

Motivele acestui refuz, ce ne-au fost comunicate verbal de D-l Ministeru al Educației Naționale, sunt: 1) că D-l prof. A. Boldur ar fi comunist, și al 2) că nu ar poseda actele necesare în vederea numirii.

Nimeni, nici în Consiliul Facultății și nici în Senat n-a adus D-lui prof. A. Boldur învinuirea că ar fi comunist, insinuare pe care acum o auzim pentru prima dată.

Obiecțiunile cu privire la titlurile D-lui A. Boldur s-au ridicat în Consiliul de Facultate.

Având în vedere că titlurile D-lui A. Boldur i-au fost echivalate de Facultate și Ministerul Educației Naționale, prin adresa Nr.74763 din 15 Iunie 1931 și că ele au fost verificate și găsite suficiente a doua oară în anul 1932 cu prilejul numirii sale ca profesor agregat, consiliul profesoral a înlăturat acele obiecțiuni, realizându-se în această privință unanimitate în sânul Consiliului.

Felul de a vedea al Consiliului de Facultate a fost aprobat de Senat în ședința din 20 ianuarie a.c.

Pentru aceste motive Vă rugăm să binevoiți a pune pe ordinea de zi la Senat chestiunea refuzului Ministerului de a executa decretul regal de numire ca titular a D-lui prof. agregat A. Boldur.

Aci, alăturat Vă înaintăm memoriul, pe care D-l prof. A. Boldur l-a trimis D-lui Ministeru al Educației Naționale.

Domniei –Sale,
Domnului Rector al Universității din IAȘI.

L.Ș. Decan, semnătură
N. Popescu Prahova
Semnătură

Secretar,

2.032/35 – M. O., **Imprimeria Chișinău.**

Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale, Fond Rectorat (Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași), dosar 1657/1937, fila 598 (2 pag.)

Nr. 3**Memoriul lui Alexandru Boldur către Ministrul Educației Naționale, dr. Angelescu (1937)**

DOMNULE MINISTRU,

Subsemnatul BOLDUR ALEXANDRU, profesor agregat la Facultatea de Teologie din Chișinău, sunt informat că o persoană din anturajul politicii de dreapta m-a denunțat Ministerului Educației Naționale că aș fi comunist, cerând totodată suspendarea titularizării mele. În urma acestui denunț Decretul regal prezentat la Palat de d. Ministru Ștefănescu-Goangă în ziua de 6 februarie a.c. și semnat de M.S. Regele în aceeași zi a fost oprit în executare.

Cu prilejul acestei învinuiri țin să declar că ea pornește din josnicia politică a unor indivizi fără scrupule morale și nu corespunde cu adevărul.

Din anul 1928 sunt membru al partidului național-țărănesc. N-am fost și nu sunt comunist.

Verificarea afirmațiunii mele nu prezintă dificultăți, întrucât eu n-am făcut secret din convingerile mele, ci fiind publicist și ziarist mereu le am scos în vileag.

Pentru a demonstra convingerile mele creștinești și naționaliste prezint aci extrase din cărți, broșure și articole de ziare, precum și câteva considerațiuni.

Activitatea mea publicistică începe cu publicarea lucrării asupra Basarabiei în limba franceză: „La Bassarabie et les relations russo-roumaines”, Paris, 1927, o carte ce a fost apreciată foarte mult de presa noastră din capitală, de oameni politici, de Ministerul nostru de Externe și, în sfârșit, a fost premiată de Fundațiunea „Regele Ferdinand I”.

D-l Pamfil Șeicaru scria atunci în „Cuvântul” Nr. 728/1927: „Alexandru Boldur unește vastitatea unei documentări cu eleganța unei dialectici seducătoare, severitatea metodei cu fluiditatea stilului, animând de la pagină la pagină, de la capitol la capitol interesul. Alexandru Boldur reînnoiește tradiția lui Hașdeu în cultura națională și cea dintâi obligație a Statului Român este crearea cathedrei universitare pentru acest învățat profesor basarabean”.

D-l Tommase Titoni își dădea părerea în „Convorbiri literare” 1927, mai-august în articolul „Basarabia, România și Italia”: „Monografia cea mai complectă ce s-a scris despre Basarabia... Boldur apără cu strășnicie drepturile României”.

Chiar și adversarii noștri din străinătate au recunoscut meritul meu în această chestiune. D-l P. N. Miliucov a scris în „Les Dernière Nouvelles” / rusește/, Paris, 1927, 7 aprilie următoarele : „Trebuie să remarcăm... cunoștințele vaste ale autorului atât în chestiunile istorice, cât și în cele juridice legate cu chestiunea Basarabiei... Partizanii unirii Basarabiei din Europa au căpătat în per-

soana autorului un bun aliat. La cartea D.S. va trebui să recurgă oricine, interesat întru câtva în chestiune, și trebuie să recunoaștem că în seria lucrărilor de acest fel, lucrarea d-lui Boldur și din meritele sale științifice și din buna sa credință comparativă prezintă o excepție plăcută”.

În activitatea mea ce urmează ating o serie de chestiuni politice și sociale.

În anul 1928

„Unirea”, broșură, pagini 16. „Unirea este actul înțelepciunii istorice. Noi oamenii putem greși. Dar bătrâna istorie știe ce face. Ea duce naționalitatea română spre renaștere, spre crearea culturii noi și a valorilor noi. Acel strigăt pe care ea l-a pus în gura lui Marghiloman, noi putem numai să-l repetăm: „Trăiască România nouă și nedespărțită”.

În anul 1929

„Comunismul și Basarabia”, 21 februarie 1929. „Fără lupta cu influența comunismului noi am putea deveni jertvă a pasivității noastre și multe neplăceri ne ar aduce oamenii neloiali din Basarabia și Transnistrieni”/ Articol în ziarul „Cuvântul”/, București.

În anul 1930

„Chestiunea Basarabiei”, broșură, Chișinău, 1930, p.49. „Pentru un om fără prejudecăți răspunsul este cu desăvârșire clar: expansiunii comuniste trebuie să fie pus un sfârșit hotărât”.

„Procesul de la Moscova”, articol în ziarul „Cuvântul”, 13 decembrie 1930. „În atmosfera spirituală specială se pregătesc la Moscova și se pun la cale spectacole judiciare”.

În ziarul „Cuvântul”, din București, la 28 noiembrie 1930, articol despre: „Esența dumpingului sovietic”. „Dumpingul sovietic poate dura atâta vreme, cât mai rămâne în Rusia ceva pentru jefuire, cât populația Rusiei va admite aceasta, va tolera, se va supune și va aduce pe altarul jertvelor zeului comunist ultimele rămășițe ale avutului său”.

În anul 1931

În ziarul „Cuvântul Basarabiei” din Chișinău, de la 21 decembrie 1931, articol despre: „Conducerea bisericească”. „Clerul ortodox trebuie să se lepede de caracterul său abstract. El trebuie să împrumute ceva de la activitatea catolică în afacerile lumești. El trebuie să devie conducătorul populației în toate privințele, în toate amărăciunile și nenorocirile”.

În ziarul „Cuvântul” din București, de la 29 septembrie 1931, articol despre: „Moldova socialistă”. „În comparație cu Moldova de peste Nistru, Basarabia se prezintă ca un adevărat paradis”.

În ziarul „Cuvântul” din București, de la 4 ianuarie 1931, articol despre: „Propaganda sovietică și contra-sovietică”. „Cu regret repetăm, pentru scopuri de propagandă la noi nu se face nimic, pur și simplu nimic. Este o neglijență con-

damnabilă... E datoric față de interesele superioare ale statului să se alcătuiască un plan bine precizat de propagandă, folosindu-se în deosebi de emisiunile de radio”.

Tot în „Cuvântul”, de la 10 Iunie 1931, articol despre: „Un mecanism de tirani și robi”. „Rusia sovietică devine tot mai mult și mai mult un mecanism de tirani și robi”.

În articolul „Filosofia intuitivismului rusesc”, publicat în revista „Gândirea” din București, 1932, nr.2, mă declar adept al filosofiei ideal-realiste, ce nu are nimic comun cu filosofia marxismului, ba îi este chiar opusă.

În anul 1932

În ziarul „Cuvântul Basarabiei” din Chișinău, de la 1 mai 1932, un articol despre „Pâinea cerească și pâinea pământescă”. „Creștinismul trebuie să devină activ... pentru a ne apropia de Dumnezeu”.

Tot în acest ziar, la 27 noiembrie 1932, am publicat un articol despre: „Despre ce nu a vorbit d. Titulescu”. „Și atunci ne întrebăm, nu ar fi fost mai bine ca să se fi dat pe față, să se fi demascat toată politica ipocrită a Sovietelor față de noi, în cadrul raporturilor internaționale europene”.

În anul 1933

Broșura „Problema pactului de neagresiune sovieto-român”, Chișinău, 1933, pagini 20.

„Un sentiment de cumpănă, de stăpânire de sine, de lipsă de enervare trebuie să primeze politica polono-română față de Soviete. Pactele sunt ceva relativ și provizoriu. În momentul când în sistemul internațional contemporan ar interveni un eveniment nou de natură să schimbe situația în favoarea Sovietelor, nici un tratat internațional nu va fi în stare să împiedice Sovietele în acțiunea lor spre îndeplinirea viziunilor revoluționare”.

Broșura „Problema politicii creștinești”, Chișinău, 1933. „Zeul comunist pământesc care le făgăduiește paradisul pe pământ intră în lupta satanică cu Dumnezeul creștinătății. Este ca totul de înțeles întrebarea ocazională a scriitorului rus Merejcovski „Pentagram oder Kreuz”. Trebuie să opunem comunismului integral materialist creștinismul renăscut” / pagina 33, 35 ș.a./

În anul 1934

În vara anului 1934 iau parte la elaborarea programului politic național țărănesc la Techirghiol și Constanța. Ca rezultat al acestei ocupațiuni am publicat broșura „Stat țărănesc” ce prezintă de fapt o dezvoltare a acestui program cu unele împrumuturi din ideologia corporatistă și din organizația fascistă din Italia.

În ziarul „Raza” din Chișinău, de la 18 octombrie 1934, am publicat articolul: „Preotul social și judecata”. „Numai prin cea mai strânsă legătură cu nevoile mulțimii, preotul devine un factor real al vieții pastorilor, iar turma lui capătă o închegare solidă și temeinică”.

Tot în ziarul „Raza”, nr.184, din 1934, am publicat articolul „Ajutor Bisericii din partea Statului”. „Unul și același izvor de tărie morală înrudește Biserica și Statul și face ca Statul să dea Bisericii un ajutor sincer și moral”.

Un alt articol în „Raza” din Chișinău, nr.187, din anul 1934 „Din nou despre Stat și biserică”. „Statul trebuie să fie bazat pe suveranitatea moralei creștinești”.

„Raza” nr. 190, din 1934, „Cinematograful și biserica”. „Trăim în momentul de față o epocă, când tradiția ateismului și indiferentismului religios se rupe, când lumea începe să caute credință”.

„Raza” nr.206, din anul 1934, „Preotul social”. „Condițiunile sociale nou cer ca preotul să devină un factor al vieții sociale și el să fie legat cu viața poporului”.

În anul 1935

„Soarta istorică a nobilimei din Basarabia”, broșură, Chișinău, 1935, pag. 23. „Clasa nobilimei basarabene desnaționalizate a murit în momentul renașterii națiunii române și Statului național...Împrejurările istorice s-au schimbat radical în favoarea noastră pentru ca încă odată să stabilească și să apară într-o lumină nouă acel adevăr banal, însă permanent viu și de atâtea ori verificat în istorie, care glăsuiește: „Românul în veci nu pierde”.

„Școala de la Câmpulung”, ediția Partidului Național Țărănesc, București 1935. „Monografia istorică a statului”. „Trebuie să militați foarte mult și în această direcție. Fiind înconjurați de dușmani, avem nevoie de păstrarea și întărirea spiritului național, a naționalismului în ambele lui feluri și ca patriotism, și ca etnicism constructiv de pretegiure a muncii Românilor” /pagina 121/.

În anul 1937

În ziarul „Viața Basarabiei”, Chișinău, ianuarie 1937. „Naționalismul constructiv”. „Național-țărăniștii nu agită lumea cu promisiuni prea îndrăznețe / etatizarea Băncii naționale pentru asigurarea creditului pe bresle și naționalizarea bogățiilor naturale/, din simplul motiv că vor să epuizeze toate posibilitățile evoluției pașnice. Cine ar îndrăzni să spună că nu ne mai rămâne nimic de câștigat pentru binele poporului românesc pe calea de evoluție?”.

În ziarul „Gazeta Basarabiei”, Chișinău, director - Ion Costin /liberal/, 22 ianuarie 1937. „Monumentul Unirii”. „În piatră și bronz trebuie să strălucească un act istoric, plin de un sens fundamental pentru întreaga noastră istorie națională, o mare epocă de refacere, întâlnirea renașterii române cu dezrobirea țaranului basarabean, căderea în neant a imperiului rusesc și totodată ridicarea steagului românesc în Basarabia”.

* * *

Din cele de mai sus rezultă că convingerile mele creștinești și naționaliste în sensul adevărat al cuvântului nu pot să fie puse la îndoială.

În ce privește partea formală a titularizării mele, ea este în deplină regulă: definitivarea mea ca conferențiar s-a făcut în 1931, din inițiativa Ministerului Instrucțiunii Publice. Titlurile mele academice ruse au fost echivalate de

Facultatea de Teologie și de Senatul Universității din Iași cu titlul de docent din țară. Ministerul și-a însușit „acest mod de a vedea”. Verificarea actelor s-a mai făcut a doua oară în 1932, cu ocazia numirii mele în postul de profesor agregat și în sfârșit a treia oară, acum de Senatul Universitar la 20 ianuarie 1937 cu ocazia titularizării mele.

Prin urmare, nu poate să existe alt motiv pentru persecuția mea, decât faptul că sunt național-țărănist.

Întrucât însă îmi este imposibil de a admite ca Ministerul Educației Naționale, luând măsuri împotriva politicianizării Universităților, să facă însuși el politică, rog respectuos, să binevoiți a urgenta executarea I.D.R. semnat de M.S. Regele, ce se află acum oprit la d. Secretar General al Ministerului, prof. C. Kiriteșcu.

Primiți, vă rog, asigurarea respectului meu.
6/III 1937. A. Boldur

D-SALE DOMNULUI DR. ANGELESCU, MINISTRU AL EDUCAȚIEI
NAȚIONALE

București

Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale, Fond Rectorat (Universitatea „A. I. Cuza”, Iași), dosar 1657/1937, filele 599-605

Notă: *Consultarea, cercetarea și utilizarea prețioaselor documente din Fondul personal „Alexandru Boldur” de la Arhivele Naționale Istorice Centrale, care au facilitat elaborarea și întregirea prezentului studiu, se datorează Programului de burse pentru cercetare/documentare pentru românii din afara țării, al Institutului Cultural Român, bursieră al căruia am devenit în 16 mai 2016 și care ne-a oferit șansa de a efectua stagiul de cercetare/documentare la Arhivele Naționale București, în perioada 27 iunie -20 august 2016.*

Summary

This study addresses the development in the academic professional career of the Bessarabian historian, Alexandru V. Boldur (1886-1982). Archival documents and memoirs of the historian reveal the obstacles he encountered in his academic career and the series of delicate situations that this remarkable scholar had to face in order to traverse all the stages from assistant to professor. The documents confirm the political and human nature of the obstacles that stood in his path of professional ascension, which caused him various spiritual hardships and material losses. However, a number of original documents also reveal the historian's consistent and tenacious fight in order to obtain and hold the didactic- research posts he both desired and truly deserved. This study also emphasizes the ending of Alexandru V. Boldur's professional career in 1947, when after only 25 years of academic activity he was forced to retire.

STUDII

Vasile I. Schipor*

IACOV PUTNEANUL (1719–1778) ȘI CONTRIBUȚIA SA LA MODERNIZAREA SOCIETĂȚII DIN „VEACUL [...]” CU MULTĂ PLÂNGERE” ÎN CARE A TRĂIT

Cu toate că Bucovina și-a pierdut cele mai de seamă talente („bărbații de cultură”), prin emigrarea lor în Moldova, românii de aici și-au primit hrana sufletească necesară „din produsele spiritului românesc, care, modeste cum erau, erau totuși ale noastre și exprimate în limba română”, afirmă Ion I. Nistor în 1916¹, nuanțând ideea susținută de I. G. Sbiera, în 1890, într-un alt alt discurs de recepție rostit la Academia Română: „Bărbați curajoși și cu dor pentru răspândirea luminilor” au dezvoltat o activitate culturală destul de bogată, în ciuda împrejurărilor nefavorabile: „Se găseau ici colo bărbați împinși de bunul lor geniu și ațâțați necontenit de mișcările și producțiunile literare ale confrăților lor din Ardeal, Moldova și Muntenia”, care „întrețineau în pieptul lor focul sacru al naționalismului și dorul nestins de a se manifesta și ei în mod propriu național; îl nutreau pe ascuns, dar nu cutezau să iasă cu el la lumina mare!”².

Această viziune și interpretare a istoriei noastre din partea a doua a secolului al XVIII-lea au făcut carieră îndelungată la noi. Despre moștenirea culturală și contribuția proprie la modernizarea societății, precum și la emanciparea omului epocii s-a vorbit mai puțin însă.

Contribuția bucovineană cea mai importantă la modernizarea societății de la mijlocul veacului al XVIII-lea aparține, neîndoielnic, lui Iacov Putneanul.

Iacov Putneanul vede lumina zilei la 20 ianuarie 1719, „probabil la Rădăuți”³, „în sânul unei evlavioase familii”. Părinții săi, români, „oameni cu

---

* **Vasile I. Schipor**, doctor în filologie, cercetător științific III la Institutul “Bucovina” din Rădăuți al Academiei Române

¹ I. Nistor, *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina 1774–1857. Discurs ...*, București, Librăria Socec et Co., C. Sfetea, Pavel Suru, 1916.

² I. G. Sbiera, *Mișcări literare la românii din Bucovina*. Discurs..., Oradea-Mare, 1890, p. 6.

³ Locul de naștere al lui Iacov Putneanul este neclar. „Locul nașterii, unde și-au făcut studiile, nu se poate ști cu siguranță”, dar „se presupune a nu fi departe de ținutul Putnei”, afirmă preotul iconom C. Eftimie în lucrarea sa de licență, *Viața și activitatea mitropolitului Moldovei Iacob I-ii Putneanul*, susținută la 14 februarie 1900 și tipărită la București, Tipografia Gutenberg–Joseph Göbl, 1900, p. 5. Teocist, mitropolit al Moldovei și Sucevei (1977–1986), ulterior patriarh al

temere de Dumnezeu”, sunt Andrian și Maria (Mariana), pe care îi cunoaștem, din păcate, numai cu numele lor de monahi închinoviați la Putna.

La vârsta de 12 ani, Iacov intră în mănăstire. Preocupat pentru pregătirea clerului și observând „prisosul în duhovnicie și râvna cea de obște” ale tânărului înzestrat „cu vădite înclinări spre carte”, mitropolitul Antonie îl rânduieste „să urmeze cursurile școlii greco-slavo-românești” de la Putna⁴.

După intrarea în cinul monahal (25 martie 1733), este hirotonit diacon, la 31 martie 1733, ieromonah, la 2 iunie 1836, și egumen, la 15 ianuarie 1744, distingându-se prin alese calități: „Sârguincios la săvârșirea celor sfinte în Altarul cel dumnezeiesc, ieromonahul Iacov întru toate s-a arătat priceput; fie în gospodărie, fie la promovarea bunului mers al școlii, fie la îndrumarea fraților și elevilor, fie la propovăduirea cuvântului lui Dumnezeu. Râvna sa prisosea ca cel ce însuși s-a îndulcit din știința și viața dascălilor de la această pepinieră, fiind distins între toți prin hărnicie și spor la învățatură de către părintele său duhovnicesc, Mitropolitul Antonie”⁵; „În contrast cu tinerețea, el strălucea înaintea tuturor prin tactul, înțelepciunea și maturitatea cu care călăuzea obștea sfântului locaș monahal”⁶.

La 11 august 1745, la vârsta de 26 de ani, egumenul Iacov devine episcop de Rădăuți.

Aici, ca „om al locului”, episcopul Iacov „pășește pe urmele vrednicului său înaintaș”, episcopul Varlaam (1734–1745). Știm că acesta, „spirit luminat și iubitor de progres”, „bărbat pătruns de iubirea de cultură, pe care fierbinte doria s-o răspândească în întreaga sa eparhie, între cler și poporul de rând”, îl aduce de la Mănăstirea Neamțului pe ierodiaconul Iosif pentru a înființa la Rădăuți o tipografie. În tipografia Episcopiei de Rădăuți, în 1744, cu purtarea sa de grijă, se tipărește *Catavasierul*, „tălmăcit pre limba rumânească”. „Ostenitoriul la tot lucrul” este Barbu Tipograful, adus de la București. *Catavasierul* este cea dintâi carte tipărită în limba română la Rădăuți. Un an mai târziu, tot sub îndrumarea

---

Bisericii Ortodoxe Române (1986–2007), susține că locul de naștere al ierarhului este „probabil la Rădăuți” (1978). Profesorul Mircea Păcurariu menționează că mitropolitul s-ar fi născut la Rădăuți (*Dicționarul teologilor români*, 1996). Alți autori, preotul Dimitrie Dan, istoric și folclorist, membru corespondent al Academiei Române din 1904 (1912), scriitorul, publicistul, istoricul literar și editorul Lucian Predescu (1940; 1999 ediție anastatică), istoricul N. Grigoraș (1958), profesorul I. D. Lăudat (1968), cercetător științific Algeria Simota (1979) nici nu-i menționează locul de naștere. Algeria Simota, însă, ceva mai târziu, precizează că acest „cărturar și traducător” este „originar de prin părțile Bucovinei” (2005). Și numele de botez, sub care este cunoscut ierarhul, diferă: Iacov, Iacob (Mircea Păcurariu le menționează pe amândouă în *Dicționarul teologilor români*, dar în ordinea Iacob, Iacov). Noi am optat aici, în cele din urmă, pentru forma din *Biblie*: Iacov (vezi *Facerea*, 27–33, 35).

⁴ Vezi și Ștefan Bărsănescu, *Școala greco-slavo-românească de la Mănăstirea Putna*, în „Revista de pedagogie”, București, anul XV, nr. 6, iunie 1966, p. 24.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Teocist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *În slujba ortodoxiei românești, a năzuințelor de unitate națională și de afirmare a culturii române: Mitropolitul Iacob Putneanul*, Mănăstirea Neamț, 1978, p. 9.

sa, ies de sub tipar aici *Ceasoslovul* și *Antologhionul*. În *Ceasoslov* sunt menționați, la sfârșit, meșterii tipografi: Grigorie Stan Brașoveanul, ierodiaconul Iosif, Sandul sin [fiul lui] Irimia din Iași, Necula Zețariu, Ion Buliandră, Ion Drugarii, Lupul Marăș, Simeon Pilcarii și Ștefan Poslușnic.

Continuând activitatea tipografică a „neobositului” episcop Varlaam, Iacov Putneanul scoate de sub tipar, la Rădăuți, în 1745, cu „osteneala sa și cu toată cheltuiala sa”, *Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur*, cea dintâi liturghie românească tipărită în Moldova, după Nicolae Iorga. *Liturghierul* din 1745, de la Rădăuți, arată preocuparea ierarhului de a da preoților și dascălilor de strună, care nu cunoșteau slavona, explicațiile folositoare pentru serviciul liturgic.

În 1746, de sub teascurile tipografiei de la Rădăuți iese un *Ceaslov*, ultima tipăritură realizată aici într-o perioadă de înflorire culturală. Cărțile apărute în tipografia de la Rădăuți „reprezintă în sine valori de ordin confesional și cultural”, înscriindu-se în programul „iluminist” al domniei lui Constantin Mavrocordat⁷. Ca toate cărțile acestei epoci, și tipărițile rădăuțene se adresează „tuturor celor ce vorbesc în limba rumânească”. Circulând în Moldova și Transilvania, „cartea bisericească, menită să străbată orice graniță politică, ducând identitatea de grai și grafie, dădea neamului nostru de pretutindeni, în altă formă religioasă, unitatea firească și legitimă de care el avea nevoie”⁸.

Cercetări contemporane (Olimpia Mitric, 1980; Ștefan Lemny, 1981; Mihai Iacobescu, 1993) evidențiază faptul că tipografia Episcopiei de Rădăuți s-a situat în timpul existenței sale, într-o perioadă de criză în tipărirea cărților, pe locul al doilea, după tiparnița de la Râmnic și înaintea celor din București, Iași și Buzău. Și meșterii tipografi, ca și cărțile lor, trec dintr-un teritoriu românesc într-altul și acest fapt contribuie la dezvoltarea și consolidarea unității lingvistice, culturale, general spirituale. Tipograful Sandu sin Irimia din Iași, de pildă, pleacă în 1746 de la Rădăuți și reorganizează tipografia de la Blaj; în același timp, confratele său Grigorie Stan, care venise la Rădăuți de la Brașov, în 1744, pleacă în 1747 la București, unde rămâne până la 1751, apoi se stabilește la tipografia de la Iași, unde lucrează cu sârguință timp de alți 16 ani. Odată cu cărțile, cu meșterii lor, cu cărturarii care trec dintr-o provincie într-alta, circulă și ideile, concepțiile, spiritul înnoitor al veacului⁹.

⁷ Ștefan Lemny, *Tipografia de la Rădăuți, centru de cultură românească în veacul al XVIII-lea*, în „Suceava». Anuarul Muzeului Județean”, VIII, 1981, p. 311–319.

⁸ N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, vol. II, București, Editura Ministeriului de Culte, 1930, p. 115. Dintre cărțile tipărite la Rădăuți, în Maramureș, de exemplu, sunt menționate în circulație trei exemplare din *Catavasier*, ediția 1774, în localitățile Cărbunar și Mireșu Mare. Din tirajul *Ceasoslovului* tipărit în 1745 circulă 14 exemplare: Bocicoel – 2, Dănești, Ieud, Negreia, Poenile Izei, Satulung, Săcel, Săpânța, Siurdești, Vișeu de Jos și Vișeu de Sus. Vezi și Aurel Socolan, *Pagini de cultură medievală maramureșeană*, în volumul *Maramureș vatră de istorie milenară*, Cluj-Napoca, Editura „Dragoș Vodă”, 1998, p. 323.

⁹ Vezi și Vasile I. Schipor, *Evoluția și destinul scrisului la Rădăuți. Un tablou cronologic*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți–București, anul VIII, nr. 1 (17), [ianuarie–iunie] 2001, p. 51–68. Republicat

„Timp de cinci ani – scrie mitropolitul Teoctist, în 1978 –, dinamicul episcop al Rădăuților, Iacov, înscrie pagini luminoase în istoria Bisericii Române din Țara de Sus. În fruntea acestora stă activitatea culturală, [preocuparea sa pentru] școală, tipografie și cărțile tipărite, datorită cărora Episcopia din Rădăuți dobândește loc de cinste în afirmarea vieții românești și în răspândirea scrisului înțeles de popor, așteptat și dorit cu sete de frații întru dreaptă mărturisire de pe celălalt versant al Carpaților”¹⁰.

Tot în perioada păstoririi de la Rădăuți, împreună cu Ioanichie, episcopul Romanului și cu Erotei, episcopul Hușilor, Episcopul Iacov „subscrie” documentul lui Grigorie Ghica-Vodă, din 25 decembrie 1747, prin care se înființează „școli românești și slavonești la toate episcopiile țării”, așezate „sub priveghiarea episcopilor”¹¹, organizează „școala de slavonește, grecește și românește” de la sediul episcopal, supraveghind, în același timp, și școala de la Mănăstirea Putna¹².

La 13 noiembrie 1750, Divanul țării îl alege pe episcopul de Rădăuți, Iacov, mitropolit al Moldovei. Încredințându-i toiagul arhipăstoresc, domnitorul Constantin-Mihai Cehan Racovița afirmă că acesta „s-a dovedit vrednic și iscusit ca un om cucernic, blagocestiv și cinstit și cu svințire încuviințat”¹³.

Timp de un deceniu, Iacov Putneanul desfășoară o bogată activitate ecleziastică, afirmându-se ca „unul din cei mai însemnați bărbați care au păstorit biserica Moldovei în secolul al XVIII-lea și [un] mare patriot, naționalist înfocat [în sensul vechi al noțiunii], statornic și neclintit în convingerile sale”¹⁴. La 1 ianuarie 1752, el convoacă la Mitropolia din Iași sinodul („soborul”) bisericesc, la care participă ierarhii eparhiilor și egumenii mănăstirilor neînchinat. Mitropolitul Iacov, „sufletul acestui istoric sobor al Bisericii din Moldova”, combate amestecul străinilor în viața bisericească, invocând vechiul „obicei al pământului” și Sfânta Pravilă: „În știință dăm tuturor, cum se cade a ști – glăsuiește adunarea –, de vreme ce fieștecă țară are osebite obiceiuri, și se ține și se păzesc cu obiceiele sale, după cum și Sfânta Pravilă poruncește și întărește asupra obiceiului țării a se urma și a se păzi. Cuvine-se dar nu numai a păzi oricine obiceiul țării și al patriei sale, ca să ste[i]e neîncetat și necălcat, ce încă și apărători cu toată tăria sa să fie asupra potrivnicilor ce încearcă a călca obiceiul cel bun și de folos țării. Fiind dar

în „Anuarul pe anii școlari 1999/2000 și 2000/2001 al Colegiului Național «Eudoxiu Hurmuzachi»”, VI (XLII), Rădăuți, Editura Septentrion, 2001, p. 87–117.

¹⁰ Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *op. cit.*, p. 12. „Rădăuți[i] împlinea[u] acum – se precizează în continuare aici – nu numai prestigiul, ca loc de odihnă al voievozilor întemeietori de «Țară», ci și vatră caldă de unde porneau razele luminoase ale «Legii românești», fiind cel mai aproape scaun episcopal care putea ajuta, astfel, Ortodoxia, de la care nu-i abătea pe românii din Transilvania noianul de suferințe și nedreptățile dezlănțuite de puterea habsburgică” (p. 12).

¹¹ Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*. Cu apendice de documente slavone originale și traduse și mai multe ilustrațiuni, Viena, Editura Fondului Religionar Gr. Or. al Bucovinei în Cernăuți, 1912, p. 113.

¹² Conf. Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *op. cit.*, p. 11.

¹³ Vartolomeu Măzăreanu, *Istorie pentru Sfânta Mănăstire Putna*, p. 216, apud Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *op. cit.*, p. 12.

¹⁴ C. Eftimie, *Viața și activitatea mitropolitului Moldovei Iacob I-iu Putneanul*, p. 6.

obicei și întru această de Dumnezeu păzită țară, mitropoliți și episcopi din strein să nu se facă, fără numai din pământeni, care obicei din descălicătura țării și până acum, așa s-a urmat și s-au păzit și niciodată altul strein nu s-au întâmplat să fi fost primit la păstoria vreunui scaun”¹⁵.

Soborul de la Iași hotărăște ca „în vremile cele ce vom trăi noi, cât și în cele viitoare a[le] urmașilor noștri, [...] nicidecum obiceiul țării și a[l] sfintelor scaune a[le] eparhiilor țării altă dată să nu se mai calce, nici să se strămute, ci oricând va avea trebuință țara de păstori la vreo eparhie să se urmeze obiceiul țării; și din pământeni să se aleagă mitropolit sau episcop”¹⁶.

La 1 august 1755, la sfatul mitropolitului Iacov, domnitorul Matei Ghica hotărăște ca toate angajările de personal să se facă, în interesul moralității publice, numai „cu zapis”, în fața a 2–3 martori, pentru ca la instanțele de judecată să nu mai fie admise plângerile fără acte scrise („fără scrisoare”), eliminându-se astfel apelarea la cărți de blestem și jurământul părților. La 25 septembrie 1755, pentru a curma starea primejdioasă, dăunătoare sănătății publice din orașul Botoșani, mitropolitul întărește catastihul breslei de ciocli, fixându-i ca obligație înmormântarea „oamenilor celor pristăviți, atât a orașenilor cât și a celor străini și săraci și pieriți, carii până acum ședeau morți cu săptămânile, de se împuția, neavând cine îngropa oasele lor”¹⁷.

Cercetări recente ni-l înfățișează pe mitropolitul Iacov preocupat și de „viața obștească” a Sucevei. Hrisovul lui Constantin Mihail Cehan Racoviță, din 1755, pentru înființarea breslei cioclilor din acest târg, ni-l prezintă ca fiind „adevăratul inițiator al reînființării breslei” din Suceava (atestată de la mijlocul secolului al XVII-lea și având statut din 1704), bine informat asupra situației Sucevei, dar și a țării, în general. Un alt document domnesc, din 12 octombrie 1756, face referire la „starea jalnică a Bisericii domnești „Sfântul Dumitru”, lângă care se mutaseră târgul de vite al armenilor și dughenile evreilor. Poruncile privitoare la târgul de vite date de Scarlat Ghica (1757) și Ioan Teodor Callimachi (1759), ca și o mărturie a târgoveților, din 1755, evidențiază faptul că „negustorii străini” favorizați de mitropolitul Iacov erau negustori români sud-dunăreni (aromâni), preocupați în „secolul stagnării” (ante 1750) de valorificarea oportunităților de afaceri în întreaga Europă Răsăriteană, la Suceava ei devenind sprijinitori ai bisericii ortodoxe.

La Suceava, ispisocul lui Grigore Callimachi, din 2 iulie 1762, prin care se stabilește data, locul și modul de organizare a târgului săptămânal, „încheie opera începută de mitropolitul Iacov Putneanul”, imperialii austrieci găsind aici, la 1775, orașul „cel mai distins și mai populat” din teritoriul Țării de Sus a Moldovei anexat de habsburgi¹⁸.

¹⁵ Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *op. cit.*, p. 46–47.

¹⁶ *Ibidem*, p. 47.

¹⁷ Eugen Pavlescu, *Economia breslelor din Moldova*, București, 1939, p. 282–283.

¹⁸ Alexandru Pinzar, *Iacov Putneanul, ctitor al renașterii Sucevei din veacul al XVIII-lea*, în „Analele Putnei”, anul VI, nr. 1, 2010, p. 135–142.

La 1 martie 1757, Iacov Putneanul ia atitudine publică și semnează documentul cu privire la desființarea văcăritului, împreună cu domnitorul Constantin Mihai Cehan Racoviță, episcopii eparhioți și 41 de boieri. Desființarea văcăritului, „această urâtă dajdie”, „otrăvita și urâta dajdie a văcăritului”, „veninoasă rană” și „o rea pricinuitoare de mare stingere și stricăciune tuturor de obște”, se face cu mare solemnitate. Sunt invitați la Iași câte șapte locuitori, mazili și ruptași, din toate ținuturile țării, care participă la sfânta liturghie, care are loc la Biserica Mănăstirii „Trei Ierarhi”, împreună cu toată boierimea și negustorii, în prezența domnitorului și a înaltului cler. „Eară când au fost eșind cu sfințele daruri în cap și în mână – scrie Enachi Kogălniceanu –, scoțând acest testament părintele mitropolitul Iacov afurisind de patru ori, cu afurisenia a patru patriarși, a Țarigradului, Alexandria, Antiohia și Ierusalimul, cu toți arhieriei a[i] sfântului sobor, a sfinței Biserici cei mari a Răsăritului, strigând norodul la fieștecare cuvânt: «Amin[!]». Care nu putem arăta ce hu[i]et era în biserică de strigarea norodului, arătând înlăuntru oricine ar numi, oricine ar îndemna, ori bani ar lua, ori la slujbă ar merge, afurisit să fie în veci”¹⁹.

¹⁹ Mihai Kogălniceanu, în „Arhiva românească”, tomul I, 1860, p. 58–58. Apud N. Grigoraș, *Figuri din viața bisericească a Moldovei. Mitropolitul Iacov I Putneanul (20 ianuarie 1719–15 mai 1778)*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”. Revista oficială a Arhiepiscopiei Iașilor și a Episcopiei Romanului și Hușilor, anul XXXIV, nr. 9–10, septembrie–octombrie 1958, p. 796. Pentru frumusețea compoziției, transcriem un fragment din *Cartea de blestem a Mitropolitului Iacov*: „Toți aceia să fie afurisiți de Domnul Dumnezeu a tot // puternic, și blăstâmați, și după moartea lor în veci nedezlegați. Fierul, pietrele și toată firea neputrezetoare să putrezească și să se răsipească, iară trupurile acelora să stea întregi, și sufletele lor nice odânăoară să nu vază Lumină. Să-i omoare pre dâșii Dumnezeiasca Sabie, să se facă ei mâncare vulturilor și corbilor, să cază asupra lor cărbuni de foc, întunerecul să-i acopere pre dâșii, casăle lor să se pustiască, și săgeți să între întru inimile lor, obrazale lor să se împle de necinste. Zilele lor să fie puține. Averea lor spre cea desăvârșit pierzare și pustiire, fiii lor săraci, și femeile lor vaduve. Diavolul să stea den dreapta lor. Să se prăpădească de pre pământ pomenirea lor, să se înbrace cu blăstâmul ca cu o haină. Averea lor ca un fulger să se topască, și ca un tunet spre pierzare de glas să se întoarcă această nelegiuire, și vicleșugul acestora spre capetele lor, și strămbătatea aceasta să se pogoare asupra creștetului lor, și ochii lor să se întunece ca să nu vadă, să fie oftând și tremurând pre pământ ca [și] Cain. Să dobândească bubele lui Ghiezi, și zugrumarea Iudii. Partea lor cu cei ce au răstignit pre Domnul Slavii. Foc să mănânce temelile caselor lor, să afle aceștia și pre Dumnezeu Giudecătorul cel Înfricoșat și Drept în zioa aceia înprotivnic și Puterile cele Cerești să fie oștitoare asupra lor, să piarză viața aceasta, și de cea viitoare încă să se păgubască, și întru cea desăvârșit să fie cufundați în focul cel veacinic, și întru munca cea nesfârșită a Tartarului celui Întunecat. Amin” (Ion Bianu, Nerva Hodoș, *Cartea românească veche (1508–1830)*, vol. II, 1716–1808, București, 1910, p. 304; *Vezi și Hrisov domnesc al lui Constantin Racoviță, domn al Țării Moldovei (Iași, 1757)*, copie digitalizată de Biblioteca Metropolitană București după documentul aflat la Biblioteca Academiei Române, 14 p., confer <https://tiparituroromanesti.wordpress.com/.../hrisov-domnesc-al-lui-consta>; <http://www.dacoromanica.ro>). Pentru reflecția istoriografică, dintr-o perspectivă mai largă, ar trebui reținută și „expunerea de motive”, cum am zice noi astăzi, de la începutul documentului: „Facem știre printr-acest domnesc al nostru hrisov, de vreme că datoria domnilor, a stăpânilor, ce au supt stăpânirea lor supuse noroade: pururea trebuie cu mare răvnă și totdeauna în gândul inimii lor să fie a socoti a lui sama, ca să afle și să găsească chipuri bune de laude și fericiri: cu carele să aducă țărâle și mai vârtos patria lor, spre mai bună întemeiere, și pre supușii săi cu fericire la odihnă. Mare datorie le iaste aceasta: fiindcă din Proniia lui Dumnezău s-au ales domni și povățuitori de noroade, li

Ales mitropolit al Moldovei, Iacov Putneanul desfășoară o intensă activitate culturală, remarcându-se ca „un promotor al culturii și tiparului românesc”, precum și ca un bun traducător. Cel dintâi lucru pe care îl face acest „luminat ierarh” moldovean, înzestrat cu o „pregătire deosebită”, este tipărirea în limba română a cărților de cult, de învățătură duhovnicească, pentru folosul preoților, cântăreților bisericești și credincioșilor, precum și de luminare a copiilor neștiutori de carte. Timp de zece ani cât păstorește Biserica Moldovei, el traduce și tipărește, astfel, în tipografia mutată de la Rădăuți la Iași, peste 15 cărți de cult și de învățătură în limba română. Dintre cărțile tipărite în această tipografie amintim: *Sinopsis, adică adunarea celor șapte laude și canoane trebuincioase la taina duhovniciei* (1751), *Penticostar* (1753), *Evhologhion sau Molitvelnic* (1754), *Sinodic sau Pomea[l]nic al ctitorilor Sfintei Mitropolii din Iași și al Preosfințiților mitropoliți și a[l] altor milostivi și fericți bo[i]eri și ajutători acestei sfinte Mitropolii* (1754), *Antologhion* (1755), *Alfavită suflotească* (1755), *Apostolul* (1756), *Prothesis sau Pomealnec al Sfintei Mănăstiri a Putnei* (1756), *Cereasca floare* (1857), *Psaltirea fericitului proroc și împărat David* (1757), *Liturghierul* (1759), precum și un *Bucvar*, în 1755. O parte dintre acestea sunt traduse sau scrise de către Mitropolitul Iacov Putneanul, cu ample prefețe, pline de idei și sfaturi,

să cade dară după datoriia ce au a da acea cătră Dumnezeu mulțămită pentru mari milile sale, ce are de-a pururea cătră ei, și ei aseamene datori sânt cătră supușii săi a fi cu mare osârdie și silință, ca cum ar putea să găscă ceale mai bune chipuri de bună stare și fericire lor cu carele de mare slavă și de multă laudă iaste pomenirea ca acestora. După altele au și această datorie povățuitorii noroadelor: a lua aminte, a socoti, și pentru ceale trecute vremi, cum s-au purtat lucrurile și cu ce orânduială și ce temelie au arătat a fieștecăruia sfârșit. Și din ceale trecute poate fieștecine a lua pildă și lumină de învățătură și pentru ceale ce întru acea vreme curg, și pentru ceale viitoare, căci zice: Fericit iaste acela carele ia pildă de la alții. Și așa mai cu lesnire va putea să pue la mai bună cale stăpânitorul povățuirea și orânduiala supușilor săi, ca să aducă starea lor la întemeiere și odihnă. Deci și noi din darul lui Dumnezeu, și din mila a prea puternicii împărății miluiți fiind cu Domnia Țării aceștia a Moldovii, de cum am venit aicea la Părintescul Scaun al patriei noastre, dintâiași dată toată socoteala și gândul nostru au fost și iaste cu mare râvnă spre ceale de folos, de odihnă, și bună stare a tuturor de obște lăcuitori ai Țării aceștia. [...] Bine cunoscând Domnia me această veninoasă rană, sau mai bine zis cangrenă ce au fost asupra saracilor acestora atâția ani, din toată voința inimei noastre am poftit ca să lipsască din țara aceasta otrăvita și urăta dajdie a văcăritului și a cuniței pe vite, și cu ajutorul lui D-zeu, fiind bună vrerea noastră întru aceștia chip. Sfătuitu-ni-am cu ai noștri pre[a]sfinți duhovnicești părinți și de D-zeu arhieriei a țării aceștia, Sfinția sa Kir Iacob, Arhiepiscopul și Mitropolitul a toată Moldovlahia, și Sfinția sa Kir Ionichie, Episcopul Romanului, și Sfinția sa Kir Dositei, Episcopul Rădăuților, și Sfinția sa Kir Ionichie, Episcopul Iașilor, și cu cinstiți și credincioși a[i] Domniei mele boerii cei mari” (*Ibidem*, p. 6–7, 9–10). Confer Theodor Codrescu, *Urcariu cuprinzător de hrisoave, anaforale, tratate și alte acte de ale Moldo-Valahiei, de la suta XIV până și din acea a XIX, cu redacțiunea lui ~*, Partea a patra, Iași, Tipografia „Buciumul român”, 1857, p. 12–13 (documentul în întregime, p. 6–13). Vezi și Larisa Svetlicinaia, Demir Dragnev (coordonator), Eugenia Bociarov, *Cărți domnești și zapise*, Chișinău, Editura Civitas, Colecția „Moldova în epoca feudalismului” (IX), 2004, p. 72–77. Documentul transcris aici se află la Muzeul Istoric de Stat din Moscova, Fond 321, Dosar 72. Original, pergament, 2 820 x 700. Le suntem recunoscători doamnei Larisa Svetlicinaia, pentru semnalarea documentului și a acestei surse mai puțin cunoscute dincoace de Prut, făcută cu distinsă amabilitate, și domnului Dinu Poștarencu, pentru facsimilul transmis la Rădăuți cu admirabilă promptitudine.

apoi difuzate în eparhie, bucurându-se de o circulație mai largă în spațiul lumii românești: *Alfavita sufletească pentru folosul de obște* (1755), *Sinopsis*, adică *Adunare de multe învățăături* (1757), *Despre lemnul Sfintei Cruci* (1759), *Liturghierul* (1759) ș. a.

„Activitatea sa neobosită, plină de osârdie”, se desfășoară într-o vreme zbuciumată, după cum el însuși mărturisește în prefața uneia dintre cărțile sale de la Iași: „Toată lumea este plină de primejdii și de zarvă: oriincotro întorci capul, pretutindeni pizme și zavistii vezi, gâlceve și sfezi auzi..., pe de o parte frica, iar pe de altă parte păcate și călcări de jurământ, despre toate părțile nu este fără de temere; și nu este de ce să ne bucurăm în veacul acesta ce este cu multă plângere”²⁰.

Mergând pe urmele înaintașilor săi Anastasie Crimca, Varlaam și Dosoftei, Iacov Putneanul demonstrează, începând cu *Sinopsis* (1751), că este continuatorul activității de consolidare a introducerii limbii române în serviciul de cult, cum, de altfel, se procedează în această perioadă și în celelalte „centre bisericesti de cultură românească”: „Având o largă arie de răspândire, cartea românească venea să împlinească cunoștințele necesare ale Bisericii strămoșești, să dea la lumină adevăruri care să călăuzească pe toți fiii ortodoxiei românești din Moldova și de dincolo de munți, pe drumul păstrării unității de credință și a conștiinței de neam”²¹.

Mitropolitul Iacov nu se limitează doar la „a săvârși faptă de tipograf”: „El însoțește cărțile de cult cu lămuritoare și frumoase predoslovii. Cugetul său se înalță ca vulturul la înălțimile Sfintei Teologii și din azurul cel mai presus de fire al dumnezeirii îmbrățișează întreaga fire, în care omul este așezat să devină și să fie coroană a ei. [...] Cu o asemenea gândire, urmașul lui Dosoftei, cel de la mijlocul veacului al XVIII-lea, atinge culmi și de valoroasă literatură bisericească, dar și culmi de expresie umanistă”. Astfel, *Antologhionul* (1755) este numit și *Floarea cuvintelor*. Prefața acestei lucrări, dedicate domnitorului Matei Ghica-Voievod, se intitulează semnificativ *Sufletești trude*, în care mitropolitul Moldovei arată că s-a ostenit și a tipărit-o cu toată cheltuiala sa „spre lauda și înălțarea neamului creștinesc”. Elogiul binefacerilor rugăciunii îl arată atât pe ierarhul luminat, cât și pe literatul înzestrat: „De vreme ce, precum acele cu rușată înfrumusețate arzătoare și strălucitoare zori, când slobod înaintea lor razele soarelui cele luminoase, împrăștiază și risipesc toată fumegarea întunericului și cu strălucire luminează toată fața pământului și o crește, și frumos o înverzește, așa și dumnezeiasca rugăciune, aducând lumina lui Hristos în sufletele noastre și râsipind dintru dânsul negura ce-l vatămă pe el, îl face mai apoi cu mult mai luminat decât soarele, căci avea știut este că cel ce vorovește cu Dumnezeu iaste mai sus de moarte și de stricăciune”²².

²⁰ *Alfavita sufletească*, Iași, 1755, *Prefața*, f. 3. Exemplarul se află la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași.

²¹ Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *op. cit.*, p. 15.

²² *Antologhionul*, Iași, 1755, apud Ion Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografie românească veche*, tomul II, București, 1910, p. 128; Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *op. cit.*, p. 26, 28.

Prin *Bucvar sau începere de învățatură celor ce vor să învețe carte cu slove slovenești* (1755), Iacov Putneanul se dovedește a fi „omul epocii sale”. Abece-darul lui este prima tipăritură de acest fel de la noi, cum scrie, de altfel, și pe foaia de titlu („s-au tipărit acuma întâi”), umplând „un gol mult resimțit de literatura didactică din Moldova”, într-o vreme în care „circulau și se foloseau pe scară în-tinsă” abecedare grecești. *Bucvarul* de la Iași circulă și în Transilvania, fiind reeditat, ceva mai târziu, la Viena, în 1771²³. În *Predoslovie* „către buni credincioși părinți, către hrănituri, către ispravnici, către stăpâni și către toți ceilalți ce au nume părintesc peste copiii cei mici”, vlădica Iacov elogiază „învățătura cinstită și numai întru frica lui Dumnezeu, care este începerea înțelepciunii”, pledând pentru „buna creștere” într-o țară unde este atâta nevoie de „hrană bună [de dat] copiilor”: „Care văzând noi lipsiți copiii de hrana ce li se cădea, bolind cu inima de nenorocirea învățaturii lor, am dat în tipar această cărțuție, începând de la azbuchi, cu toată orânduiala, precum se vede. [...] Cade-se dar vouă, blagocestivilor creștini, și cei ce aveți nume părintesc peste copiii cei mici, să aveți purtare de grijă pentru învățătura copiilor voștri, ca să nu se lipsească de hrana cea sufletească, cu păvățuirea cea bună, care și sunteți datori să-i învățați pe dânșii, grăindu-le²⁴”.

În introducerea la *Alfavita sufletească, spre folosul de obște a[l] tuturor celor ce vor să viețuiască lui Dumnezeu cu bună plăcere* (1755), cu titlu mai lung, *Pentru ce să cade a ne bucura numa întru Domnul, iară nu pentru lucrurile cele stricăcioase ale aceștii lumi*, Iacov Putneanul se situează în posteritatea poemul filosofic *Viața lumii*, alcătuit de Miron Costin, la 1672, glosând pe marginea câtorva teme și motive frecventate asiduu în epocă, într-o compoziție admirabilă sub raport compozițional și stilistic: moartea, *fortuna labilis, vanitas vanitatum*, temnița sufletului, „ceriul și pământul”: „Nu ai, omule, cu ce te mângâia în veacul acesta al plângerii, ci mai vârtos să cade ție a plânge și a te tângui. Că nu șezi spre moștenire, ci spre izgonire; nu spre pace și odihnă, ci spre războiu[l] foarte luptătoriu; nu spre bucurie și veselie, ci întru valea aceasta a plângerii. Cine se veseliește fiind îndatorit peste putință? Cine să mângâie, șezând în temniță? Cine să bucură, fiind rânduit spre moarte? Nimenea. Că lumea aceasta iaste plină de plângere, iară nu de veselie, de scârbe și de necaz, iară nu de bucurie, de supărare și de amărăciune, iară nu de mângăeare. Și nimica întru dânsa nu iaste statornic și să nu să schimbe: bucuria ei iaste amestecată cu scârba, veselia cu plângerea. Mărirea să schimbă, bogăția piare, frumusețea să preface în praf și cenușă...”

Dacă începutul predosloviei este o ieremiadă apropiată de psalmii de penitență, partea a doua a compoziției, construită pe ideea „*Bucură-te întru Domnul*

²³ Dintre primele abecedare românești, menționăm câteva dintre cele mai cunoscute în epocă: *Bucoavna* (Alba Iulia, 1699), *Bucoavna pentru învățarea pruncilor* (Râmnic, 1749), *Bucvar sau începere de învățatură celor ce vor să învețe carte cu slove slovenești* (Iași, 1755), *Învățătura creștinească* (Blaj, 1756), *Bucoavna pentru pruncii cei rumânești carii să află în Mare principatului Ardealului* (Sibiu, 1788).

²⁴ Apud Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *op. cit.*, p. 78.

Dumnezeu”, este o pagină încărcată de poezie și ar putea sta alături de cei mai frumoși psalmi de laudă, fiind redactată într-o admirabilă limbă românească, comunicând ideea că în această lume amăgitoare singura consolare a omului este credința în Dumnezeu²⁵: „Bucură-te întru Domnul Dumnezeu, că Dumnezeul tău [...] mare iaste, vecinic, fără de moarte, întru toate putincios, a tot țiitoriu, Dumnezeul îndurărilor, milostiv, drept, iubitoriu de oameni și prea milostiv, Tatăl al milostivirilor, Dumnezeu a toată mângâierea. A[l] lui iaste ceriul și pământul, munții, dealurile, lemnile, dumbrăvile. Ale lui sunt fiarele, dobitoacele, jigăniile, pasările cele zburătoare. A lui iaste toată suflarea și toată făptura, cele văzute și cele nevăzute, cele din ceriu și cele de pre pământ. A[l] lui iaste soarele și luna, stealele ceriului și stihiiile. A[le] lui apele, râurile, mările, iazerile, izvoarele, grindina, omeții, ploile, vânturile, fulgerile, tunetele. A[i] lui toți oamenii, toate neamurile pământenilor. A[i] lui îngerii, arhanghelii, scaunele, domniile, hreruvimii, serafimii și toate puterile. [...] Bucură-te întru Domnul și-i dă lui mulțămită: că toate pentru tine în dar le-au făcut, pentru tine ceriul și pământul, pentru tine soarele și luna și toată podoaba ceriului cu steale au făcut, pentru tine fiarele, și dobitoacele, pasările cele zburătoare și toată jivina. Pentru tine mările, râurile, izvoarele, iazerile, felirile de pești, chiții cei mari, pentru tine pădurile, codrii, dumbrăvile, fealuri de pustii; pentru tine cele văzute și cele nevăzute sunt făcute. Bucură-te întru Domnul și dă lui mulțămită: că toate pentru tine dreapte și milostive au așezat și neîncetat poartă grijă pentru sufletul tău, te folosește, te apără, te acopere, întărește sufletul tău, dând tărie, sănătate, viață, te înțelepțește, te luminează spre tot lucrul bun”²⁶.

Interesantă, mai cu seamă pentru „descrierea [...] eresurilor ce există în popor” este introducerea la *Sinopsis*, adică *Adunare de multe învățături* (1757), de obicei trecută cu vederea ori chiar ignorată. Iacov Putneanul descrie eresurile, face un istoric al provenienței lor, apoi le combate, în tradiția epocii luminilor, arătându-le creștinilor „cât de mult păcătuiesc ei practicând asemenea eresuri”, întrucât acestea reprezintă „închinare la idoli”. Aceste eresuri, menționate aici, sunt: „Papaluga” [paparuda], „obiceiul [...] de a face focuri prin ogrăzi [...] în Joia Mare, de se petreceau preste dânsel”, „obiceiul [...] înrădăcinat în popor de a cânta pe la nunți cântece în onoarea zeului Lado”, „obiceiul ce aveau creștinii că a doua zi de Paști se adunau la un loc și se jucau de-a «trasul în vale», cu care ocaziune se făceau multe sfezi, gâlcevi și bătăi”, „răul obicei ce aveau creștinii de a primi în seara zilei Nașterii lui Iisus H[ristos] pe țigani de a cânta pe la casele lor, numindu-se colindători”, „obiceiul ce-l aveau creștinii de a se întoarce înapoi din calea lor, dacă li se întâmpla să întâlnească vreun preot, zicând că nu le va merge bine [...], iar dacă le ieșea înainte țigan [...], sau turc, sau jidov sau oarecarele din fiarele cele sălbatice, ei atuncea cred că le va merge bine și-și va face calea cu norocire”²⁷.

²⁵ *Ibidem*, p. 79, 80–83.

²⁶ *Ibidem*, p. 81–82, passim. *Psaltire în versuri* a lui Dosotei, tipărită la Uniev (1673), ar fi putut stimula această compoziție a lui Iacov Putneanul.

²⁷ Confer C. Eftimie, *op. cit.*, p. 49–50.

Fragmentul din introducerea la *Sinopsis* nu poate să nu ne trimită cu gândul la Dimitrie Cantemir, care nota în *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae* (1716): „Pe lângă aceasta, poporul de jos, ca în cele mai multe ținuturi pe care o învățătură mai aleasă nu le-a luminat încă, este și în Moldova aplecat spre superstiții și nu s-a curățat încă așa de bine de întinarea de altădată, încât să nu pomenească în cântecele și litanile lor, la nunți, la înmormântări și la anumite date ale anului, unele nume necunoscute, care amintesc cultul străvechi al Daciei. Așa sunt Lado și Mano, Zâna, Drăgaica, Doina, Heoile, Stahia, Dracu în vale [Dracul din tău], Ursitele, Frumoasele, Sânzienele, Joimărițele, Păpăluga, Chiraleisa, Colinda, Turca, Zburătorul, Miază-Noapte, Striga, Tricolici, Legătura, Dezlegătura, Farmec, Descântec, Vergelat și altele de acest fel”²⁸.

Iacov Putneanul nu are amplitudinea și nici profunzimea lui Dimitrie Cantemir, vezi micul studiu etnografic asupra horei și călușarilor, dar ar trebui menționat printre precursorii etnografiei noastre fie și pentru semnalarea și succintele descrieri istorice ale „eresurilor” prezentate în introducerea la *Sinopsis*, din 1757.

Motivarea scrierii din finalul *Sinopsei* îl prezintă pe *Bunul păstor* al epocii conștient de răspunderea menirii sale: „Precum matca din multe flori în vreme de vară tocmește și gătește ceea ce ar fi de trebuință albinelor în vreme de iarnă și de o păzesc aceia cu bună păstrare, le scoate pre dânsese și la alt timp cu viață, așa și noi acum, din mai multe scripturi am tocmit și am gătit aceasta (mai dulce decât fagurul) sufletească hrană. Zic, această cărțulie, ai căreia bune învățături făcându-le și păstrându-le toate în inimile voastre, să fiți încredințați că și pre voi vă va scoate la alt timp al vieții vecinice”²⁹.

Capitolul 60 din *Sinopsis* (1757) este consacrat învățământului și se intitulează *Învățătura pentru ca să-și dea fieștecare om feciorii lui la carte*. „Nu să poate să fie mai fericit omul când pune tot gândul și purtarea lui de grijă în ce chip și cu ce mijloace va putea să vadă copiii lui rânduți spre pricopseala învățaturii”, afirmă mitropolitul Iacov. Pentru acest ierarh luminat, „învățătura cea de Dumnezeu insuflată este lumina trupului și cunoștința credinții cei Dumnezeiești, o înălțare a firii omenești [...], o icoană și o închipuire dumnezeiască și o cârmă ce ocârmuiește pre sufletul ce se află întru acest vas pământesc. [...] Această învățătură dar, văzând-o noi că este adormită întru întunericul lenevirii, ni s-a rânit inima de foametea acesteia, ce să află înrădăcinată în sufletele a unora din

²⁸ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Traducere după originalul latin de Gh. Guțu. Introducere de Maria Holban. Comentariu istoric de N. Stoicescu. Studiu cartographic de Vintilă Mihăilescu. Indice de Ioana Constantinescu. Cu o notă asupra ediției de D. M. Pippidi. *Descriptio antiquae et hodierni status Moldaviae...*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973 (text paralel în limbile latină și română), p. 340/341. În *Notă*, p. 340–345, aici se dau succinte explicații pentru fiecare superstiție, în ordinea menționată în text.

²⁹ *Ibidem*, p. 54. Câte excerte din această introducere învederează un adevărat crez al acestui cumințe și devotat ierarh moldovean: „Aceasta este începătura răutăților: adică a lepăda omul adevărul și a primi minciuna. [...] Mulțumirea și fericirea mea în această viață nu e alta decât îndreptarea poporului pe calea adevărului” (Apud C. Eftimie, *op. cit.*, p. 50–51, 54).

părinți care își cresc copiii fără învățătură³⁰. Concepția sa privind învățătura și rosturile ei se înscrie în spiritul veacului. „Podoaba cea mai mare a lumii – scrie într-un document emis, la Iași, cu un deceniu mai devreme – este omul, iar a omului este învățătura, că, de vom zice puterea, și aceea este vremelnică, bogăția ear[ă]-i nestatornică, cinstea și aceea într-o clipală curând se restoarnă³¹.”

Pledoaria mitropolitului Iacov Putneanul din acest capitol reprezintă una dintre cele mai frumoase pagini din gândirea pedagogică românească, prefigurând introducerea obligativității învățământului: „Învățătura este asemenea cu florile cele mirositoare, care cu mirosul învățăturii tămăduiaște toate ranele ceale trupești, iară cel neînvățat este asemenea copaciului celui uscat și, precum soarele încălzește și crește toate cele ce odrăslește pământul, așa și învățătura dă priceapere omului spre toată cunoștința, și iarăși în ce chip depărtându-se soarele de crugul zilii să face întunec, așa și învățătura fiind depărtată de ticălosul acela om să află la întunerecul necunoștinței și mai în scurt este orb, măcar de i să și pare că vede, căci că ochii celui neînvățat și nepedepsit sunt orbi, și mai mult ai sufletului, că sufletul și mintea sunt care văd, și când mintea nu priceape care sunt de treabă, oarbă este de tot. Vedeți dar, părinților, carii vă lăsați copiii voștri nepedepsiți, câtă stricăciune și nepricopseală pricinuiască feciorilor voștri lipsa învățaturii. Pentru care iată dară că vă îndemnăm ca să vă deșteptați inimile voastre la bunătățile ceale sufletești, carii curg din sfânta învățătură și să vă dați copiii fieștecare părinte la învățătură, ca niște desăvârșiți părinți și purtători de grije de ceale de folos feciorilor voștri. Și, urmând poruncii și învățaturii noastre, veți avea nădejde a vă bucura și a vă veseli de fiii voștri ca de niște înțelepți de Dumnezeu, și ei vă vor pomeni pre voi³².”

În ceea ce privește scrierile mitropolitului Iacov Putneanul, să mai reținem „poezia religioasă”, așezată la începutul *Sinodicului* sau *Pomelnicului mitropoliților Moldovei* (1754), redactată în maniera scrierilor similare din epocă (Varlaam, 1643; Miron Costin, 1672): „Omul în lume născând, / Se naște gol și plângând, / Și câți ani viețuiește, / Tot deșertăciuni pofteste. / În cinste, în slavă, în bogăție, / Pururea dorind să fie, / Care sunt amăgitoare, / Schimbate, nestătătoare, / Și sunt toate trecătoare / Ca o iarbă, ca o floare, / Și ca o umbră ce trece, / Și numai ce se féce. / Toate deșertăciuni sunt / Câte se văd pre pământ, / Că cinstea, slava, bogăția, / Neamul mare și bo[i]eria / Cu sine să le ducă nu poate, / Că rămân în lume toate. / ... / Precum gol și plângând / S-au născut om pre pământ, / Așa gol, cu jale plângând, / Va fi din lume [i]eșind. / Numai acela îi fericit / Carele s-au învrednicit / De-au făcut vrun bine în lume / Și i s-au scris vecinic nume³³.”

³⁰ Apud Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *op. cit.*, p. 84

³¹ *Hrisov pentru școală*, dat de Ioan Teodor Vvd [Ioan N. Mavrocordat, domn al Moldovei în perioada iulie 1743–aprilie 1747], vezi în Th. Codrescu, *Uricariul cuprindzătoriu de hrisoave, anaforele și alte acte din suta a XVIII și XIX*, vol. 1, 1526–1834, Iași, Tipografia „Buciumului român”, 1871, p. 67–68.

³² *Ibidem*, p. 85.

³³ Apud C. Eftimie, *op. cit.*, p. 57.

Importante, dar mai puțin cunoscute vreme îndelungată, sunt „textele duhovnicești” ale mitropolitului Iacov Putneanul, „cele proprii sau cele apărute prin purtarea sa de grijă”, corespondența sa, cum am spune astăzi noi, mirenii. „Chipul mitropolitului Moldovei din anii 1750–1760, Iacov – scrie, în 2009, un tânăr monah de la Putna –, așa cum l-a surprins istoriografia până astăzi, este al unui ierarh cu înzestrări și cu activitate deosebită. Cărturar și iubitor al propășirii învățământului, patriot și cu grijă pentru starea celor nevoiași, preocupat de înaintașii săi pe linie arhierască și de conducătorii anteriori ai țării pe care o păstora din punct de vedere sufletec, părinte duhovnicesc al monahismului și sfătuitor al bunei guvernări a țării, cu simțul actualității istoriei și cu geniul pregătirii viitorului, clădind pe temelia trecutului cu mână sigură, mitropolitul Iacov este una dintre figurile insuficient studiate și prea puțin înțelese ale poporului și ale Bisericii românești”³⁴. Cele nouă texte, păstrate în arhiva Mănăstirii Putna, se adresează viețuitorilor chinoviei ștefanienă și celor din sihăstria acesteia. Scrisorile din 25 octombrie 1755, 25 decembrie 1757, 12 martie 1758, 20 ianuarie 1777, 11 februarie 1778, cele nedatate, precum și „corespondența canonică” (singhilia, din 17 februarie 1755, și cartea pastorală din 28 august 1752) îl evidențiază, „ca voci ale autorului”, pe „călugărul cu viață aleasă, ierarhul cu o mare implicare în viața bisericească, socială, politică și culturală”, „exemplu viu de moralitate și respect pentru cele sfinte”, dar și pe ctitorul Mănăstirii Putna. Corespondența sa, publicată, în 2009, în anexele studiului citat, se referă la bunurile și proprietățile mănăstirii, „mântuirea sufletului” mitropolitului, probleme patrimoniale, îndrumarea obștii, dorința de a fi mutate osemintele părinților săi în pridvorul bisericii voievodale, daniile și scopul acestora, datoria monahilor față de ctitori, „proprietatea personală a călugărilor”, relația din mănăstire și sihăstria ei, principiul ierarhiei, evidențiind cele trei „calități” ale sale: „de ierarh, de ctitor și de părinte duhovnicesc”³⁵.

Ca Mitropolit al Moldovei și adevărat păstor al turmei lui Hristos, venerabilul mitropolit Iacov Putneanul se îngrijește, deopotrivă, pentru mântuirea și luminarea poporului și pentru alinarea suferințelor pământești. Astfel, Mitropolitul Iacov Putneanul întemeiază în chiliile Mănăstirii „Sfântul Spiridon” din Iași Epitropia „Sf. Spiridon”, la 1 ianuarie 1757, cel mai vechi așezământ, cu 30 de paturi, din întreaga Moldovă și, totodată, unul dintre cele mai vechi de la noi, după Spitalul Colțea, din București, înființat în 1704, epitropie pusă sub purtarea de grijă a breslei locale a negustorilor.

Sub presiunea evenimentelor (revolta țăranilor din februarie 1759, „nestatornicia” domnilor și presiunea exercitată pentru reintroducerea văcăritului), în vara anului 1760, Iacov Putneanul face paratesis (își depune „cârja arhierască”). O cronică a timpului consemnează gestul ierarhului moldovean, „înconjurat de

³⁴ Ieromonah Dosoftei Dijmărescu, Ioan-Augustin Guriță, *Mitropolitul Iacov Putneanul către obștea Mănăstirii Putna*, în „Analele Putnei”, anul V, nr. 2, 2009, p. 5.

³⁵ *Ibidem*, p. 22–31.

aureola acestui sacrificiu³⁶: „Și-au luat ziua bună de la domn și de la toți boierii pământeni/pământului, cerându-și iertăciune de la toți, rugându-se ca să nu-l uite, zicându-le: iată că m-am lepădat și de mitropolie, și de cinste, și de toate ale acestei lumi, numai focul jurământului să nu-l iau în cap și în suflet, și socotiți că suntem musafiri acestei lumi, și în ceea lume avem a trăi și a răspunde la toate faptele noastre, și fiți sănătoși [!]”³⁷

Proin mitropolit Iacov Putneanul se stabilește, până la sfârșitul vieții, la Mănăstirea sa de metanie, Putna. În timpul activității lui de aici, Mănăstirea Putna cunoaște o „epocă de strălucire unică în istoria ei culturală”. „Fire practică”³⁸, el continuă lucrările de restaurare și consolidare a mănăstirii (pridvorul, zidurile înconjurătoare, clădirile din incintă). Paraclisul Mănăstirii Putna, cu hramul „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”, așezat în partea vestică a incintei, este construit de mitropolitul Iacob Putneanul, în anul 1759, pe locul vechiului turn clopotniță deteriorat la marele cutremur din 1739: „Încă fiind în Scaunul din Iași, călugărul putnean se gândise la mănăstirea de unde plecase în fericita și sfânta lui carieră. El asigură pe călugări, cari se temeau că gloriosul lor lăcaș, decăzut cum ajunsese, să nu fie prefăcut într-un mitoc al mitropoliei, [î]mpoporă din nou chiliile deșerte, drese zidurile, întări turmurile, curăți pivnițele, aduse apă, refăcu trapezăria, hărăzi icoane și scumpe odoare, dădu glas iarăși străvechiului clopot Buga, al cărui dangăt răsunase la urechile marelui ctitor în ziua strălucitoare a sfințirii, cu trei sute de ani în urmă: «A noastră dreaptă agonisită», scrie, la 2 ianuarie 1756, acest din urmă dintre marii ctitori ai Putnei, «toată am pus-o la înnoirea aceștii sfinte mănăstiri»”³⁹. În colaborare cu arhimandritul-cărturar Vartolomeu Măzăreanul⁴⁰, fostul său ucenic, înființează aici, în 1776, o școală

³⁶ Confer. Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688–1821)*, vol. I, *Epoca lui Dimitrie Cantemir. Epoca lui Chesarie de Râmnic*, Ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1969, p. 439.

³⁷ Enachi Kogălniceanu, *Letopisețe*, III, 241–242. Reprodus și de Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *op. cit.*, p. 53.

³⁸ Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *op. cit.*, p. 58.

³⁹ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 439.

⁴⁰ Vartolomeu Măzăreanul (1710–1780), ucenic la Putna al lui Antonie și al lui Iacov Putneanul. Membru onorific al Academiei Teologice din Kiev, egumen al Mănăstirii Putna (1750–1757), egumen la Solca (1768–1774). Conducător al Școlii de la Mănăstirea Putna (1750–1757), inspector al școlilor domnești, episcopale și mănăstirești din Bucovina și Moldova (1774–1776). Începând din 1776, întemeiază la Mănăstirea Putna, pe lângă vechea școală, zisă „cea mică”, așa-numita „școala cea mare”, un fel de Academie teologică românească, fără egal la acea vreme în Moldova. Timp de câțiva ani (1776–1780), aici învață numeroși tineri, atât dogmele credinței ortodoxe, cât și nevoia vieții monahale, psaltichia, retorica și o limbă străină. Considerat „cel mai productiv scriitor bisericesc român” (I. D. Lăudat), autor al unor cărți bisericești de cult și de doctrină, predici, traduceri (*Leastăvița sau Scara virtuților* a Sfântului Ioan Scărarul, 1776; *Învățătura dulce sau livada înflorită*, 1770), legende hagiografice, literatură profană (*Cartea lui Esop*), lucrări cu caracter istoric (*Istoria Mănăstirii Putna*, 1761; *Condica Sfintei Mănăstiri Solca*, 1761; *Condica Mănăstirii Voronețul*, 1775; *Condica Sfintei Mănăstiri Humorului* (1776). Vezi, între altele: I. D. Lăudat, *Istoria literaturii române vechi*, Partea a III-a, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1968, p. 106–114.

superioară duhovnicească, după modelul Academiei Movilene din Kiev, contribuind la reînvierea activității cărturărești în limba română din Moldova.

Din vremea acestei adevărate Renașteri a Evului Mediu românesc ne-a rămas Iconostasul Bisericii „Adormirea Maicii Domnului”, comandat și executat pe cheltuiala Mitropolitului Iacov Putneanul, în 1773. Opera este monumentală, realizată în stil baroc, bogat sculptată în lemn de ulm și de tei, cu stilizări fitomorfe, dominate, pe cei opt stâlpi verticali ai primului registru, de motivul viței-de-vie și al strugurilor, realizați în stucaturi aurite, parțial cromate cu albastru și roșu. Icoanele sunt dispuse pe cinci registre suprapuse, despărțite între ele de frize orizontale cu stilizări vegetale, sculptate ajur, în care apar din nou vița-de-vie și strugurii, dar și alte motive fitomorfe, în special flori și palmete, toate, de asemenea, aurite. Urmărite, pe registre, de jos în sus, icoanele sunt rânduite în iconostas potrivit programului iconografic consacrat de veacuri. La primul registru, în stânga ușii împărătești, este Maica Domnului cu Pruncul, atribuită Mariei de Mangop, iar în dreapta Iisus în chip de împărat și mare arhiereu; în dreapta ușii diaconești dinspre sud se află icoana Adormirii Maicii Domnului, deci icoana hramului, iar în stânga ușii diaconești dinspre nord cea a Sfinților Apostoli Petru și Pavel. Pe ușile diaconești figurează arhanghelii Mihail și Gavriil, iar pe ușile împărătești, icoanele, în mici medalioane, ale Evangheliștilor, a Maicii Domnului și, din nou, a arhanghelului Gavriil. La al doilea registru, sunt treisprezece icoane praznicale, ovale, încadrate în rame cu stilizări baroce, dominate de motivul scoicii, specific rococoului, reprezentând, de la stânga la dreapta, următoarele sărbători: Nașterea Maicii Domnului, Intrarea în biserică a Maicii Domnului, Nașterea Domnului, Botezul, Întâmpinarea Domnului, Buna Vestire, Cina cea de taină, Schimbarea la Față, Intrarea în Ierusalim, Pogorârea la Iad, Înălțarea, Pogorârea Sfântului Duh, Adormirea Maicii Domnului. La al treilea registru, sunt tot treisprezece icoane ovale, cu rame asemănătoare celor precedente, reprezentând, de la stânga la dreapta: Mântuitorul în Ghetsimani, Sărutarea lui Iuda, Iisus în fața lui Pilat, Femeia lui Pilat mijlocind pentru Iisus, Pilat întrebând pe Iisus ce-i adevărul, Flagelarea, Sfânta maramă sau Marama sfintei Veronica, Iisus în hlamidă, Calvarul, Pironirea pe Cruce, Iisus răstignit, Coborârea de pe Cruce și Punerea în mormânt. Registrul al patrulea este dominat, din poziție centrală, de Icoana Deisis, anturată, la stânga și la dreapta, de icoanele celor doisprezece Apostoli, despărțite între ele de colonete baroce, răsucite și decorate cu vița-de-vie și struguri. La ultimul registru, domină o cruce monumentală, dispusă în axa centrală a iconostasului, pe care este reprezentat Iisus răstignit. Sub căpătâiul de jos al crucii, într-un medalion cvadrilobat, figurează Maica Domnului-Vlahernitissa, iar de o parte și de alta a crucii, la nivelul bazei, apar Sfântul Ioan Evanghelistul și, din nou, Maica Domnului, ambele personaje în figuri întregi. La stânga și la dreapta lor, sunt câte șase icoane circulare, reprezentând proorcii.

Privit în ansamblu, iconostasul executat din porunca și pe cheltuiala Mitropolitului Iacov pentru Biserica Mare a Mănăstirii Putna este o creație grandioasă,

realizată în stilul baroc spre rococo, specific secolului al XVIII-lea, care a proliferat din Apusul Europei spre Răsăritul ei, lăsându-și urmele și în unele creații artistice românești, cum ar fi, bunăoară, acest iconostas. Pe spatele iconostasului, între ușa împărătească și ușa diaconească dinspre latura sudică a altarului este menționat anul 1773, atât cu cifre chirilice, cât și cu cifre arabe.

Prin inițiativele sale, menite a înrâuri bogat o autentică renaștere a școlii de artă medievală de la Putna, Iacov Putneanul, „figură distinsă a culturii moldovene din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea”⁴¹, se înscrie pe linia marilor mitropoliți ai Moldovei, Varlaam și Dosoftei. „Cât a stat în fruntea bisericii moldovenești – scrie istoricul N. Grigoraș, în 1958 –, Iacov I Putneanul a fost cunoscut ca un bărbat cuvios, un arhiepiscop integru, un om cu o morală superioară, zelos pentru binele bisericii și al poporului credincios”⁴². „Acest harnic ierarh a organizat la Mănăstirea Putna – afirmă Teoctist, mitropolitul Moldovei și Sucevei, în 1978 – o adevărată școală de scriitori și copişti, nevoitori monahi, talentați în artă și erudiți ai științei timpului, din șirul cărora strălucește ucenicul său, arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu”⁴³. „În persoana mitropolitului Iacov – scrie ieromonahul Dosoftei Dijmărescu, în 2009 – s-au unit călugărul cu viață aleasă, ierarhul cu o mare implicare în viața bisericească, socială, politică și culturală, ctitorul”⁴⁴.

La Putna, după „o viață de sfânt și de gospodar harnic”⁴⁵, proin mitropolitul Moldovei Iacov primește „sfânta și marea schimă” cu numele de Evtimie (Eftimie). După cinci zile, trece la Domnul „în miercurea odovaniai Paștilor”, la 15 mai 1778, fiind înmormântat în pridvorul Bisericii „Adormirea Maicii Domnului”⁴⁶.

De-a lungul timpului, fac referire la viața și activitatea mitropolitului Moldovei Iacov Putneanul, cel de al doilea ctitor al Mănăstirii Putna, între alții: – C. Eftimie, *Viața și activitatea mitropolitului Moldovei Iacob I-iu Putneanul*, teză pentru licență, susținută la 14 februarie 1900 și tipărită la București,

⁴¹ I. D. Lăudat, *Iacov I Putneanul*, în *Istoria literaturii române vechi*, Partea a III-a, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1968, p. 105.

⁴² N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 810.

⁴³ Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *op. cit.*, p. 67. „Prin îngrijirea lui Iacov – scrie istoricul Nicolae Iorga –, lumina se aprinsese iarăși în Mănăstirea Putnei. Și din această școală de mănăstiri ieși un călugăr cari fu un harnic lucrător, un copist neobosit, un traducător zelos de documente și de cărți religioase și profane și – ceea ce nu se bănuia înainte – un spirit înalt și o inimă călduroasă, unul dintre aceia prin cari vorbi timpurilor de umilință spiritul înțelept și eroic al vechii Moldove. Acest călugăr, cari nu s-a înălțat niciodată la un scaun arhieresc, e arhimandritul Varolomei Măzăreanu” (Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 440).

⁴⁴ Dosoftei Dijmărescu, Ioan-Augustin Guriță, *Mitropolitul Iacov Putneanul către obștea Mănăstirii Putna*, în „Analele Putnei”, anul V, nr. 2, 2009, p. 7.

⁴⁵ Lucian Predescu, *Enciclopedia României „Cugetarea”. Material românesc. Oameni și înfăptuiri*, București, Editura „Cugetarea”-Georgescu Delafraș – Editura Saeculum I. O.–Editura Vestala, 1999 (ediția princeps, 1940), p. 410.

⁴⁶ „Se stinse în ziua de 15 mai – scrie Nicolae Iorga, citându-l pe Melchisedec –, uitat de contemporanii săi, dar lăsând pentru urmași amintirea uneia din cele mai curate vieți omenești ce au fost trăite”, vezi *op. cit.*, p. 439–440.

Tipografia Gutenberg–Joseph Göbl, 1900; – Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*. Cu apendice de documente slavone originale și traduse și mai multe ilustrațiuni, Viena, Editura Fondului Religionar Gr. Or. al Bucovinei în Cernăuți, 1912, p. 112–114; – N. Grigoraș, *Figuri din viața bisericească a Moldovei. Mitropolitul Iacov I Putneanul (20 ianuarie 1719–15 mai 1778)*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”. Revista oficială a Arhiepiscopiei Iașilor și a Episcopiei Romanului și Hușilor, anul XXXIV, nr. 9–10, septembrie–octombrie 1958, p. 791–810; – I. D. Lăudat, *Iacov I Putneanul*, în *Istoria literaturii române vechi*, Partea a III-a, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1968, p. 99–105; – Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *În slujba ortodoxiei românești, a năzuințelor de unitate națională și de afirmare a culturii române: Mitropolitul Iacob Putneanul*, Mănăstirea Neamț, 1978; – A[lgeria] S[imota], *Iacov Putneanul*, în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1979, p. 445; – Lucian Predescu, *Enciclopedia României „Cugetarea”. Material românesc. Oameni și înfăptuiri*, București, Editura „Cugetarea”–Georgescu Delafras – Editura Saeculum I. O.–Editura Vestala, 1999 (ediția princeps, 1940), p. 410; – A[lgeria] S[imota], *Iacov Putneanul*, în Eugen Simion (coordonator general), *Dicționarul general al literaturii române*, vol. III (E–K), București, Editura Univers Enciclopedic, 2005, p. 548–549; – Petronel Zahariuc, *Mitropolitul Iacov Putneanul și „necazul de obște” al Moldovei*, în „Analele Putnei”, anul V, nr. 1, 2009, 219–234; – Lucian-Valeriu Lefter, *Un învățător al neamului: Iacov Putneanul*, în „Analele Putnei”, anul V, nr. 1, 2009, p. 255–264; – Alexie Cojocar, *Mitropolitul Iacov Putneanul, al doilea ctitor al Mănăstirii Putna*, în „Analele Putnei”, anul V, nr. 1, 2009, p. 265–308; – Dosoftei Dijmărescu, Ioan-Augustin Guriță, *Mitropolitul Iacov Putneanul către obștea Mănăstirii Putna*, în „Analele Putnei”, anul V, nr. 2, 2009, p. 5–50; – Alexandru Pînzar, *Iacov Putneanul, ctitor al renașterii Sucevei din veacul al XVIII-lea*, în „Analele Putnei”, anul VI, nr. 1, 2010, p. 135–142; – Gabriel Mihăilescu, *Bucvarul mitropolitului Iacov Putneanul*, în „Analele Putnei”, anul VI, nr. 2, 2010, p. 89–140; – Ieromonah Dosoftei Dijmărescu, Ioan-Augustin Guriță, *Hrisoavele domnești din 1760, 1762 și 1767 pentru Iacov Putneanul. Text și metatext*, în „Analele Putnei”, anul VII, nr. 2, 2011, p. 67–102.

Zusammenfassung

Die Studie *Iacov Putneanul (1719–1778) und sein Beitrag zur Modernisierung der Gesellschaft im „Zeitalter [...] des langen Klagens“*, in dem er gelebt hat präsentiert die Persönlichkeit dieses moldauischen Gelehrten und würdigen Mönches. Er war ein hervorragender Fortsetzer des Kulturwerks der Mönche und Gelehrten Anastasie Crimca, Varlaam und Dosoftei betreffend die Einführung der rumänischen Sprache in den Gottesdienst, die Ausarbeitung von Lehrbüchern, die Übersetzung einiger nötigen Veröffentlichungen für Priester, Kantoren und Kirchensänger, für die Entwicklung der Drucktätigkeit, die Modernisierung des gesellschaftlichen Lebens

durch die Durchsetzung strenger Vorschriften im Bereich der öffentlichen Hygiene, die Gründung öffentlicher Krankenhäuser („bolnițe”) in der Nähe der moldauischen Klöster, die Wiederherstellung und Befestigung des Klosters Putna, wo er zum Mönch geworden war.

Die vorliegende Arbeit hebt die leuchtende Figur und das Werk dieses würdigen Metropoliten der Moldau hervor und zählt zu den neueren Beiträgen, die dem 300jährigen Geburtsjubiläum von Iacov Putneanul, dem sogenannten „zweiten“ Stifter des Klosters Putna, gewidmet sind.

Rodica Iațencu*

CONTRIBUȚII ALE ACADEMICIANULUI
RADU GRIGOROVICI PRIVIND CUNOAȘTEREA
ISTORIEI BUCOVINEI.
STUDII DEMOGRAFICE ȘI SOCIALE

În dezbaterile istoriografice privind istoria Bucovinei, contribuțiile academicianului Radu Grigorovici ocupă un loc aparte. Născut la Cernăuți, în anul 1911, acesta s-a format și afirmat ca om de știință: licențiat în fizică, lucrează la Catedra de fizică experimentală de la Universitatea din Cernăuți, apoi la Catedra de Optică de la Universitatea din București; în anul 1938 obține doctoratul în fizică, iar în anul 1958 devine doctor docent în științe; în anul 1963 este ales membru corespondent al Academiei Române (din anul 1990 – membru titular; vicepreședinte al Academiei Române în perioada 2 februarie 1990 – 1 februarie 1994). Pune bazele școlii românești de semiconductori amorfi, recunoscută în cercurile științifice internaționale¹.

În anii '90, după ce a renunțat la cercetările de fizică, academicianul Radu Grigorovici se apropie de Bucovina sa natală, răspunzând unei provocări științifice venite tot din partea unui bucovinean, academicianul Dimitrie Vatamaniuc. Episodul este relatat în povestea spusă oaspeților săi, la aniversarea a 90 de ani de la naștere (20 noiembrie 2001), publicată sub titlul *Cum ajunge un fizician să se ocupe cu pasiune de istoria Bucovinei*²: „A venit Dimitrie Vatamaniuc, editorul lui Eminescu și al altor scriitori români. A venit la mine cu niște cărțicele din biblioteca profesorilor de la liceul din Rădăuți. [...] Acolo erau statisticile, recensămintele austriece din Bucovina, începând cu anul în care s-a înființat liceul, 1870 și ceva. Și mi-a spus: «Uitați, aici sunt cifre, iar de scris, scrie nemțește. Noi nu înțelegem nimic din lucrurile astea, dar toți politicienii naționaliști din Bucovina afirmă totdeauna că de fapt aceste statistici nu sunt valabile, că, deși sunt făcute cu mare exactitate, conțin falsificări grave; nu prea se știe însă de fapt în ce constau. Odată, dumneata știi nemțește; al doilea, ești fizician și poți analiza cifrele alea, să spui unde sunt șmecheriile.» Mi-a plăcut această provocare.

---

* **Rodica Iațencu**, doctor în istorie, cercetător științific III la Institutul “Bucovina” din Rădăuți al Academiei Române

¹ Pentru mai multe informații vezi Vasile I. Schipor, *Academicianul Radu Grigorovici (1911–2008), la centenarul nașterii sale*, în „Analele Bucovinei”, anul XVIII, nr. 1, 2011, p. 31–50.

² Comunicare publicată în „Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți–București, anul XVI, nr. 2, 2009, p. 34–46; Acad. Radu Voinea (editor), *Evocări*, vol. IV, Craiova, Editura ALMA, 2010; în traducere germană, cu titlul *Wie kommt ein Physiker dazu, sich leidenschaftlich mit der Geschichte der Bukowina zu beschäftigen*, este inclusă în sumarul revistei „Analele Bucovinei”, anul XVIII, nr. 1, 2011, p. 75–93.

Iată ceva care poate să mă preocupe [...]”. Ulterior, după întocmirea câtorva studii dedicate istoriei Bucovinei, academicianul Radu Grigorovici avea să afirme: „Am găsit în examinarea critică a trecutului Bucovinei și în întâlnirile frecvente cu frumusețile și oamenii ei o satisfacție în care se sintetizează cele două laturi, cea rațională și cea emotivă ale omului ce sunt, care mă subjugă complet. Gândul că această contribuție la cunoașterea adevărului despre trecutul Bucovinei ar putea ajuta câtuși de puțin la supraviețuirea virtuților acestei regiuni, născute din valurile istoriei, mă face să sper că nu irolesc anii care mi-au fost dăruii”³.

Rezultatele cercetărilor științifice consacrate problemelor Bucovinei, întreprinse de academicianul Radu Grigorovici, sunt prezentate la congrese, conferințe, simpozioane sau sunt tipărite, unele în versiune bilingvă (română/germană), în diverse periodice: „Analele Bucovinei”, „Glasul Bucovinei”, „Septentrion”. Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, „Kaindl Archiv”. Zeitschrift des Bukowina-Instituts für den Kulturaustausch mit den Völkern Mittel- und Osteuropas⁴.

Autorul a publicat și două colecții de traduceri de documente, în ediție bilingvă, română/germană, cu introduceri, note și comentarii: – *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici; prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (2), 1998, 464 p.; – Balthasar Hacquet, *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpații Dacici (1788–1789)*, ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici; prefață de D. Vatamaniuc, Rădăuți, Editura „Septentrion”, 2002, 136 p. și 15 planșe cu reproduceri după ilustrații de epocă.

În anul 2006, la împlinirea vârstei de 95 de ani, studiile de istorie a Bucovinei publicate anterior de academicianul Radu Grigorovici, comentarii la unele documente traduse și editate bilingv, precum și alte contribuții originale, unele inedite, au fost reunite într-un volum, „un roman de dragoste pentru Bucovina, țara mea de obârșie”, cum însuși autorul afirma, intitulat *Bucovina între milenii. Studii și documente*, cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, volum îngrijit de Rodica Marchidan și Rodica Iațencu, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (19), 2006, 491 p.

³ *Dialoguri cu bucovinenii*, interviu realizat de dr. Alexandrina Cernov, publicat în „Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți–București, anul III, nr. 2, 1996, p. 9; Radu Grigorovici, *Bucovina între milenii. Studii și documente*, Cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, volum îngrijit de Rodica Marchidan și Rodica Iațencu, indice de nume: Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (19), 2006, p. 39.

⁴ Vezi Rodica Iațencu, *Bibliografia lucrărilor academicianului Radu Grigorovici închinată Bucovinei*, în „Analele Bucovinei”, anul XVIII, nr. 1, 2011, p. 51–55.

În marea lor parte, contribuțiile academicianului Radu Grigorovici constau în studii demografice și sociale privitoare la Bucovina din perioada austriacă, realizate din perspectiva fizicianului care „și-a însușit dictonul lui Descartes, *dubito ergo sum* nu numai din punct de vedere filosofic, ci și ca unul dintre principiile de bază ale metodei cercetării științifice”⁵. În perioada 1994–1999 au fost publicate șase studii, care au valorificat datele statistice ale recensămintelor austriece efectuate în Bucovina în perioada 1880–1900 și cele ale recensămintelor din anii 1772, 1774 și 1775, realizate de Divanul Moldovei, din ordinul feldmareșalului conte P. A. Rumianțev și de către o echipă de ofițeri austrieci, aflați sub comanda generalului Gabriel Splény von Mihálydy: *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei. I. Manipularea ulterioară a datelor* („Analele Bucovinei”, anul I, nr. 2, 1994, p. 351–357; republicat în volumul *Bucovina între milenii. Studii și documente*, p. 58–64); *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei. II. Știința de carte* („Analele Bucovinei”, anul I, nr. 2, 1994, 359–367; republicat în volumul *Bucovina între milenii. Studii și documente*, p. 65–74); *Studiul critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei. III. Bucovina, teritoriu de trecere a evreilor galițieni spre România între 1880 și 1900* („Analele Bucovinei”, anul II, nr. 2, 1995, p. 339–355; republicat în volumul *Bucovina între milenii. Studii și documente*, p. 75–92); *Trei lumi paralele* („Analele Bucovinei”, anul III, nr. 1, 1996, p. 83–109; republicat în volumul *Bucovina între milenii. Studii și documente*, p. 93–117); *Studiul comparativ al recensămintelor populației Bucovinei din anii 1772, 1774 și 1775 (I)* („Analele Bucovinei”, anul V, nr. 2, 1998, p. 293–312; republicat în volumul *Bucovina între milenii. Studii și documente*, p. 118–137); *Studiul comparativ al recensămintelor populației Bucovinei din anii 1772, 1774 și 1775 (II)* („Analele Bucovinei”, anul VI, nr. 1, 1999, p. 47–82; republicat în volumul *Bucovina între milenii. Studii și documente*, p. 138–174).

Pe baza analizei critice a datelor furnizate de Comisia Centrală de Statistică Austriacă, care a valorificat informațiile provenite în urma organizării recensămintelor asupra populației Bucovinei în anii 1880, 1890 și 1900⁶, apelând

⁵ Radu Grigorovici, *op. cit.*, p. 51.

⁶ Rezultatele recensămintelor au fost publicate în volumele: *Ergebnisse der nach dem Stande vom 31. Dezember 1880 in Bukowina ausgeführten Zählung der Bevölkerung und der häuslichen Nutzthiere. Herausgegeben von der K. K. Statistischen Central-Commission* (Rezultatele recensământului efectuat asupra populației și animalelor din gospodăriile Bucovinei la data de 31 decembrie 1880. Editată de Comisia Centrală Austriacă de Statistică), Wien, 1882; *Special-Orts Repertorium der Bukowina, K. K. Statistische Central-Commission* (Repertoriul special al localităților din Bucovina), Wien, 1885; Anton Zachar, *Die Ergebnisse der Volks- und Viehzählung vom 31. Dezember 1900 im Vergleiche mit denen der Volks- und Viehzählungen vom 31. Dezember 1880 und 1890 im Herzogtume Bukowina* (Rezultatele recensământului populației și animalelor din 31 decembrie 1900 în comparație cu acelea ale recensămintelor din 31 decembrie 1880 și 1890 din Ducatul Bucovina), Cernăuți, Editura Pardini, 1907; Anton Zachar, *Die Ergebnisse der Volks- und Viehzählung vom 31. Dezember 1900 im Herzogtum Bukowina* (Rezultatele recensământului populației

și la alte surse documentare, autorul a demonstrat faptul că datele statistice au fost manipulate, identificând așa-zisele „șmecherii”: amplificarea intenționată a proporției elementului german în populație (idișul evreilor fiind asimilat cu limba germană), prin „modul deformat de colectare pe teren a datelor, mai ales cu privire la criteriul limbii de conversație, folosit pentru a defini apartenența etnică a populației”⁷; odată cu republicarea datelor statistice obținute în urma recensământului din anul 1880 s-a transformat tacit, lucru semnificativ pentru statistică, limba de conversație (germană și ruteană) în naționalitate (germani și ruteni), însă, „cu toată această tendință voit defavorabilă elementului român autohton, s-a dovedit că raportul dintre numărul de vorbitori de limbă română și a celor de limbă ruteană în cadrul populației autohtone a Bucovinei a putut fi modificat relativ puțin, cu circa 10%”⁸.

Aplecându-se asupra datelor recensământului austriac efectuat în anul 1880 (care a înregistrat în provincie 571 671 de suflete) din perspectiva științei de carte, academicianul Radu Grigorovici a analizat acțiunea factorilor care au influențat analfabetismul în epocă și posibilitatea combaterii acestuia, concluzia fiind aceea că „examinarea amănunțită a datelor statistice pe planul alfabetizării populației Bucovinei sub stăpânirea austriacă oferă ocazia de a obține, printr-o interpretare atentă, cantitativă, o înțelegere mai bună a factorilor politici și sociali care au ușurat sau au frânat progresul. În particular, trebuie admirată insistența depusă de intelectualii români ai epocii de a promova înființarea unor instituții de învățământ de nivel ridicat, fie el chiar într-o limbă străină, dar care oferea accesul nu numai la o cultură europeană înaintată, ci și la bunăstare și la poziții sociale înalte pentru conaționali lor”⁹.

O analiză efectuată tot pe baza datelor recensămintelor din anii 1880, 1890 și 1900 și a cercetărilor lui Anton Zachar, care compara rezultatele acestor recensăminte din perspectiva migrațiilor de populație, stabilește cauzele creșterii relative a populației evreiești față de populația totală din Bucovina în perioada 1880–1900. Însoțit de grafice, tabele și hărți, studiul a analizat cantitativ dinamica imigrării evreilor, la nivel global și local, pentru fiecare localitate bucovineană în parte, din perspectiva lămuririi următoarelor aspecte: „a) migrările evreilor în interiorul Bucovinei se pot explica printr-un proces de difuziune în-

---

și animalelor ducatului Bucovinei, din 31 decembrie 1900), Cernăuți, Editura Pardini, 1907; *Gemeindelexikon der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder; bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900* (Lexiconul comunelor din regatele și țările reprezentate în Consiliul Imperial, prelucrat pe baza recensământului populației de la 31 decembrie 1900), vol. XIII, *Bukowina*, Editat de Comisia Centrală de Statistică, Viena, 1907; *Die Ergebnisse der Volks- und Viehzählung vom 31. Dezember 1910 im Herzogtume Bukowina* (Rezultatele recensământului populației și animalelor la 31 decembrie 1910 în Ducatul Bucovina), preluat și publicat, după datele Comisiei Centrale de Statistică de la Viena, de Oficiul Statistic al Ducatului Bucovina, Cernăuți, 1913.

⁷ Radu Grigorovici, *op. cit.*, p. 52.

⁸ *Ibidem*, p. 52.

⁹ *Ibidem*, p. 73.

dreptat preferențial spre regiunile de proporție mai redusă a populației evreiești? b) dacă acest mecanism al migrației interne a populației evreiești din Bucovina se confirmă, putem găsi în datele statistice amănunțite ale recensămintelor din 1880 și 1900 date care să decidă sensul migrației ei peste granițele exterioare ale Bucovinei cu Galiția, Rusia (Basarabia) și pe ce căi s-a desfășurat în interiorul Bucovinei? c) care au fost cauzele externe care au declanșat puternicele migrații din și spre Bucovina în intervalul de timp 1880–1900?”¹⁰. Concluzia autorului – după ce a demonstrat că „ipoteza procesului de difuzie pare să explice satisfăcător migrarea populației evreiești în interiorul Bucovinei, cu excepția notabilă a județului Siret”¹¹; că în perioada 1880–1910 apare pe harta Bucovinei o rețea de „coridoare” distribuite de-a lungul granițelor și a arterelor de comunicație, în care populația evreiască relativă scade și a identificat cauzele emigrării, după 1880, a evreilor din Bucovina spre România, declanșate de hotărârile Congresului de la Berlin (1878), care obliga România să faciliteze încetățenirea evreilor – este aceea că Bucovina a reprezentat, în această perioadă, un teritoriu de trecere a evreilor galițieni spre România.

Un studiu original, de istorie socială, însoțit de hărți, reprezentări grafice, tabele și figuri, bazat pe recensământul din anul 1900 al populației și animalelor din Bucovina, se referă la cele trei tipuri de unități teritoriale ale provinciei, orașele/târgurile, satele și domeniile, cele „trei lumi paralele” cum le-a numit autorul, între care există diferențe specifice, mai ales etnice și economice, cele asupra cărora și-a extins analiza. Concluziile sunt următoarele: „1. S-a constatat o preferință gradată a membrilor etniilor băștinașe sau imigrante pentru una dintre cele trei «lumi» menționate, în funcție de originea sau poziția față de putere. 2. Deși orașele se găseau încă la nivel de târguri sau sate mai mari, acestea se înstrăinaseră puternic din punct de vedere etnic de populația rurală, mult mai numeroasă. Etniile preponderent rurale sunt cea română și cea ruteană. Etnia predominant urbană erau evreii. 3. Târgurile și satele, locuite în esență de membri ai etniilor autohtone, dar și imigrante, se străduiesc cu destul succes într-o economie de subsistență și contribuie hotărâtor, mai ales prin creșterea vitelor și industria locală, la bunăstarea proprie și la starea pozitivă a economiei întregii țări. 4. Domeniile erau încă mai înstrăinate etnic decât orașele. În proprietatea lor se afla cam o treime din terenul țării, iar bogățiile forestiere și ale subsolului dispăruseră aproape total din mâna țăranilor. Domeniile erau orientate în majoritate spre câștig financiar. Totuși, sau tocmai de aceea, contribuția lor la bunăstarea țării era mult mai mică decât a populației rurale, atât în mod absolut, cât, mai ales, dacă era raportată la pământul avut în proprietate”¹².

Două studii, din categoria celor care se referă la aspecte demografice și sociale, privitoare la perioada premergătoare înglobării Bucovinei de către Imperiul

¹⁰ *Ibidem*, p. 76.

¹¹ *Ibidem*, p. 78.

¹² *Ibidem*, p. 54.

Habsburgic, valorifică, comparativ, informațiile prezentate în cele trei recensăminte din anii 1772, 1774 și 1775. Recensământul din anul 1772 a fost organizat de către Divanul Moldovei, din ordinul feldmareșalului conte P. A. Rumianțev și transmis administratorului militar al Moldovei, generalul A. V. Rimski-Korsakov. Întrucât originalul nu s-a păstrat, trimiterele se fac la documentul care reprezintă o parte din traducerea în limba rusă, referitoare la 20 din cele 22 de ținuturi ale Moldovei. Acest recensământ este repetat în anul 1774 – documentul care s-a păstrat, ce conține mai multe date (prenumele, uneori și numele de familie, porecla, meseria sau etnia fiecărui recenzat), este în limba română cu grafie chirilică și se referă la 19 din cele 22 de ținuturi ale Moldovei, dar nu identice cu cele la care face referire recensământul anterior. Al treilea recensământ, cel organizat în anul 1775, a fost efectuat de către o echipă de ofițeri austrieci, aflați sub comanda generalului Gabriel Splény von Mihálydy. Pentru a întocmi un studiu comparativ și a realiza o interpretare unitară a rezultatelor acestor recensăminte, academicianul Radu Grigorovici a întocmit noi tabele de date și o serie de hărți, cu împărțirea administrativă a teritoriului moldovenesc, limitele ținuturilor și ocoalelor moldovenești în anul 1774, limitele dintre vechile ținuturi și ocoale – în acest mod se putea face o comparație cu ultima împărțire administrativă, în districte politice (ținuturi) și judiciare (occoale), realizată de regimul habsburgic –, hărți parțiale ale regiunilor de graniță din partea estică și sudică a Bucovinei. Autorul a urmărit evoluția populației satelor, a clericilor, precum și imigrările și emigrările din Bucovina, acordând atenție unor aspecte legate de cunoașterea cauzelor fenomenelor demografice înregistrate, a efectelor structurilor etnice, geografice, economice cu caracter microregional, a reformei fiscale și a începutului tranziției de la o economie pastorală la una agrară, care reies din analiza Ținuturilor Cernăuțului, Hotinului, Sucevei, Câmpulung–Cernăuți, Câmpulung–Suceava. Considerând Bucovina în ansamblul ei, autorul a demonstrat că aceste recensăminte, „deși comandate și efectuate de două mari puteri ce aveau același scop, însă interese opuse, dar care doreau să cunoască starea de fapt, reflectă realitatea în perfectă concordanță și adevăr”¹³. Datele referitoare la Bucovina, apreciată de Iosif al II-lea drept o *terra deserta*, care reies din analiza recensămintelor efectuate în anii 1774 și 1775, scot în evidență faptul că „în anul 1774 populația Bucovinei extinse, cuprinsă în cele 285 de localități ale sale, se cifra la 16 448 de familii casnice, deci, convențional, la 82 400 de locuitori. Lipsește târgul Sadagura, care n-a putut fi recenzat din cauza interdicției generalului Rumianțev [...]. În anul 1775 Bucovina extinsă avea, după recensământ, 290 de localități. [...] Am putut calcula aici numai populația Bucovinei extinse temporar, fiindcă nu știm cum să repartizăm numărul global de negustori, armeni și evrei între cele 229 de localități rămase definitiv în Bucovina după iulie 1776 și cele 56 de localități retrocedate Moldovei, deși știm că numărul de familii retrocedate ce făceau parte din categoriile sociale recenzate în 1775 se ridica la 2 116. Numărul

¹³ *Ibidem*, p. 55.

famiiliilor recenzate punctual în 1775 este egal cu 15 805. Adăugând cele 629 de familii recenzate numai global, obținem rezultatul final de 16 434 de familii [...]”¹⁴.

În categoria contribuțiilor demografice și sociale privitoare la istoria Bucovinei se încadrează și studiile referitoare la populația de etnie germană a Bucovinei: *Răsfoind un vechi dicționar geografic al Bucovinei și Micșorarea populației germane din România ca urmare a celui de al Doilea Război Mondial*, publicate în volumul *Bucovina între milenii. Studii și documente* (p. 175–177; p. 178–206). Primul studiu se referă la modul de distribuție a populației de origine germană, colonizată predominant acolo unde erau așezați românii. Al doilea studiu analizează populația germană din România și separat cea din Banat, Transilvania, Bucovina, Basarabia și Dobrogea pe baza recensămintelor din anii 1930, 1948, 1956, 1966, 1977 și 1992 și a documentelor vremii. Soarta coloniilor germane din România, concluzionează autorul, „este ce-i drept critică, dar încă nu definitiv hotărâtă. De un lucru sunt sigur: dacă ar fi ca minoritatea germană din România să devină din nou un fragment viabil al națiunii germane, cu obiceiuri proprii, cu cultură și mod de viață proprii, poate chiar cu un dialect propriu, atunci marea majoritate a românilor îi vor considera bineveniți, iar revenirea unei părți din cei plecați va fi interpretată ca un semn prevestitor al integrării României în Europa”¹⁵.

În ce măsură „a fost ocupația austriacă benefică sau dăunătoare pentru românii din Bucovina” este întrebarea la care academicianul Radu Grigorovici răspunde în studiul *Bucovina, fereastră către vest a Moldovei*¹⁶: „Benefică a fost, fără îndoială, deschiderea timpurie spre Vest, contactul cu instituțiile de cultură germană. Urmele se văd în parte până astăzi. Totuși, și celelalte țări românești s-au îndreptat spre Vest, spre modernizare, ce-i drept cu destulă întârziere și, poate, cu mai puțină temeinicie, mai superficial. Dar, pe de altă parte, Austria a lăsat românilor bucovineni o groaznică moștenire. Invazia străinilor a fost, ce-i drept, atenuată de relativa toleranță națională a unui imperiu multinațional, în care putem găsi multe, multe analogii cu S.U.A., dar repartitia geografică a uneia din aceste națiuni alogene pe un teritoriu compact, combinată cu protecția slabă militară pe care i-au putut-o oferi Bucovinei, mai întâi Austria și apoi România, i-a pecetluit soarta tragică. Cei care i-au pricinuit această soartă, coloniștii germani, i s-au sustras în cea mai mare parte, dar supraviețuitorii și descendenții lor mai suferă până astăzi de nostalgia după patria pierdută, care devenise și a lor.

¹⁴ *Ibidem*, p. 55; 165–166.

¹⁵ *Ibidem*, p. 203.

¹⁶ Studiu publicat în „Analele Bucovinei”, anul I, nr. 1, 2004, p. 7–13; republicat în vol. *Bucovina între milenii. Studii și documente*, p. 286–300. Sub titlul *Bucovina – fereastră deschisă a Moldovei spre Europa*, lucrarea a fost prezentată la simpozionul științific *Bucovina, concept geopolitic, istoric și semnificații*, organizat în cadrul „Zilelor Academice Iașene”, 9 octombrie 1993, Rădăuți și la al XVIII-lea Congres al Academiei Româno-Americane, organizat la Chișinău, în anul 1993, sub auspiciile Academiei Române și Academiei Republicii Moldova.

Acum este cazul să închei, citându-l pe cel care a fost, probabil, cel mai reprezentativ politician al Basarabiei interbelice, Pan Hallipa care, se zice, i-ar fi spus unui bucovinean: «ce noroc pe voi că v-au ocupat austrieicii»¹⁷.

Academicianul Radu Grigorovici a propus un model de cercetare științifică interdisciplinară în ceea ce privește studiul istoriei Bucovinei, demonstrând că cercetarea și înțelegerea acesteia nu este privilegiul exclusiv al istoricilor. Studiile sale, „fragmente răzlețe de istorie și demografie a Bucovinei”, cum însuși le cataloga, au fost reunite într-o lucrare de referință pentru istoriografia Bucovinei – *Bucovina între milenii. Studii și documente* –, cu speranța că cititorii „se vor apleca cu adevărat asupra gândurilor privitoare la Bucovina (uneori diferite de cele întâlnite de obicei) [...] și că aceste gânduri sincere, izvorâte dintr-o analiză lucidă a faptelor istorice, vor fi primite cu înțelepciune, vor da la rândul lor de gândit, fără patimă și privind realitatea în față, că ele vor rodi spre folosul bucovinenilor”¹⁸. Prin noutatea subiectelor abordate, originalitate și obiectivitate, contribuțiile academicianului Radu Grigorovici sunt esențiale pentru cunoașterea istoriei Bucovinei.

*Zusammenfassung**

In den historiographischen Debatten zur Geschichte der Bukowina haben die Beiträge des Akademikers Radu Grigorovici einen besonderen Platz. In den 90er Jahren, nachdem er auf die Recherchen im Bereich der Physik verzichtet hat, die ihn als Gründer der rumänischen, in den wissenschaftlichen Kreisen anerkannten Forschungsschule für amorphen Halbleiter berühmt gemacht hatten, näherte sich der Akademiker Radu Grigorovici an seiner Heimat, Bukowina, indem er eine Herausforderung seitens eines anderen Akademikers, D. Vatamaniuc, annahm, und zwar, die Forschung der österreichischen Volkszählungen, die zwischen 1880 und 1900 durchgeführt wurden. Nach 1989 wurden die Ergebnisse seiner Bukowinaforschungen bei Kongressen, Tagungen und Symposien präsentiert und in verschiedenen Periodika, auch zweisprachig (deutsch-rumänisch) veröffentlicht, wie z. B. in „Analele Bucovinei”, „Glasul Bucovinei”, „Septentrion». Foaia Societății pentru Cultură”, „Kaindl-Archiv. Zeitschrift des Bukowina-Instituts für den Kulturaustausch mit den Bvölkern Mittel- und Osteuropas”. Der Verfasser hat zwei Sammlungen von übersetzten Dokumenten, die hauptsächlich aus der Zeit der militärischen österreichischen Verwaltung in der Bukowina stammten, veröffentlicht. Die

¹⁷ Radu Grigorovici, *Bucovina între milenii. Studii și documente*, p. 292.

¹⁸ În corespondența purtată de noi cu doamna Rodica Marchidan, cu prilejul îngrijirii volumului *Bucovina între milenii. Studii și documente*, datată 16 mai 2007, se regăsesc aceste gânduri ale academicianului Radu Grigorovici, care își exprimă și dorința ca, „mai ales germanii și austrieicii să le citească – tot fără patimă și cu mintea deschisă – încercând, pe de o parte, să înțeleagă cum se vede istoria și dinspre partea românilor bucovineni, iar pe de altă parte, să reușească să-și potrivească în consecință atitudinea actuală față de aceștia. Greu, așa cum, pentru fiecare din noi, cel mai greu este să se schimbe pe el însuși, cât de puțin”.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

Bände sind ebenfalls in zweisprachiger Ausgabe, mit Einführungen, Noten und Kommentaren, im Verlag der Rumänischen Akademie 1998 und 2002 erschienen: – *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*; – *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpații Dacici (1788–1789)*.

Im Jahre 2006, als er 95 Jahre alt wurde, wurden alle seine früher veröffentlichten Studien zur Geschichte der Bukowina, sowie Kommentare zu einigen übersetzten, zweisprachig erschienenen Dokumenten und andere originale, einige noch nicht veröffentlichte Beiträge gesammelt und im Band *Bucovina între milenii. Studii și documente* publiziert, ein Band, demgegenüber der Akademiker Radu Grigorovici meinte: „es ist ein Roman der Liebe für die Bukowina, meine Heimat“. Grösstenteils bestehen seine Beiträge aus demographischen und sozialen Studien über die Bukowina in der österreichischen Zeit und ihnen liegen die statistischen Daten der österreichischen Volkszählungen aus den Jahren 1772, 1774 und 1775 zugrunde.

Indem er „die Neugierde des Intellektuellen und die statistischen Werkzeuge des Physikers“ zusammen verwendete, hat der Akademiker Radu Grigorovici ein Modell für die interdisziplinäre wissenschaftliche Forschung im Bereich der Geschichte der Bukowina vorgeschlagen und dadurch bewiesen, dass deren Forschung und Kenntnis kein exklusives Vorrecht der Historiker ist. Die Beiträge des Akademikers Radu Grigorovici sind – durch die Neuigkeit der behandelten Themen, durch ihre Originalität und Objektivität – wesentlich für die Kenntnis der Bukowiner Geschichte.

Andrei Emilciuc*

CADRUL LEGAL AL CIRCULAȚIEI ȘI SCHIMBULUI MONEDELOR STRĂINE ÎN IMPERIUL RUS (1769-1839). SPECIFICUL FUNCȚIONĂRII LUI ÎN BASARABIA

Sistemul monetar reprezintă un element important al relațiilor comerciale. De aceea, în cadrul preocupărilor noastre față de comerțul exterior al Basarabiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea, ne propunem să analizăm cadrul legal al circulației și schimbului monedelor străine în Imperiul Rus. Articolul vine de asemenea să completeze cunoștințele specialiștilor din domeniu în încercarea de a răspunde la un șir de întrebări legate de frecvența și arealul descoperirilor de monedă străină în cuprinsul teritoriilor ce au făcut cândva parte din Imperiul Rus.

Cronologic studiul are ca limită inferioară anul 1769, atunci când la 2 februarie a fost dat publicității Manifestul împărătesei Ecaterinei a II-a, din 29 decembrie 1768, privind instituirea la Petersburg și Moscova a Băncii de Asignate, care a însemnat de fapt începutul emiterii rublelor de hârtie în Rusia. Limita cronologică superioară coincide cu Manifestul din 1 iulie 1839, prin care guvernul imperial a hotărât reformarea sistemului monetar rus, prin introducerea monometalismului de argint și scoaterea din circulație a rublelor asignate.

Perioada în cauză a însemnat pentru Rusia o etapă activă din punct de vedere al politicii externe, care s-a soldat prin anexarea mai multor teritorii. Ca urmare a celor trei împărțiri ale Poloniei (1772, 1791, 1795), Rusia anexează Bielorusia, Ucraina din partea dreaptă a Niprului, Lituania, Kurlanda, Volânia, iar ca urmare a Congresului de la Viena din 1815 Rusia capătă în stăpânire cea mai mare parte a teritoriilor propriu-zis poloneze, care formează așa-zisul Regat al Poloniei. În plus, conform păcii de la Fridrihsham (1809) la Rusia este anexată Finlanda. În sud-estul Europei Rusia reușește în 1783 anexarea Crimeii, conform Tratatului de pace de la Iași (1791) a teritoriului dintre Bugul de Sud și Nistru, iar conform celui de la București (1812) – a teritoriului dintre Prut și Nistru. Importante achiziții teritoriale Rusia obține și în Asia, anexând Georgia (1801-1804) și alte provincii din Transcaucazia. Ca urmare, Rusia a avut de soluționat provocările legate de circulația monedelor tradiționale în teritoriile anexate și integrarea acestora în sistemul monetar rus, fără a afecta grav populația și relațiile comerciale interne și externe.

Politica externă activă, anume războaiele fără de sfârșit, afectau, însă, substanțial vistieria imperială, creând permanent un acut deficit monetar. Această situație se datora faptului că primele mine de argint proprii au început a fi ex-

---

* **Andrei Emilciuc**, doctor în istorie, cercetător științific superior la Institutul de Istorie al AȘM.

plorate abia la începutul secolului al XVIII-lea¹. Chiar și ulterior extracția proprie a argintului era destul de mică, inclusiv în perioada abordată, astfel, spre exemplu, în anii 1823-1839, anual, se extrăgeau doar până la 2000 de puduri de argint². Criza sistemului monetar rus a necesitat luarea unor măsuri în vederea depășirii insuficienței resurselor financiare. S-a recurs la banii de hârtie, puși în circulație alături de cei metalici și formal acoperiți cu averile și bogățiile statului. Prima emisie în valoare de un milion de ruble asiguate a avut loc chiar în 1769. În pofida faptului că juridic asiguitul era legat de moneda de aramă, acesta, totuși, foarte curând începe să se deprecieze, odată cu noi și noi emisii, menite a acoperi datoria internă a statului. Acest lucru sugerează că asiguatele erau, de fapt, acoperite prin masa monetară metalică existentă în circulație. De aceea, recurgerea la noi emisii de ruble asiguate a adus cu sine la devalorizarea anormală a monedelor de aramă rusești. Moneda de aramă începe să coste mai puțin decât metalul din care este bătută. Conform cursului fixat în lege, o rublă asiguită valora 100 copeici de aramă, însă la sfârșitul sec. XVIII – începutul sec. XIX valoarea de piață a rublei asiguate ajunge la doar 20 copeici. Începând cu 1780, inclusiv datorită înmulțirii falsurilor, în virtutea slabei protecții prevăzute de emitent, a fost interzis exportul și importul rublelor asiguate, care nu mai sunt convertibile. Totodată, administrația imperială rusă își îndreaptă atenția asupra reglementării mai stricte a circulației monedelor străine, utilizate de negustori pentru a evita riscurile legate de uzul rublelor asiguate. Dar orice acțiune în acest sens urma să respecte un șir de condiții: reglementarea circulației monedelor străine, a calității și provenienței acestora urma să se facă cu respectarea intereselor marilor negustori, mai ales din considerentul că, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, are loc o creștere substanțială a comerțului exterior. În teritoriile anexate urma să se ofere o perioadă de tranziție, în care monedele tradiționale să circule concomitent cu cele rusești, pentru a nu cauza prejudicii serioase noilor contribuabili și a nu provoca nemulțumirea generală. În plus, trebuia să se țină cont de insuficiența argintului pentru baterea monedelor proprii și tradiția de secole de folosire a metalului din monedele străine pentru baterea rublelor.

Încă de la începutul secolului al XVIII-lea, odată cu întărirea relațiilor comerciale cu landurile germane, în Imperiul Rus apare o formă nouă de schimb monetar, care presupunea utilizarea în acest scop a unor bilete la ordin, intitulate *vecsel*, care permiteau primirea la destinație a sumei echivalentă celei depuse la *emitent*, dar de la o terță persoană, sau instituție, contra unui comision. Termenul se statornicește în limba rusă, fiind preluat de legislația rusă, în care se impune și termenul de *vecsel de transfer* (rus. *переводной вексель*), contrapuz celui simplu, ce reprezenta nimic altceva decât o cambie, care spre deosebire de primul tip era alcătuit nu la inițiativa debitorului, ci a creditorului. Legiuitorul rus a acordat o atenție sporită acestei modalități de schimb, mai ales în cazul în

¹ P. Зандер, *Серебряные рубли и ефимки Романовской России (1654-1915)*, Киев, 1998, с. 10.

² И. Горлов, *Обзорение экономической истории России*, СПб., 1849, с. 90.

care se opera transfer de bani peste hotare în interes de stat. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea negustorii ruși primesc și ei mai multe instrumente legale pentru facilitarea operațiilor cu vecsele la transferul și schimbul banilor. Ba mai mult, la Sankt Petersburg, pe lângă Banca de Stat de Asignate, este instituit, la 18 octombrie 1797, primul oficiu de scont al vecselelor, iar în scurt timp, astfel de oficii apar și în principalele centre comerciale din cuprinsul imperiului³.

Politica economică mercantilistă pe care o urma determina țarismul să adopte, contrar eforturilor de protejare a rublei asignate, dispoziții ce permiteau introducerea monedelor străine, dar cu precizarea că acestea să fie de aur și argint și cu un conținut de metal nobil ridicat. În plus, astfel de permisiuni puteau fi acordate și din alte considerente, strâns legate de obiectivele geopolitice urmărite. Astfel, prin ucazul din 17 iunie 1772 dat Senatului, Ecaterina a II-a a dispus să li se permită tătarilor din Crimeea să introducă în Imperiul Rus monedele de aur și de argint turcești, până la alte dispoziții în acest sens⁴, cel mai probabil pentru a pregăti terenul pentru anexarea ulterioară a Crimeii. Pe de altă parte, față de teritoriile încorporate în această perioadă, politica monetară rusă era promovată mult mai dur. Astfel, în teritoriile anexate formal în urma primei împărțiri a Poloniei (1772), dar care erau deja de facto sub controlul militar rus, adică în unele părți ale Livoniei, ținuturile Vitebsk, Polotsk și Mscislav, conform ucazului din 9 noiembrie 1771, s-a dispus ca monedele poloneze să poată circula doar până la 1 ianuarie 1774⁵.

Administrația țaristă a stimulat afluxul de taleri⁶ pentru baterea propriilor monede încă de la mijlocul secolului al XVI-lea. Talerii erau folosiți și drept sursă de argint pentru teaurizare și bijuterii. Taxele vamale erau percepute doar în taleri, la un curs micșorat artificial. În perioada abordată situația se schimbă treptat, dar inițial dreptul de a plăti taxele vamale în ruble asignate se acordă preferențial. Astfel, contrar prevederilor Tarifului din 1766, prin ucazul imperial din 18 noiembrie 1772 s-a dispus ca negustorii străini să achite taxele vamale în taleri, iar supușii englezi, în conformitate cu tratatul bilateral din 20 iunie 1766, precum și cei ruși, în monedă rusească de circulație internă⁷. Economistul din epocă A. Semenov afirma că acest lucru era un avantaj pentru supușii britanici, deoarece tranzacțiile comerciale ale supușilor altor state aveau loc prin comisionul lor⁸.

³ С. З. Мошенский, *Эволюция векселя*, Киев, 2005, с. 339.

⁴ Полное Собрание Законов Российской Империи (în continuare - ПСЗРИ), собр. 1, т. XIX, 1770-1774. - СПб., 1830, № 13823, с. 528.

⁵ *Ibidem*, № 13903, с. 624.

⁶ În unele documente se utilizează termenul efimok (pol. joachimik) - denumire utilizată în Rusia pentru toți talerii europeni, derivată de la Ioachimsthaler Münze, primii taleri bătuți în or. Ioachimsthaler.

⁷ ПСЗРИ, собр. 1, т. XIX, 1770-1774. - СПб., 1830, № 13700, с. 380-381.

⁸ А. Семенов, *Изучение исторических сведений о Российской внешней торговле и промышленности с половины XVII-го столетия по 1858 год*. Часть вторая, СПб., 1859, с. 23.

Oficial circulația talerilor în cuprinsul Imperiului Rus nu era admisă și doar în teritoriile anexate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, guberniile baltice și teritoriile poloneze, aceștia circulau, deoarece populația de acolo „s-a deprins cu nominalele europene mari”⁹. Portul Riga, anexat în 1721 conform păcii de Nystad, se bucura de cele mai largi drepturi în ceea ce privește circulația monedei străine, importul și exportul acesteia. Cu toate acestea, în contextul anexării teritoriilor bieloruse, general-gubernatorul de Riga, cavalerul I. I. Broun (irlând. *Seoirse de Brún*), a înaintat Senatului spre examinare un regulament privind introducerea și scoaterea monedei străine din Riga. Senatul a dispus ca în Riga să fie permisă introducerea doar a berlincilor, mărcilor și a ferdingilor (monede suedeze, de Brandenburg și de Saxonia), pe când a timpfilor și a șostacilor¹⁰ să fie interzisă. Această interdicție devine clară, dacă luăm în considerare faptul că în timpul războaielor de împărțire a Poloniei, atât Prusia, cât și Rusia au bătut masiv la monetăriile poloneze capturate astfel de monede, dar cu un conținut mult mai scăzut de metal prețios, decât acel de etalon.

Politica imperială față de monedele străine cu un conținut înalt de metal prețios nu s-a schimbat în timpul domniei Ecaterinei a II-a. Împărăteasa rusă a dispus la 27 februarie 1774 ca monedele străine de aur să fie importate fără plata taxelor vamale, iar monedele mărunte străine să poată circula conform vechilor reglementări¹¹. De asemenea, la 7 noiembrie 1774, Senatul rus a reconfirmat dispozițiile ucazului din 12 iulie 1764, astfel că talerii ajunși în vistierie din colectarea impozitelor și a taxelor vamale urmau să fie transferați în continuare în Camera Monetară, unde să fie topiți, iar din argintul obținut să fie bătute ruble, care să fie transferate în Camera de Stat odată la două săptămâni¹². La 2 octombrie 1781, Ecaterina a II-a, printr-un ucaz dat Senatului, a dispus ca în toate porturile și vămile de hotar să fie acceptați la plata taxelor vamale talerii danezi de emisie nouă (de Alton). Acest lucru a fost posibil doar după ce la solicitarea rezidentului plenipotențiar al regelui danez Schumacher, în urma verificărilor Camerei Monetare, s-a constatat că calitatea lor era similară talerilor olandezi¹³. La 14 iulie 1782, Senatul rus a dispus ca talerii cu greutatea de 14 în funt să fie acceptați în Camera Monetară la cursul de 1,17 ruble argint¹⁴.

Conform Tarifului din 27 septembrie 1782, care viza toate vămile portuare și de pe uscat din imperiu, cu excepția celor din guberniile Astrahan, Ufa, Tobolsk și Irkutsk, taxele vamale de la negustorii străini urmau să fie percepute jumătate în taleri și jumătate în ruble rusești, iar de la negustorii ruși în ruble asiguate, cu excepția portului Riga, unde acestea se percepeau în totalitate în

⁹ P. Зандер, *Серебряные рубли и ефимки Романовской России (1654-1915)*, Киев, 1998, c. 10.

¹⁰ Timpf – monedă poloneză cu un nominal de 18 groși, după numele concesionarului monetăriei unde se băteau A. Timpf; Șostak – monedă poloneză cu un conținut de argint de șase groși.

¹¹ ПСЗРИ, собр. 1, т. XIX, 1770-1774. – СПб., 1830, № 14132, c. 924-926.

¹² *Ibidem*, № 14212, c.1048.

¹³ *Ibidem*, собр. 1, т. XXI, 1781-1783. – СПб., 1830, № 15244, c. 277.

¹⁴ *Ibidem*, № 15471, c. 633.

taleri¹⁵. În plus, Tratatul ruso-portughez de prietenie și comerț din 9/20 decembrie 1787 a admis și pentru supușii portughezi posibilitatea de a achita taxele vamale în ruble de argint rusești, conform cursului de 1,25 pentru un taler, la fel cu excepția portului Riga¹⁶. Se urmărea astfel facilitarea comerțului exterior, în special al exporturilor, pentru ca balanța comercială pozitivă să acopere datoria internă a statului. Această schimbare de abordare va caracteriza principiile politicii mercantiliste ale Imperiului Rus pentru următoarele patru decenii, când prin Tarifal Vamal din 1822 se va păși deja pe făgașul protecționismului.

Încercarea disperată de a susține cursul rublei asigurate prin diminuarea masei de circulație a acesteia, au determinat autoritățile imperiale să revadă anumite reglementări existente. Astfel, prin ucazul imperial din 4 septembrie 1791, s-a dispus ca argintul obținut din topirea talerilor ajunși în vistierie să fie în totalitate bătut în ruble rusești, spre deosebire de perioada anterioară, când în parte era tezurizat în lingouri¹⁷. Dar eforturile de încurajare a exporturilor sunt susținute prin diverse măsuri ce afectau sursele de aprovizionare cu taleri a vistieriei. Mai întâi, prin ucazul imperial din 24 mai 1792 negustorilor străini li s-a permis în portul Sankt Petersburg să achite în bani rusești taxa vamală prevăzută a fi percepută în taleri¹⁸. Ulterior, la 15 aprilie 1793, Ecaterina a II-a a dispus ca în porturile ruse taxele vamale să poată fi achitate în ruble rusești de negustorii acelor state care până atunci erau obligați să le plătească în taleri, la un curs „generos” de 2,5 ruble pentru un taler¹⁹. Cum exporturile nu puteau încă să acopere an de la an noile obiective ale politicii mercantiliste a țarismului, acesta va fi nevoit să revină la practica perceperii taxelor vamale în taleri, pentru a diminua efectele balanței comerciale negative din unii ani.

În legătură cu evenimentele revoluționare din Franța, care s-au extins și au cuprins și unele teritorii olandeze, Ecaterina a II-a, prin ucazul dat la 15 iunie 1795 general-procurorului, contele A.V. Samoilov, a dispus ca până la soluționarea problemelor legate de aprovizionarea cu taleri, să se permită ca în porturile rusești taxele vamale să fie achitate în monede de argint de alte valoare, precum și cu piaștrii spanioli²⁰. Ulterior, prin ucazul imperial din 16 septembrie 1796 dat Senatului, cu privire la aprobarea noului Tarif Vamal, se preciza ca de la mărfurile importate din străinătate, atât de către supuși străini, cât și de cei ruși, taxele vamale să fie percepute în taleri la cursul de 1,25 ruble, iar în caz de insuficiență să fie acceptată orice monedă străină de aur sau argint, cu condiția ca proba aurului să nu fie mai mică de 80, iar a argintului de 72²¹. Este de notat faptul că rubla de argint rusă se fabrica începând cu 1762 din argint de proba 83 $\frac{1}{3}$, iar cea

¹⁵ *Ibidem*, № 15520, c. 678-679.

¹⁶ *Ibidem*, собр. 1, т. XXII, 1784-1788. – СПб., 1830, № 16594, c. 954.

¹⁷ *Ibidem*, собр. 1, т. XXIII, 1789-1796. – СПб., 1830, № 16983, c. 247.

¹⁸ *Ibidem*, № 17047, c. 337.

¹⁹ *Ibidem*, № 17115, c. 420.

²⁰ *Ibidem*, № 17342, c. 709.

²¹ *Ibidem*, № 17511, c. 937.

de aur de proba 94 ²/₃²². În Tariful Vamal din 1797, care se referea la toate vămile portuare și de pe uscat cu excepția celor din guberniile Astrahani, Orenburg și Siberia, taxele vamale pentru toate mărfurile importate atât de negustorii supuși străini cât și cei ruși urmau să fie percepute în taleri, la cursul 1,40 ruble pentru un taler cu greutatea reglementară, iar în caz de lipsă, în monede străine de aur și argint de valoare înaltă, iar de la cele exportate în ruble rusești de circulație²³.

De altfel, perioada de domnie a împăratului Pavel I (1796–1801) s-a caracterizat prin eforturile nereușite de scoatere din circulație a rublelor asignate și încercările de batere a propriilor taleri, similari după calitate și greutate celor albertini. Aceste inițiative, care puteau ameliora situația jenantă în care se afla sistemul monetar rus, s-a lovit, însă, de insuficiența metalului nobil. De aceea, în această perioadă, legiuitorul rus a depus eforturi de a suplimenta sursele tradiționale de metal nobil. Astfel, prin ucazul imperial din 10 aprilie 1798 dat Senatului, s-a admis importul liber al tuturor monedelor străine de aur și argint prin Vama portului Palanghen de la Marea Baltică²⁴. La 23 decembrie 1798, tot printr-un ucaz imperial dat Senatului, s-a admis importul liber, prin vama portuară Astrahan, și cele de pe uscat Kizlear, Mozdok și Troițk, din regiunea Mării Caspice, a monedelor străine de aur și argint, cu condiția că acestea să fie declarate²⁵.

Pe de altă parte, pentru întărirea pozițiilor rublei pe plan intern se încerca stoparea circulației monedelor de valoare inferioară, a căror conținut de metal prețios era neînsemnat. La 2 septembrie 1799, Pavel I a dat un ucaz Senatului prin care se interzicea introducerea în Rusia a monedei de bilon²⁶, în special a celor numite berlinka²⁷, dar și a altor monede străine similare ce circulau masiv în Portul Libau de la Marea Baltică. Acele monede care deja erau în circulație urmau să fie transmise în Camera Monetară pentru a fi topite și bătute în monedă mărunță rusească²⁸. La 21 septembrie 1799, împăratul rus a emis pe numele Senatului un ucaz prin care se interzicea utilizarea în Rusia a monedelor poloneze de trei groși²⁹ și de un groș, care urmau să fie confiscate, topite, iar din metalul obținut la fel să fie bătute monede mărunte rusești³⁰.

²² В. Андросов, *Хозяйственная статистика России*, Москва, 1827, с. 279-280.

²³ А. Семенов, *Изучение исторических сведений о Российской внешней торговле и промышленности с половины XVII-го столетия по 1858 год*. Часть вторая, СПб., 1859, с. 30.

²⁴ ПСЗРИ, собр. 1, т. XXV, 1798-1799. – СПб., 1830, № 18476, с. 189.

²⁵ *Ibidem*, № 18792, с. 487.

²⁶ Bilonul este un aliaj de cupru cu foarte puțin argint, rar aur, uneori chiar și staniu, plumb și zinc.

²⁷ Berlinka – denumire utilizată în guberniile baltice pentru moneda prusiană de bilon de 10 groși.

²⁸ ПСЗРИ, собр. 1, т. XXV, 1798-1799. – СПб., 1830, № 19109, с. 781.

²⁹ Trojak (*trei groși*) – monedă poloneză, inițial din argint, ulterior din aramă, cu nominalul de 3 groși. Bătută pentru prima oară în 1528 de regele Sigizmund I. Acestea conțineau 2.31 gr de argint. Cea mai masivă emisie a aparținut regelui Sigizmund III, aceste monede devenind un nominal foarte popular al pieței de groși pe pământurile ucrainene. În sec. XVIII trojakul a devenit inițial o monedă de bilon, iar apoi de aramă.

³⁰ ПСЗРИ, собр. 1, т. XXV, 1798-1799. – СПб., 1830, № 19127, с. 795.

Începutul domniei împăratului Alexandru I a adus schimbări profunde în legislația cu privire la reglementarea circulației monedelor străine în Imperiul Rus. Politica dură pe care țarismul a adoptat-o în teritoriile anexate față de monedele bătute de Reczy Pospolita a adus importante pagube celor care dispuneau de ele în cantități mai mari, nereușind în timpul acordat să se debaraseze de ele. La 28 mai 1801, Alexandru I a aprobat raportul Senatului, prin care se propunea ca să se permită moșierilor din teritoriile poloneze anexate să topească monedele de aramă și să folosească metalul obținut pentru fabricarea veselei. Dar circulația monedelor poloneze de aramă a fost categoric interzisă, cu riscul confiscării. Pe de altă parte, monedele poloneze care se aflau în vistieriile guberniale urmau să fie topite, însă mai nou, metalul obținut trebuia vândut, deoarece se conștientizase faptul că prețul metalului în lingouri era mai mare decât a monedelor de aramă ruse³¹.

Alexandru I va reveni la obiectivul încurajării exporturilor pentru menținerea balanței comerciale pozitive, vizând și utilizarea talerilor la plata taxelor vamale. În anul 1802, s-a dispus ca taxele vamale să fie percepute în ruble asigurate la cursul de 2,60 pentru un taler, dar fără a se interzice achitarea lor și în taleri la cursul de 1,40 ruble argint, pe când din 1803 a fost interzisă categoric și „definitiv” plata taxelor vamale în monedă străină de argint sau de aur, ci doar în ruble asignate conform cursului de 2,10 ruble pentru un taler³². Dar cum rezervele de taleri acumulate în unele vistierii guberniale era însemnate, s-a admis, spre exemplu, ca în Riga plata funcționarilor, dar și cheltuielile de cancelarie, în valoare totală de 10000 de ruble, să fie realizată nu în monedă rusească, ci în taleri albertini³³.

În privința altor tipuri de monede străine, atenție se acordă în special prevenirii circulației la valori peste nominal. La 26 iulie 1803, Alexandru I și-a expus poziția asupra raportului Ministrului de Justiție prin care acesta solicita poziția împăratului privind stabilirea unui curs fix al monedei de argint turcești yuzluk, cu care negustorii turci achiziționau sare din Crimeea și achitau taxele vamale aferente, deoarece avea cotații foarte diferite la schimb (între 0,745 și 1,70 ruble). Împăratul a dispus ca moneda turcească yuzluk să fie acceptată la cursul bursei sau cel comercial³⁴. Pe de altă parte, la 3 noiembrie 1803, Alexandru I a emis un ucaz prin care interzicea introducerea în Rusia a monedelor mărunte austriece tzweller. Aceste monede aveau, totuși, o circulație largă în gubernia Volînia, astfel că utilizarea lor a fost admisă până la 1 mai 1804, apoi urmând a fi distruse și interzise definitiv³⁵. Problema principală rămânea a fi monedele po-

³¹ *Ibidem*, собр. 1, т. XXVI, 1800-1801. – СПб., 1830, № 19891, с. 660.

³² А. Семенов, *Изучение исторических сведений о Российской внешней торговле и промышленности с половины XVII-го столетия по 1858 год*. Часть вторая, СПб., 1859, с. 132-133.

³³ Prin ucazul lui Alexandru I din 9 aprilie 1802 dat vistierului principal. ПСЗРИ, собр. 1, т. XXVII, 1802-1803. – СПб., 1830, № 20227, с. 105.

³⁴ *Ibidem*, собр. 1, т. XXVII, 1802-1803. – СПб., 1830, № 20866, с. 802.

³⁵ *Ibidem*, № 21026, с. 975.

loneze, astfel că, prin ucazul imperial din 8 martie 1804 dat Senatului, s-a dispus ca și monedele numite ditka (dutka – 3 groși)³⁶, de jumătate de zlot și de doi zloți care erau utilizate în guberniile lituaniene la o valoare mai înaltă decât ce reală, să fie interzise de a mai fi introduse, iar circulația lor să fie admisă doar până la 1 septembrie 1804³⁷.

După cum s-a menționat, devalorizarea rublei asiguate ducea la devalorizarea monedei de aramă rusești, de aceea, în 1809, s-a interzis scoaterea monedei de aramă ruse peste hotare³⁸. Pentru a nu mai înrăutăți situația creată în acest plan, prin manifestul din 2 februarie 1810, a fost pus capăt emisiilor de ruble asiguate. În condițiile blocadei continentale și a războiului ruso-turc din 1806-1812, când exporturile sunt grav afectate, talerul din nou câștigă duelul cu asig-natul rusesc, astfel că la plata taxelor vamale acesta este din nou acceptat, dar nu la cursul impropriu de 2,1 ruble, ci la cel mai adecvat de 4 ruble asiguate³⁹.

Dar, Alexandru I încearcă, totodată, să elimine din tradiția juridică rusă fenomenul utilizării talerului de mării negustori în contractele comerciale. Prin Manifestul din 20 iunie 1810 privind reformarea sistemului monetar, s-a dispus ca socotelile interne în monedă străină, precum taleri și ducați, să fie sistate. Se prevedea, în plus ca, începând cu 1812, să fie interzisă în totalitate introducerea monedelor mărunte de bilon pe teritoriul Rusiei⁴⁰. Clauza principală a reformei, care prevedea reinstituirea monometalismului metalic de argint, a suferit însă eșec. De aceea, conform Manifestului din 9 aprilie 1812, s-a prevăzut ca toate plățile și calculele, atât între stat și persoane private, cât și între persoane private, pe contracte, vecsele și alte acte să fie bazate pe ruble asiguate⁴¹. În rest, prevederile reformei au rămas în vigoare. La 1 decembrie 1813, Consiliul de Stat a stabilit, drept excepție, ca în guberniile Kurlanda și Liflanda circulația monedelor străine mărunte să fie prelungită pentru încă un an, până în 1815, iar oficialii vamali trebuiau să supravegheze strict interdicția de introducere a monedelor de bilon⁴². De asemenea, pentru a nu afecta comerțul exterior, la 29 iulie 1815, s-a stabilit ca contractele care au fost încheiate până la adoptarea Manifestului din 20 iunie 1810, în taleri, să fie recalulate în ruble argint, conform cursului 1 taler – 1,26 ruble⁴³.

În pofida perioadei de creștere a valorii de piață a rublei asiguate, care a început după 1815, când emisiunea de bancnote a fost stopată și au fost luate o serie de măsuri în vederea acoperirii datoriei interne prin reducerea masei

³⁶ Dutka – denumirea, în Evul Mediu, monedei poloneze echivalente cu 3 groși.

³⁷ ПСЗРИ, собр. 1, т. XXVIII, 1804-1805. – СПб., 1830, № 21200, с. 198.

³⁸ А. Семенов, *Изучение исторических сведений о Российской внешней торговле и промышленности с половины XVII-го столетия по 1858 год*. Часть вторая, СПб., 1859, с. 133.

³⁹ ПСЗРИ, собр. 1, т. XXXI, 1810-1811. – СПб., 1830, № 24116, с. 58.

⁴⁰ *Ibidem*, № 24264, с. 216-217.

⁴¹ *Ibidem*, собр. 1, т. XXXII, 1812-1815. – СПб., 1830, № 25080, с. 280-282.

⁴² *Ibidem*, № 25484, с. 688.

⁴³ *Ibidem*, собр. 1, т. XXXIII, 1815-1816. – СПб., 1830, № 25911, с. 250.

monetare de asigurate, la efectuarea plăților în tranzacțiile private calculele au continuat a fi efectuate în prețuri „în monedă”, adică, convențional, în ruble „numerar”, a căror rată de schimb nu era fixată de guvern și varia deseori foarte mult de la gubernie la alta. La fel și în ceea ce privește schimbul de bani, pentru a contracara diferențele de schimb și pierderile rezultate, antreprenorii apelau la rata „de mijloc” între cea oficială și cea de piață. Acest curs de „numerar” pentru a fi just pentru ambele părți, era stabilit după principiul de a fi pe atât mai puțin nefavorabil pentru cumpărător decât cel de piață, pe cât era mai puțin favorabil pentru vânzător decât cel fix⁴⁴.

Anume în acest context, în anul 1812, are loc anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus, conform prevederilor Păcii de la București din 16/28 mai. În provincia nou-anexată, denumită impropriu Basarabia, formal până în 1824, dar în realitate până în 1828 a fost permisă circulația monedei străine, în special a celei otomane, care era acceptată chiar și la plata impozitelor și taxelor.

Circulația monedelor străine în Basarabia nu a atras atenția imediată a autoritățile țariste, dat fiind că până la începutul anului 1817 populația locală a beneficiat de scutire la plata birului și a prestațiilor locale, pentru a-și putea reveni din urma războiului și a prestațiilor extraordinare la care a fost impusă în folosul armatei ruse de ocupație în anii 1806-1812. Problema monedelor străine apare în documente cu referință la concesionari, care având contact direct cu populația, încasau plățile în moneda disponibilă, cu care la rândul lor încercau să se răsplătească cu vistieria. Inițial, la 17 septembrie 1813, guvernatorul civil al Basarabiei, general-maiorul I. M. Harting, a dispus Departamentului I al Guvernului Regional să anunțe locuitorii provinciei că din motivul scăderii cursului lor de schimb, vistieria nu va primi de la concesionari monede turcești. Totuși, drept urmare a numeroaselor plângeri parvenite de la localnici, precum că din cauza interdicției în cauză suferă pierderi considerabile, acesta a acceptat a nu interzice circulația monedelor turcești între persoanele particulare în scopuri de afaceri, inclusiv în relația cu statul. Însă, I. M. Harting a dispus ca la încasarea plăților în favoarea statului să se pune cursul de schimb nu tocmai adecvat, stabilit de Comandantul Armatei Dunărene amiralul P. V. Ciceagov: ducatul olandez era apreciat la 12 lei, ducatul austriac – la 11 lei și 30 parale, rubla de argint rusească – la 3 lei 24 parale. Despre cât de just era acest curs, ne dumereste faptul că la 14 aprilie 1814 I. M. Harting scria Departamentului II al Guvernului Regional că eliberarea ducăților olandezi și austrieci din vistierie trebuia să se efectueze în baza cursului stabilit de persoanele particulare, adică la cursul de piață al acestora, și nicidecum la cel fixat pentru plățile în favoarea vistieriei⁴⁵.

⁴⁴ Л.А. Катыхов, *От рубля бумажного к рублю серебряному. Русский рубль: два века истории*, Москва, 1994, с. 41-42.

⁴⁵ Valentin Tomuleț, *Circulația monetară în Basarabia în primele decenii după anexarea ei la Imperiul Rus, în Basarabia în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (1812-1868)*, Chișinău: Cartdidact, 2012, p. 536- 537.

Prin adresa din 23 martie 1814, I.M. Harting remitea Departamentul II al Guvernului Provincial al Basarabiei o adresă în care sublinia necesitatea de a nu mai accepta monedele turcești de aur și de argint la plățile către vistierie. Cauza pretinsă de I. M. Hartingh era necorespunderea cursului de schimb al monedelor turcești, din motivul necunoașterii valorii reale de către populație. În cele din urmă, I. M. Hartingh a fost nevoit să accepte circulația în provincie a monedelor turcești numite rubia și beșlic, pentru a nu periclita activitățile economice, stabilind, în schimb, începând cu 10 mai 1814, cursul de schimb pe întreaga Basarabie a acestor monede. Rubia a fost fixată la 2 lei, iar beșlicul – la 4 lei, față de 2 lei și 23 parale, și respectiv 5 lei cu cât erau cotate în rândul populației. Departamentul II al Guvernului Regional urma să înștiințeze locuitorii că circulația rubiei și a beșlicului a fost acceptată oficial, iar cursul de schimb al acestor monede se stabilea doar pentru tranzacțiile ce vizau statul⁴⁶.

Situația complicată pe piața monetară a Basarabiei determina creșterea importanței pe care o aveau zarafii, sau schimbătorii de bani. Documentele îi amintesc cu termenul de *vecselari*, care își are origini în modalitatea de schimb. Negustorii sosiți sau aflați în treacăt, care apelau la *vecselari* pentru schimbul unor sume substanțiale, obțineau în schimbul monedelor străine un *vecsel*, pe care îl puteau schimba după un anumit timp la emitent, fie la anumiți negustori din orașul de destinație, cu care emitenții aveau înțelegere, fie la oficiile de scont a vecselelor, precum cel din Odesa, instituit în 1806, în conformitate cu ucazul imperial din 2 martie. Ultimul răscumpăra vecselele, cu reținerea unui comision de 1,5% pentru fiecare lună rămasă până la termenul de scadență înscris de către emitent⁴⁷. Tot la Odesa, dar puțin mai târziu, prin ucazul din 24 octombrie 1819, s-a dispus deschiderea unui oficiu al Băncii Comerciale de Stat, în conformitate cu prevederile manifestului din 7 mai 1817. Aceasta instituție răscumpăra vecselele nu doar de emisie internă, precum instituția mai sus menționată, ci și externă, beneficiind de un capitalul statutar de 30 milioane ruble asigurate⁴⁸. Evident că aceste instituții monetizau vecselele emise doar de persoane de încredere, negustori cu o reputație solidă. De aceea grosul operațiunilor de monetizare a vecselelor era înfăptuită de particulari, de regulă din rândul negustorilor de ghilda I din Odesa, care dispuneau de suficiente lichidități și strânse legături cu casele comerciale din Europa.

O astfel de situație crea piedici negustorilor și antreprenorilor din Basarabia. Ca urmare a numeroaselor plângeri pe care le asculta de la aceștia, samsarul și notarul principal al provinciei Morghenstern, a cărui funcție consta în medierea contractelor și autentificarea vecselelor, îi adresa la 7 iulie 1816 rezidentului imperial A. N. Bahmetev un demers consistent despre necesitatea instituirii

⁴⁶ Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare - ANRM), F. 5, inv. 1, d. 51, f. 12-14 verso.

⁴⁷ ПСЗРИ, собр. 1, т. XXIX, 1806-1807. – СПб., 1830, № 22042, с. 112-113.

⁴⁸ *Ibidem*, собр. 1, т. XXXVI, 1819. – СПб., 1830, № 27950, с. 359-360.

în provincie a unui oficiu de schimb monetar. Potrivit afirmațiilor acestuia, lipsa unei astfel de instituții era resimțită foarte mult de acei care realizau operațiuni comerciale de import-export în Basarabia, deoarece nu exista posibilitatea schimbării rapide, sigure și cu un comision just al banilor. Din acest considerent, negustorii, dar și haznaua, sufereau pierderi substanțiale de timp și bani, atunci când nevoiți să schimbe sume importante de bani, trebuiau să se adreseze la *vecselari*, care nu întotdeauna aveau disponibilă suma necesară de monedă solicitată la schimb, chiar și în cazul celei de circulație, eliberau negustorului un vecsel și păstrau moneda de schimb până când reușeau să obțină de la alți negustori moneda căutată, percepând în plus un procent extrem de înalt drept comision. Potrivit propunerii lui Morghenstern, capitalul acestui oficiu urma să se constituie din suma de 200000 de lei prevăzută pentru salarizarea pentru un an al funcționarilor din Basarabia. A. N. Bahmetev a expediat Comitetului provizoriu al Basarabiei solicitarea de a examina posibilitatea instituirii unui astfel de oficiu la Chișinău, opinând că vede deschiderea unui astfel de oficiu ca fiind foarte oportună. Cu toate acestea, inițiativa așa și nu a fost materializată⁴⁹. Din păcate, nu am reușit să depistăm discuțiile care s-au purtat în cadrul Comitetului Provizoriu, pentru a înțelege cauzele. Este posibil ca nefiind considerată o prioritate, chestiunea a rămas, pur și simplu, în afara agendei.

Autoritățile locale au luat totuși o serie de măsuri menite să amelioreze situația existentă în această privință. Până în anul 1817 schimbul banilor la Chișinău era înfăptuit liber fără careva reglementare, de diferiți antreprenori evrei, care achitau o anumită taxă către Duma orășenească. Începând cu anul 1817, în vederea sporirii veniturilor orășenești, Duma inițiază o corespondență cu rezidentul imperial în Basarabia, A. N. Behmetev, în care insistă ca dreptul de a efectua operațiuni de schimb de bani, sau *vecseleria*, să fie dat în concesiune, prin licitație. În baza acceptului lui A. N. Bahmetev, în conformitate cu ucazul Guvernului provincial dat Dumei orașului Chișinău la 7 septembrie 1817, aceasta din urmă elaborează condițiile de dare în concesiune a schimbului de bani în raza orașului Chișinău, prin care concesionarul era obligat să nu împovăreze locuitorii la schimbul de bani. Duma raporta guvernului provincial că a informat locuitorii orașului în privința licitației pentru darea în concesiune a dreptului de schimb a banilor, în cadrul căreia, totuși, nu s-au prezentat antreprenorii evrei care se îndeletniceau cu aceste activități. Singura ofertă a venit din partea negustorului Calust Bogdasarov, care a propus 120 de taleri olandezi. Deoarece suma în cauză depășea taxele achitate de antreprenorii evrei, Duma a hotărât a accepta darea în concesiune către negustor a schimbului de bani în oraș⁵⁰. Conform prevederilor contractului de concesiune, schimbul banilor urma să se realizeze precum în trecut, însă cursul de schimb nu mai era fixat la dorința *vecselarului*. La fiecare 15 zile acesta urma să prezinte dumei, sub semnătura samsarului princi-

⁴⁹ ANRM, F. 4, inv.1, d. 51, f. 2-4, 8-9 verso, 13.

⁵⁰ *Ibidem*, F. 5, inv. 1, d. 23, f. 209 verso - 211.

pal al orașului Odesa, date despre cursul de schimb existent în Odesa, iar Duma îi elibera permisiunea de realizare a schimbului în conformitate cu acesta⁵¹. Este interesant faptul că raportul Dumei orașului Chișinău din 22 decembrie 1817 în privința noilor surse de completare a veniturilor orașenești a fost aprobat de către guvernul provincial doar la acest capitol. Celelalte propuneri privind restabilirea unor vechi taxe existente în oraș până la anexare, au fost respinse pe motiv că nu aveau avizul rezidentului imperial și nu făceau decât „să împovăreze excesiv locuitorii provinciei”⁵².

Deși nu se referea nemijlocit la monedele străine care circulau în provincie, Regulamentul privind administrarea Basarabiei din 29 aprilie 1818, recunoștea încasarea birului și a altor impozite în lei și aspri. Mai mult, ținând cont de faptul că în circulația monetară în Basarabia un rol important revenea monedelor străine, în baza cererii din 2 octombrie 1822 primite de la A. N. Bahmetev, Consiliul Suprem al Basarabiei a decis la 10 octombrie ca plata în vistieria statului a prestațiilor locale să fie acceptată de la toți locuitorii Basarabiei și în monede turcești, conform cursului de schimb stabilit. Ulterior, la 12 ianuarie 1823, a fost emisă o dispoziție ce stabilea modalitatea de schimb a monedelor de aur și argint turcești, concretizându-se că, până la introducerea banilor rusești în circulație pe întreaga Basarabie, se va stabili un anumit curs pentru schimbul monedelor turcești: o mahmudea era echivalată cu 3 rub. 28 kop., o rubie – cu 53 kop.; un beșlic de argint – cu 1 rub. de argint sau cu 5 lei; un yuzluc – cu 50 kop. de argint sau cu 2 lei 20 parale. În cazul în care aceste monede erau încasate de vistierie, prețul se modifica: o mahmudea era apreciată cu 3 rub. 80 cop. sau 19 lei, iar o rubie – cu 50 kop. de argint sau cu 2 ½ lei. Valoarea de schimb a acestor monede în rândul populației era diferită. Conform informațiilor prezentate la 23 mai 1824 Consiliului Suprem al Basarabiei, la încasarea goștinii de pe numărul de oi și capre, s-a admis ca banii încasați de concesionar să fie luați în moneda care circulă liber în Basarabia, în baza cursului de schimb stabilit între diferite persoane: ducatul olandez și cel austriac fiind cotate la 18 lei, rubla de argint – la 6 lei, mahmudeaua – la 25 lei, jumătatea de mahmudea – la 12 ½ lei, rubia nouă – la 3 lei 10 parale și rubia veche – la 3 lei 5 parale⁵³.

Această concesie făcută provinciei nu putea să fie decât temporară, iar exemplul celorlalte teritorii anexate la Imperiul Rus la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea era o dovadă clară în acest sens. Astfel, în conformitate cu această linie a politicii monetare, la 17 august 1823, rezidentul imperial în Georgia, generalul A. P. Ermolov, a înaintat Ministerului de Finanțe solicitarea ca impozitele să fie percepute în provincia Șekinsk nu în ciurukuri, ci în ruble de argint rusești. Comitetul de Miniștri a discutat la 21

⁵¹ *Ibidem*, F. 2, inv. 1, d. 554, f. 24 verso-25.

⁵² *Ibidem*, F. 5, inv. 1, d. 23, f. 213.

⁵³ Valentin Tomuleț, *Circulația monetară în Basarabia în primele decenii după anexarea ei la Imperiul Rus, în Basarabia în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (1812-1868)*, Chișinău, 2012, p. 539.

august această solicitare și a propus acceptarea ei, ea fiind sancționată de împărat la 11 decembrie⁵⁴. De asemenea, prin ucuzul Senatului din 31 decembrie 1823 s-a interzis în guberniile ucrainene perfectarea actelor în ducați olandezi, din motiv că era o monedă străină. O astfel de solicitare a fost înaintată de Departamentul civil a Tribunalul Suprem din Kiev⁵⁵, și sugerează o prezența masivă a acestei monede în teritoriile în cauză. Este adevărat că, încă din 1768, Monetăria de la Sankt Petersburg bătea ea însuși clandestin ducați olandezi, pentru a acoperi necesitatea guvernului rus în monede de aur pentru comerțul exterior⁵⁶. În același sens, la 31 august 1824, Senatul rus a emis un ucuz, ca urmare a raportului Comitetului de miniștri, ce reglementa măsurile pentru stoparea circulației monedelor străine în guberniile baltice, în special a monedelor de bilon, care, în pofida interdicțiilor anterioare privind introducerea lor, continuau să circule. Timp de patru luni acestea puteau fi schimbate, iar ulterior, orice utilizare a monedelor în cauză urma a fi pedepsită penal și prin confiscare⁵⁷.

De altfel, la 22 decembrie 1824, guvernatorul general al Novorosiei și rezidentul imperial în Basarabia, M. S. Voronțov, a dispus ca în Basarabia impozitele să fie percepute doar în monedă rusească, iar ca măsură de prevenire a nemulțumirilor se prevedea ca în loc de cursul de 140 lei pentru o sută de ruble, să se ia în calcul la plata impozitelor și a taxelor cel de 150 lei pentru o sută de ruble, cu excepția concesiunilor⁵⁸. În afacerile ce nu vizau statul, monedele străine puteau fi utilizate în continuare.

Investirea noului împărat Nikolai I în anul 1825 nu a adus cu sine schimbarea acestei linii a politicii monetare. Abia în anul 1828 au loc o serie de schimbări în acest sens. La 18 ianuarie 1828 Senatul a emis un ucuz ce interzicea importul monedei străine mărunte în Rusia atât pe hotarul maritim cât și cel de pe uscat. Acesta venea ca rezultat al dispoziției Consiliului de stat, aprobată de împărat la 30 decembrie 1827, care se referea la circulația monedelor vest-europene mărunte în guberniile vestice și baltice, iar în Basarabia a monedelor turcești. S-a reconfirmat din nou interdicția de introducere și utilizare a monedelor mărunte, fiind admise doar monedele de aur poloneze și turcești de cea mai înaltă valoare⁵⁹. De asemenea, la 13 mai 1828, Nikolai I a aprobat decizia Consiliului de Stat privind înlocuirea monedelor de bilon străine cu monedă de aramă rusească. Decizia respectivă a fost luată ca urmare a raportului Ministerului de Finanțe⁶⁰. Aceste dispoziții repetate vin să confirme că problema circulației monedelor străine în teritoriile anexate persista, provocând pagube însemnate vistierii statului.

⁵⁴ ПСЗРИ, собр. 1, т. XXXVIII, 1822-1823. – СПб., 1830, № 29675, с. 1294.

⁵⁵ *Ibidem*, № 29723, с. 1352.

⁵⁶ В. В. Уздеников, *Монеты России 1700-1917*. Изд. 3-е, Москва, 2004, с. 474.

⁵⁷ ПСЗРИ, собр. 1, т. XXXIX, 1824. – СПб., 1830, № 30042, с. 497.

⁵⁸ Paul Mihail, Zamfira Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia*, vol. I (1812-1830), București, 1993, p. 214-215.

⁵⁹ ПСЗРИ, собр. 2, т. III, 1828. – СПб., 1830, № 1721, с. 44.

⁶⁰ *Ibidem*, № 2022, с. 531.

Totodată, pentru a nu afecta comerțul și negustorii ce dețineau sume importante în monedă străină, legiuitorul rus permitea în continuare utilizarea unui șir de monede străine de valoare înaltă în tranzacțiile comerciale externe. Însă guvernul rus urmărea atent să controleze afluxul acestora în Imperiul Rus. Astfel, la 14 august 1828, Nikolai I a aprobat propunerile Comitetului de Miniștri ca în toate porturile de la Marea Neagră moneda străină introdusă în Imperiul Rus trebuia să fie declarată timp de 7 zile din momentul scoaterii acesteia din carantină⁶¹.

După ce la 29 februarie 1828 împăratul Nikolai I a promulgat un nou Regulament privind administrarea Basarabiei, orice urmă de autonomie de care a beneficiat provincia după anexare a fost lichidată, inclusiv în privința circulației monedelor străine. În acest context, schimbul banilor a redevenit un subiect de actualitate. La 10 septembrie 1828, același samsar și notar provincial al Basarabiei Morghenstern, într-un raport adresat guvernatorului civil atrăgea atenția asupra problemelor ce țineau de schimbul de bani în provincie, venind cu o serie de propuneri cu privire la măsurile necesare de a fi luate pentru prevenirea încălcărilor înfăptuite de *vecselari*. La 15 decembrie 1828, viceguvernatorul Golubțev, guvernator civil interim al Basarabiei, adresează Cărmuirii Provinciale propunerea de a examina și a se pronunța în termeni legali asupra raportului lui Morgenstern, care viza schimbul banilor în orașul Chișinău, solicitând ca copia deciziei să-i fie ulterior expediată⁶².

Regulile care urmau a fi respectate între *vecselari* în orașul Chișinău în conformitate cu propunerile expediate de Morgenstern erau următoarele:

1. Fiecare doritor de a practica *vecselaria* urma să aibă o foaie cu aviz pozitiv asupra comportamentului și onestității sale, semnat de între 6 și 12 dintre cei mai de onoare negustori din oraș. Numărul *vecselarilor* nu trebuia să depășească 30-35 de persoane în orașul Chișinău;
2. Fiecare *vecselar* urma să primească de la Duma orașenească o masă cu număr, care să fie afișat la vedere, pentru ca în caz de înșelăciune, persoana păgubită la schimbul banilor să-l poată identifica ușor pe *vecselar*. *Vecselarii* ambulănți, care umblau pe la casele nobililor și a negustorilor urmau a fi supliniți cu bilete;
3. Din numărul total de *vecselari*, doi trebuiau aleși în calitate de staroste, unul dintre creștini și celălalt dintre evrei, cu misiunea de a supraveghea:
  - a) să nu aibă loc înșelăciuni, în caz că observau astfel de cazuri aveau obligația să anunțe autoritățile, deoarece se cunoșteau cazuri când *vecselarii* care se foloseau de credit, împrumutau bani de la alții, fără careva vecsel sau semnătură, iar uneori creditul îl foloseau cu scop meschin, ascunzând banii, pretindeau că i-au pierdut sau au fost jefuiți, iar unii chiar fugeau din Chișinău,

⁶¹ *Ibidem*, № 2228, c. 776.

⁶² ANRM, F. 6, inv. 2, d. 30, f. 1-2.

- b) Cei doi starosti urmau în fiecare zi de poștă să se prezinte în oficiul samsarului principal pentru stabilirea cursului de schimb de la o zi de poștă la alta. Între zilele de poștă, dacă cursul suferea schimbări, starostii urmau să informeze samsarul principal despre cauzele care au determinat acest lucru,

Fiecare *vecselar* urma să dețină cântare verificate și să aibă grijă să nu aibă monede false. Deoarece până și la acel moment mulți vindeau monede false de o mahmudea și jumătate de mahmudea. Dacă se depista că astfel de monede erau utilizate la schimb, *vecselarul* urma să fie amendat⁶³.

În cadrul ședinței Cârmuirii provinciale din 24 aprilie 1829 au fost analizate propunerile samsarului și notarului principal Morghenstern. S-a hotărât a dispune Dumei și poliției orașenești respectarea regulilor în această privință, fără a fi implementate oficial, urmând a se cere avizul guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei și a se solicita permisiunea de a-i înainta o astfel de solicitare cu mențiunea că „măsurile propuse sunt necesare nu doar în Chișinău, ci și în alte orașe ale provinciei, ai cărei locuitori încă nu sunt împărțiți în ghilde, deci nu erau negustori permanenți de încredere ca în guberniile ruse, schimbul monetar fiind înfăptuit de evrei și armeni, oameni puțini cunoscuți sau necunoscuți de tot”⁶⁴.

La 25 iunie 1829, guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei expedia Cârmuirii provinciale permisiunea sa de a implementa sistemul de reguli pentru prevenirea înșelăciunilor și abuzurilor în toate orașele provinciei, propunând următoarele: 1) a nu fixa numărul de *vecselari*, întrucât cu cât mai mulți aveau a fi, cu atât mai puține abuzuri puteau apărea; 2) a nu se percepe de la aceștia taxe în folosul orașului, deoarece orice taxă achitată aceștia aveau să încerce a o recupera prin majorarea cursului de schimb, în detrimentul locuitorilor; 3) a se dispune ca biletele doritorilor de a practica *vecselaria* să fie eliberate pe hârtie simplă⁶⁵.

În ședința din 3 iunie 1829, Cârmuirea provincială a analizat propunerile contelui M. S. Voronțov, luându-se decizia de a lăsa la discreția magistratului orașenesc perceperea de la *vecselari* a careva taxe în folosul orașului, urmând ca copiile deciziilor luate să fie expediate poliției și dumei orașenești, precum și Consiliului provincial. Propunerile guvernatorului general au fost expediate samsarului și notarului principal al Basarabiei pentru a fi analizate din partea sa⁶⁶.

Este de menționat, de asemenea, că după implementarea începând cu 1831 în Basarabia a sistemului de ghilde, dreptul de a transfera bani din orașele de peste hotare în cele din cuprinsul imperiului, și implicit scontarea *vecselor* de

⁶³ *Ibidem*, f. 3-3 verso.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 4-5 verso.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 6.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 7-10 verso.

emisie internă și externă, a fost păstrat doar pentru negustorii de gilda întâi, în conformitate cu Regulamentul ghilladelor din 11 noiembrie 1824⁶⁷.

În anii 30 ai secolului al XIX-lea, politica guvernului rus față de monedele străine se va axa în continuare pe controlul vamal al pătrunderii pe teritoriul imperiului a monedelor cu un conținut înalt de metal prețios și prevenirea circulației monedelor de valoare mică. Astfel, prin ucazul din 12 noiembrie 1831 dat Senatului au fost revizuite regulile comerțului dintre Rusia și Regatul Poloniei⁶⁸, iar importul în Rusia a monedelor de argint poloneze sub valoarea de un zlot era interzis categoric⁶⁹. Regatul Poloniei a putut în continuare să bată propriile monede, din 1832 – cu două nominale: poloneză și rusă, iar un groș polonez era echivalat la 1/2 copeici. Baterea monedelor cu două nominale a continuat până la 1850. Este evident că guvernul rus își dorea eliminarea totală din circulația internă a monedelor străine de valoare inferioară, în vederea întăririi rublei rusești pe plan intern, însă în relație cu Regatul Poloniei, aflat în componența de facto a Imperiului Rus, această politică purta mai degrabă un caracter protecționist, mai ales cu privire la teritoriile bielorusă și ucrainene, care au făcut în trecut parte din *Reczypospolita*.

Tot în această perioadă, legiuitorul rus a intensificat introducerea diferitelor pârghii de control. Astfel, pentru a preveni circulația monedei străine la un curs de schimb mai înalt decât acel al valorii metalului din care era bătut, guvernul rus a impus rate oficiale de schimb⁷⁰, care erau însă sub cele reale. Formal, sub motivul că unii târgoveți și negustori prin diferite metode micșorau valoarea monedelor străine folosite la tranzacțiile comerciale, Senatul rus a dispus la 23 iunie 1834 ca plățile în monedă străină să se efectueze doar cu acordul ambelor părți⁷¹. Pentru micșorarea numărului monedelor străine ce circulau în imperiu, prin ucazul lui Nikolai I dat Senatului la 25 iunie 1834, s-a admis colectarea, de la 1 septembrie 1834 până la 1 septembrie 1835, a impozitelor în monedă străină la un curs mai apropiat celui real⁷².

Spre sfârșitul anilor '30, reactualizarea cursului de schimb a monedelor străine se făcea din ce în ce mai des. Astfel de acte au fost aprobate la 19 iunie

⁶⁷ ПСЗРИ, собр. 1, т. XXXIX, 1824. – СПб., 1830, № 30115, с. 589.

⁶⁸ La sfârșitul sec. XVII, în *Reczypospolita* s-a format două sisteme monetare: unul bazat pe aramă (cu nominalul de bază — solidul) și celălalt bazat pe argint (groșul), dar în sec. XVIII, în timpul domniei regelui August III, groșul a început să fie bătut din aramă. Pentru a-l diferenția de la groșul de argint, groșul de aramă era numit *groșovik*. El era egalat cu 3 solizi de aramă, 30 de *groșovikuri* constituiau un zlot. În același timp zlotul (timpful) era egalat cu 4 groși de argint. Baterea *groșovikului* de aramă și a monedelor de jumătate groș și trei groși din bronz a continuat până la desființarea *Reczypospolita* în 1795.

⁶⁹ ПСЗРИ, собр. 2, т. VI, 1831, отд. второе. – СПб., 1832, № 4941, с. 205.

⁷⁰ *Ibidem*, собр. 2, т. VIII, 1833, отд. первое. – СПб., 1834, № 6273, с. 364.

⁷¹ *Ibidem*, собр. 2, т. IX, 1834, отд. первое. – СПб., 1835, № 7218, с. 654.

⁷² *Ibidem*, № 7221, с. 655-656.

1833, 27 aprilie 1836⁷³, 10 decembrie 1838⁷⁴ și 14 iulie 1839⁷⁵. În aceste acte figurau printre monedele de aur ducatul olandez, galbenul francez de 40 de franci și 20 de franci, galbenul sardin (de 20 lire), prusian (de 10 și 5 taleri), de Hanovra (de 10 și 5 taleri), de Saxonia (de 10 și 5 taleri), dublonul spaniol, moneda de doi suverendori austrieci. Printre monedele de argint figurau talerul olandez, moneda de 5 franci franceză, talerul de Prusia, Saxonia și Bavaria, talerul suedez, danez, de Brabant, austriac, *zwanziger*⁷⁶, piastrul spaniol⁷⁷.

Afluxul semnificativ de monede străine în Rusia, în anii 30 ai secolului al XIX-lea, care circula la un curs mai mare decât cel stabilit, a dus la generalizarea cursului „de numerar”, fapt care, la rândul său, a generat o creștere a diferenței procentuale dintre valoarea de piață și cea fixată de guvern a rublei asignate. Ministrul de Finanțe E. F. Kankrin a încercat prin diverse inițiative legislative să curme acest fenomen, dar fără reușită⁷⁸. Ghidul britanic Murray pentru călători recomanda schimbarea banilor la punctele de frontieră și purtarea la sine doar a sumelor strict necesare. Schimbul trebuia să fi realizat la negustorii de ghildă, deoarece „apelarea la evreei și evreei creștinați, care se îndeletniceau cu schimbul banilor, ar fi însemnat să devii victimă sigură a cursului de schimb”. În plus, diferențele la cursul de schimb erau destul de mari, de aceea călătorii erau îndemnați să evite operațiunile cu monede străine în cuprinsul imperiului, deoarece ar fi suferit pierderi substanțiale atât la cumpărare, cât și la vânzare. Se recomanda ca grosul sumelor necesare, să fie păstrate în vecsele de transfer (eng. *circular notes*), atenționând că ratele de schimb a vecselelor de transfer difereau de la oraș la altul, astfel cel de la Sankt Petersburg era mai avantajos decât cel de la Moscova⁷⁹.

Ineficiența eforturilor pe care le depunea guvernul rus în vederea aducerii cursului rublei asignate la paritatea cu cea a rublei argint, în cele din urmă a fost conștientizată și la nivel înalt. La 24 iulie 1839 au fost aprobate de Nikolai I propunerile Comitetului de Miniștri privind măsurile necesare pentru reformarea sistemului monetar rus conform Manifestului din 1 iulie 1839, prin scoaterea din circulație a asignatelor și reintroducerea în circulație a rublei de argint. Referitor la monedele străine de aur și argint se stipula că acestea urmau să circule în Rusia

⁷³ *Ibidem*, sobr. 2, t. XI, 1836, отд. первое. – СПб., 1837, № 9106, с. 445.

⁷⁴ *Ibidem*, sobr. 2, t. XIII, 1838, отд. второе. – СПб., 1839, № 11839, с. 391.

⁷⁵ *Ibidem*, sobr. 2, t. XIV, 1839, отд. первое. – СПб., 1840, № 12536, с. 623.

⁷⁶ *Zwanziger* - nume dat *monedei* austriece de argint, cu valoarea nominală de 20 creițari.

⁷⁷ ПСЗРИ, sobr. 2, т. XI, 1836, отд. второе. – СПб., 1837, № 9106, с.77. ПСЗРИ, sobr. 2, т. XIV, 1839, отд. второе. – СПб., 1840, № 12536, Приложения: Штаты и Табели, с.197. ПСЗРИ, sobr. 2, т. XIII, 1838, отд. второе. – СПб., 1839, № 11839, Приложения: Штаты и Табели, с. 264.

⁷⁸ Л.А. Катыхов, *От рубля бумажного к рублю серебряному. Русский рубль: два века истории*, Москва, 1994, с. 42-44.

⁷⁹ *A Hand-book for Travellers in Denmark, Norway, Sweden, and Russia*. London, 1838, p. 148; *Handbook for Northern Europe: Finland and Russia*, London 1849, p. 350; *Handbook for Travellers in Russia, Poland, and Finland*, London, 1868, p. 45.

strict conform cursului oficial fixat în actele din 10 decembrie 1838 și 14 iulie 1839, în condițiile în care cursul rublei asigurate față de cea de argint a fost fixat „definitiv pentru totdeauna” la 3,5:1⁸⁰.

Introducerea sistemului monetar rus, nu a însemnat dispariția totală a nominalelor străine din Basarabia. Registrele vamale vor aminti transferul de peste Prut a monedelor străine, în special de mare valoare, din aur, precum ducații austrieci și olandezi. Astfel, spre exemplu, vom aminti că, în conformitate cu registrele vamale ale vămilor de pe Prut pentru prima jumătate a anului 1844: la 18 ianuarie 1844 postelnicul moldovean Alexandru Comis transmitea prin vama Sculeni lui Ivan Beldiman 379 de ducați austrieci și 120 de ducați olandezi⁸¹; la 15 ianuarie supusul moldovean A. Pruncul transmitea, prin postul vamal Lipcani, lui Ion Atriu 796 de ducați austrieci și 175 ducați olandezi, iar la 17 ianuarie, negustorului de ghilda a treia din Hotin A. G. Popovici – 400 de ducați olandezi și 150 austrieci⁸²; la 1 martie, prin același post vamal, supusul moldovean Ariston Moisei transmitea lui Axentie Moșu 191 de ducați olandezi și 509 de ducați austrieci⁸³; la 14 aprilie boierul Agaia Iani Foca transmitea, la fel prin postul vamal Lipcani, moșierului din satul Dăncăuți, jud. Hotin, Ivan Hartman, 38 de ducați olandezi și 86 de ducați austrieci⁸⁴, fără a aminti aici o serie de înregistrări cu sume mai puțin importante. Este totuși posibil, ca ducații olandezi bătuți de monetăria de la Sankt Petersburg și utilizați la diverse plăți externe, pentru finanțarea expedițiilor militare ruse, a misiunilor ruse din străinătate, precum și la achitarea soldei militarilor din garnizoanele de frontieră, pur și simplu „reveneau acasă”. De altfel, începând cu al doilea sfert al secolului al XIX-lea, ducații olandezi „de Petersburg” încep să joace un rol destul de important în circulația monetară internă din Imperiul Rus, de la începutul secolului al XIX-lea și până la 1867, când baterea lor a fost stopată, fiind emise aproape 29 de milioane de unități⁸⁵.

Analiza documentelor publicate în culegerile și codicile de legi rusești ne permite să concluzionăm că organele imperiale ruse au fost nevoite să acorde o atenție sporită circulației monedelor străine. Aceasta s-a manifestat prin reglementarea cu strictețe a importului și exportului monedelor străine și a utilizării lor pe piața internă, prin verificarea calității monedelor străine și fixarea ratelor de schimb, prin măsurile de prevenire a circulației monedelor străine false. Pe parcursul întregii perioade abordate s-a urmărit stoparea circulației monedelor străine de aramă, pe când interdicții la circulația monedelor de aur și argint străine se dispuneau rareori, doar atunci când acestea aveau un conținut de metal sub nominal. Aceasta deoarece, banii cu nominal înalt erau folosiți în comerțul

⁸⁰ ПСЗРИ, собр. 2, т. XIV, 1839, отд. первое. – СПб., 1840, № 12560, с. 634.

⁸¹ ANRM, F. 2, inv.1, d. 4508, f. 10.

⁸² *Ibidem*, f. 15.

⁸³ *Ibidem*, f. 47.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 71.

⁸⁵ В. В. Уздеников, *Монеты России 1700-1917*. Изд. 3-е, Москва, 2004, с. 474.

exterior și orice decizie în acest sens putea afecta serios veniturile negustorilor și implicit ale vistieriei. În plus, insuficiența de minereu de argint determina autoritățile imperiale să admită circulația monedelor de argint străine, cu un conținut de metal prețios mai ridicat decât în rubla de argint, pentru sporirea rezervelor proprii.

În ceea ce privește Basarabia, în baza surselor documentare inedite, constatăm că scoaterea din circulație a monedelor străine, în special ale celor turcești, s-a realizat treptat. Atât guvernul provincial, cât și cel imperial au trebuit să țină cont de protestul populației locale, care deținea sume importante de monede ce circulau tradițional în regiune, astfel orice schimbare bruscă o putea lipsi de averile acumulate și capitalurile deținute, foarte importante în revigorarea economică a provinciei după războaiele ruso-turce, care au adus distrugerii și un declin comercial substanțial. Schimbul banilor a rămas și el în mare parte să fie realizat după vechile tradiții ale țării, în pofida unor încercări de reglementare a acestui domeniu.

Summary

For centuries the circulation of coins represented an important element of trade. The intention to examine the legal framework of circulation and exchange of foreign currencies in the Russian Empire comes to complete our researches dedicated to foreign trade of European states in the second half of the 18th century – first half of the 19th century. Article also aims to supplement numismatic knowledge regarding the frequency of discoveries of foreign currency in the Russian Empire.

Analysis of documents published in the Russian collection of laws allows us to conclude that Russian imperial bodies paid a noticeable attention to foreign currency circulation. This was manifested by strictly regulating the use of foreign currencies in domestic market, import and export of foreign currencies, their melting and minting of metal obtained into Russian roubles, verification of the quality of foreign currencies, fixation of exchange rates.

Regarding the territory between Prut and Dniester, improperly called Bessarabia, based on unpublished archival data, we ascertain that the province kept until 1828 its former monetary system, but the Russian and local government endeavour to limit and exclude from circulation Turkish coins. Only the protest of local entrepreneurs, who possessed important sums of Turkish coins and who were terrified of the losses they could suffer, made the process of imposing of Russian assignation rouble to occur gradually.

Viorica Țicu*

RUSSIAN MILITARY DOCTRINE FROM PETER THE GREAT TO PUTIN: PAST AND PRESENT DEBATES ON THE STRATEGIC PLANNING OF THE RUSSIAN DEFENSE

Introduction. The state's military doctrine is generally a matter of national security. Conceptually, it corresponds to the state's supreme, existential interests, that refer to one or another period in relation to its present and future, to the internal and external political and military circumstances, but also to the continuity of the national specificities in the field. However, the military doctrine aims to identify the essence of the reference range, to understand its mechanisms and patterns that distinguish it with respect to other areas and, on this basis, formulate principles and orientations that contribute to its future development.

To this end, military doctrine selects solutions and opinions, and establishes concepts it deems appropriate to the circumstances and interests of the state, its policy guidelines at that stage. Once an idea or a theory entered a doctrine, there follows practical action, i.e. its application in all areas related to military policy: military capacity, preparation of the armed forces, advanced equipment design and protection of military secrets.

As part of the general policy of the state, Russian military doctrine is one of the main strategic planning documents and act as a system of views officially adopted for the military protection of Russia. Given the conditionality determined by the interaction of political and military, internal and external factors, of national and international character, Russian military doctrine represents the unitary conception adopted by Kremlin leaders on issues related to organization, training, technical equipment of the armed forces in order to defend the country, according to national interests, conditions and specifics.

The main purpose of this article is to provide an assessment of military doctrine that the Russian Federation inherited from the Soviet Union. What are the policies and concepts that lay at the basis of its current military doctrine? What are the opportunities and constraints that determine the ability of Russia to generate military power? Much of the answers laid in the history of military reforms which post-Soviet Russia has accomplished (or not performed) in the period after the collapse of the Soviet Union.

The origins of the Russian military doctrine. The military doctrine of the Russian Federation is a set of official acts that determine the political and military,

---

* **Viorica Țicu**, doctorand la Institutul de Istorie al AȘM, lector la Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Jurnalism, ULIM.

military-strategic and military-economic basis for ensuring national security. In the case of Russians, the military doctrine content was greatly influenced by political culture, by the way political power was defined, legitimated, and used; by foreign political culture, by the way the outside world was viewed and discussed, and by the economic culture, even though, for Russia, it was more a product of influences, than a source of influence itself.

Traditionally, the transformation of Russia into a great military power is associated with the reign of Peter I (1682-1725). There were earlier attempts to define its history and doctrinal coherence also, namely during Tartar invasion and growth of the Muscovite principality. Tatar domination had distinctive repercussions on Russians, giving them a chance to survive as a separate entity for two reasons:

1. Tatars did not try to move to northern forests and cities, choosing instead to remain in the south, in order to maintain their herds' rich meadows.
2. Nomadic by nature, Tatars, did not develop an urban production base, including metalworking and manufacturing of weapons, that would allow them keep pace with the advancement of military technology. Furthermore, from the economic point of view, Russians managed to maintain an isolated system from Tatars.

From military perspective, Russia learned many lessons from Tatar occupation. The first lesson referred to the necessity to build rigorous barriers in the east and south, to prevent a recurrence of those events. Consequently, after independence from the Golden Horde in 1480, Moscow knezes led by the Ivan III (1462-1505), began the reunification of all Russian territories that had been split by Mongol domination, either by corruption or attaching to Russian principalities. As a result, the Russian state strengthened and expanded under almost constant warfare, initially defensive, then increasingly offensive. In the fifteenth century, Russia became the largest state in the world, with about one million square kilometers.

The territorial configuration experienced an emphasized dynamics, outlining two areas: first, central Russia, dominated by the state and its rules, in which each social category tried to find a definitive place: the nobility who defended the state's conquests and received as reward areas from the sovereign; and peasants who provide material resources to the state and nobility.

The other Russia was a nascent empire, characterized by spatial and population mobility. Its territorial expansion was driven by the need to cover the space that it could dominate, considering that Muscovite kneazes were forced to keep a continuous line of conquests, opposite to Mongol attack direction, which took place three centuries ago. The Moscow leaders designated the annexed territories as a patrimony, Russia being identified with „the Russian land”, Orthodox Church and legacy of the Rurik dynasty since the XIV century,

these concepts started being associated with Moscow only¹. In this context, in 1328, the Metropolitan of Kiev, the main Orthodox power of Russia, shifts its headquarters to the Muscovite capital. However, the geographic conditions did not ensure Moscow and the Russian state well-defined borders, causing difficulties in their defense. This disadvantage leads to new conquests. As result, the fear of a possible aggression generated a combination of fear regarding the security vulnerability and a great desire to control new territories. These goals have greatly contributed to the militarization of the Russian strategic culture.

During the reign of Peter the Great (1672-1725), started a new era that profoundly marked the Russian state, endowing European and imperial power. In the attempt to integrate Russia further into Northern Europe from the political and military points of view and less from the economic perspective, Peter the Great created favorable conditions for a new Russian military doctrine, the so-called gradual conquest². Although Peter the Great tried to modernize Russia, it remained poorly connected to the European economy and continued to play a dual role. On one hand, it was the periphery in relation to the Occident³ and on the other hand it was the universal empire, where G. Parker remarked "... for more than two centuries, during which Petersburg was the capital, the Rosijskaya Imperia concept triumphed over that of Russkaia one"⁴, which meant that imperial idea dominated over the nation one. This postulate influenced the Russian mentality, obstructing the development of a sense of national identity. On the other hand, because of this postulate the absolutist core of Russian military power was established and centralized.

For several centuries, Russian leaders viewed their country as a European power, a Eurasian power and a global power based on its enormous military force. Arrangements to safeguard security varied depending on the place and time, but based on certain constants, the military doctrine was consolidated. In order to ensure its security and safety Russians activated the active and the passive way. The first category includes Russia's effort to reach a strategic border or to impose a favorable guideline to state interests. The territorial expansion of the Russian Empire went into a concentric manner, creating the perception of continuity from one generation to another, which aimed the sustainable occupation of important strategic positions. In the passive mood, the emphasis was put on the strategy of gaining time to develop military potential and especially on the Russian army as power factor, able to confront any other power.

¹ Charles Halperin. *Moscovite Political Institutions in the 14th Century*, în: *Russia and the Mongols: slavs and the steppe in medieval and early modern Russia*. sub redacția lui Victor Spinei, George Bilavschii, București: Editura Academiei Române, 2007, pp. 31-32.

² Ibidem.

³ William H. McNeill. *Ascensiunea Occidentului: o istorie a comunității umane și un eseu retrospectiv*. Chișinău: ARC, 2000, p. 187.

⁴ Paul Dobrescu. *Geopolitică*. București: Editura SNSPA, 2001, p. 129.

Features of Soviet military doctrine. In the early twentieth century, Russia represented a special case in the international system. The collapse of the Tsarist Empire as result of First World War and Bolshevik Revolution of 1917 had as immediate consequence building a new power, which announced its discontinuity from former Russian Empire⁵. Moreover, according to the spirit of the new Treaty established by the Soviet Russia on December 30, 1922, the Bolsheviks introduced a legal innovation aimed to create a new entity of united republics. In fact, it was a way to reconstruct the former Russian Empire: the union state having the new name of the empire and of union republics, based on the former imperial territories/ guberniyas⁶.

Experiences of the 1917 revolution and of the Civil War had a profound impact on the military science, including on the content of military doctrine, according to changes and reconfigurations of domestic and international politics. The development of Soviet military doctrine in the early twentieth century evolved through several stages. During the years 1924-1928 the military reform was drafted with contribution of military theorists as M.V. Frunze, M. Tukhachevsky, V.K. Triandafillov, B.M. Shaposhnikov, putting emphasis on the offensive military doctrine. M. V. Frunze⁷ is considered the spiritual father of the Red Army by completing a specific military doctrine in the first postwar decade, which created the pillars of conceptualization, the ideological thinking and the principles of armed action of the unified military doctrine⁸. In his view, the military had to be specially trained in offensive actions motivated by Marxist principles of the world revolution⁹. In addition, M.N. Tukhachevsky¹⁰ proposed practical guidance on the organization of the Red Army, he defined the art of war principles, submitted new forms and methods of warfare which ensured high performance and efficiency of the armed forces¹¹.

During 1920's and early 1930's V.K. Triandafillov¹² developed the "doctrine of devastation". In his paper work "The nature of operations of modern armed forces" he founded the theory of deep operations, and emphasized the role

⁵ E. Hobsbawm. *O istorie a secolului XX. Era extremelor*, Chişinău: Editura Cartier, 1999, pp. 65-67.

⁶ Gh. Cojocaru. *Tratatul de Uniune Sovietică*, Chişinău: Editura Civitas, 2005, p. 23.

⁷ Mikhail Frunze (1885-1925), military theorist, one of the greatest military commanders of the Red Army during the Civil War (1917- 1922/1923) from Soviet Russia.

⁸ M. В. Фрунзе. *Единая военная доктрина и Красная армия*, В: Красная Новь, nr. 1, 1921, pp. 94-106, Accessible: <http://militera.lib.ru/science/frunze1/index.html>.

⁹ M. В. Фрунзе. *Военная и политическая деятельность*, Москва, 1984, Accessible: <http://militera.lib.ru/bio/frunze/index.html>.

¹⁰ Mikhail Tukhachevsky (1893 - 1937) was a leading Soviet military leader and theoretician from 1918 to 1937.

¹¹ М. Н. Тухачевский. *Избранные произведения*, в 2-х т, Москва 1964, Accessible: <http://militera.lib.ru/science/tuhachevsky/index.html>.

¹² V. K. Triandafillov (1894-1931) soviet military theoretician. It is considered by military historians "father of Soviet operational art".

of the pre-war period and the initial period of war for war in general¹³. B. M. Shaposhnikov¹⁴ developed the theory and practice of the construction of the Armed Forces of the USSR and contributed to the strengthening, improving and perfecting its military constituency. In his paper work “Military brain”¹⁵ he identified the main points concerning the nature of future wars and provided a clear picture of the role, functions and structure of the General Staff as a body of the Supreme Command of the Armed Forces of the USSR. He participated in the Commission for the development of regulations that reflected the basic provisions of the military doctrine of the Soviet Union.

Similarly, the Soviet military doctrine in the 1930s and 1940s was based on the theory of “deep operations”, the desire to “defeat the enemy on its territory” and the concept of total engagement of human and material resources of the Soviet state in the event of a conflict, which became strategies in the state policy during the Second World War¹⁶.

Soviet military doctrine is the officially accepted set of concepts that delineate the ways and means to achieve military objectives in the interest of politics. This doctrine also specifies the structure of the Soviet armed forces, allocates industrial resources and output, and orients research and development efforts to support armed forces. Military doctrine is the blueprint drawn up by the highest Soviet political leaders that describes in specific detail the shape of the armed forces and the way they are to be used.

The formulation of Soviet military doctrine is a continuous evolutionary process based on:

- Communist ideology;
- Soviet foreign policy;
- Economic and military strengths of adversaries;
- Soviet resources and geography;
- History;
- Science and technology.

Soviet military doctrine is based on an elaborate, integrated system of thought. The doctrinal concepts are precisely defined, and each has its place in a hierarchy of importance that corresponds to its military decision-making level. The system deals with all military issues, ranging from national defense policy down to platoon tactics. Soviet military officers are quite familiar with the entire

¹³ В. К. Триандафиллов. *Характер операций современных армий*, Москва, 1936, Accessible: <http://militera.lib.ru/science/triandafillov1/index.html>.

¹⁴ B. M. Shaposhnikov (1892-1945) - soviet military commander, Chief of the Staff of the Red Army, and *Marshal of the Soviet Union*.

¹⁵ Б. М. Шапошников, *Мозг армии*. Москва, 1927, Accessible: <http://militera.lib.ru/science/shaposhnikov1/index.htm>.

¹⁶ *Международные коалиции и договоры накануне и во время второй мировой войны*. Москва: Институт Научной Информации по Общественным Наукам, 1990, Accessible: <http://militera.lib.ru/research/coalitions/index.html>.

system of thought and routinely express themselves in these terms. They think and formulate decisions using these concepts. Military science is the study and analysis of the diverse psychological and material phenomena relevant to armed combat for developing practical recommendations for the achievement of victory in war. Unlike doctrine, military science is characterized by controversy and debate. In military science, there may be several points of view, diverse "scientific" concepts, and original hypotheses that are not selected as doctrine and therefore are not accepted as official state views on military issues. Military science encompasses virtually all things military. Military art is the most important and primary field within military science and is the basis for strategy, operational art, and tactics. It is the theory and practice of conducting armed conflict.

The principles of military art are the basic ideas and the most important recommendations for the organization and conduct of battles, operations, and warfare. The concept of military art and its role in military science are not just empty exercises in the Marxist Leninist theory. Many Soviet military officers hold advanced degrees in military science and are serious and intense in their study. They are convinced of the superiority of this methodology for preparing the Soviet armed forces to achieve success in modern warfare. The structure of ideas, terminology, and concepts associated with this system of thought constitutes the very vocabulary through which Soviet officers express their perceptions of military problems and the measures they develop to resolve them.

Military art applies to three separate but interdependent levels of combat activity:

- Strategic - national and theater level:
- Operational - fronts and armies.
- Tactical - division and below.

Moreover, the two concepts are closely interrelated in Soviet military thinking and planning. A recurring theme in Soviet military writing is the need for the commander to keep the „operational” goal in mind. The overriding objective of the combined arms offensive is to rapidly turn tactical success into operational success by a well-orchestrated combination of massive fire, maneuver, and deep, violent strikes. It is important to understand what the Soviets mean by „tactics” and „operations” as well as the various words and verbal formulas that they associate with each concept. To the Soviet officer, the word „operation” informs him that the activity in question involves at least an army or a front that was probably tailored for the mission. „Tactics” consist of combat actions at division level and lower. Divisions have a set organizational structure that, except for combat support reinforcements, does not vary from mission to mission. Divisions fight battles, whereas armies conduct operations. First echelon divisions usually pursue tactical objectives in the enemy’s tactical depth, whereas armies—normally using their second echelon divisions—must achieve operational objectives in the enemy’s operational depth.

During the bipolar confrontation of the Cold War, according to opinions of Soviet military theorists, a number of errors, regarding the military construction and military doctrine were identified. Consequently, in the late 50's to 60's a new military doctrine was developed - Malinovsky's doctrine¹⁷ - focused on the combined use of conventional weapons and strategic nuclear war concept, mixing defensive and offensive weapons in military actions. However, the new strategic concepts had little effect on the reorganization of the military doctrine¹⁸. Each of them had different formulations, but unrealistic threat assessment, had no internal support, including financial constraints, that led to failure in implementing them in practice. On the other hand, the political influence was supposed to sustain hegemonic geopolitical and geostrategic interests, which in turn proved to be incapable to respond to the challenges at regional and global level. Consequently, over-extension¹⁹ of the Soviet empire (imperial overstretch), i.e. the total amount of interests and obligations the USSR had to cover on a huge geopolitical space, were too exaggerated to defend the state's ability simultaneously.

Therefore, military forces needed to support geopolitical and geostrategic interests in terms of bipolarity, which proved to be incapable of responding to the challenges both regionally and globally due to budgetary constraints.

In this case, the very pinnacle of territorial extension with military intervention in Afghanistan in 1979 had a negative impact on the integrity of the USSR²⁰, because after a long guerrilla war the Soviets began to be defeated, triggering withdrawal from Afghanistan on March 15, 1988. This represented the first recognition of political and military weak from the end of the World War II. The withdrawal of Soviet military forces from Eastern Germany followed, and then from the rest of the communist bloc, culminating with the dissolution of the Warsaw Pact in 1991²¹.

In 1987, Gorbachev changes in Russia's Military and Nuclear Doctrine doctrine. An important feature for the 1987 doctrine is that, unlike in the past,

¹⁷ Rodion Yakovlevich Malinovsky (1898 – 1967) soviet military commander in World War II, Marshal of the Soviet Union, and Defense Minister of the Soviet Union in the late 1950s and 1960s.

¹⁸ Виталий И. Феськов, К. А. Калашников, В. И. Голиков. *Советская Армия в годы «холодной войны» (1945-1991)*. Томск: Издательство Томского Университета, 2004, ст. 16.

¹⁹ Imperial overstretch, also known as Imperial overreach, is a hypothesis which suggests that an empire can extend itself beyond its ability to maintain or expand its military and economic commitments. The idea was popularized by Yale University historian Paul Kennedy in his 1987 book *The Rise and Fall of the Great Powers*.

²⁰ As an aside from Kennedy's detailed analysis of how international affairs led to the bipolar geopolitical situation of the mid 1980s when *The Rise and Fall of the Great Powers* was published, Kennedy's predictions of the inevitable decline of large political/territorial blocs, particularly the Soviet empire. In this light the article synthesizes and discusses the rapidly growing literature on defence expenditures in the Soviet Union in the 1970s and 1980s, on Mikhail Gorbachev's foreign policy priorities, and on the end of the Cold War.

²¹ В. В. Согрин. *Политическая история современной России 1985-2001: от Горбачева до Путина*. Москва Издательство: Весь Мир, 2001, с. 101.

it was Gorbachev rather than the military who determined the military doctrine. It stressed that “any nuclear exchange would ‘assume a global character’ and attempting to limit the use of nuclear weapons to a single region was untenable.”⁵ Thus, at the point of Gorbachev’s presidency, the USSR had changed its nuclear doctrine from seeing nuclear war as survivable to seeing it as an immensely destructive event that would be impossible to restrict to any one continent or war. Along the same lines, in earlier doctrines up to Gorbachev’s presidency, doctrine stated that aggression could be readily used for both offense and defense. A theoretical example for offensive defense is that Saddam Hussein, rather than waiting for the coalition forces to strike in Desert Storm, could have preemptively attacked first.⁶ Previous Soviet doctrine approved of and might have even encouraged such a scenario in which it, rather than the original aggressor, would strike first. Gorbachev’s doctrine changed that stance to “defensive defense,” or the idea that the USSR would only defend itself and would not strike outside of its territory²².

In this situation, in January 1990, General Mikhail Moiseyev²³, the Chief of Soviet Staff, announced at a seminar in Vienna the guidelines for the new Soviet military doctrine: 1) the war was not considered a means of achieving political goals anymore; 2) the Soviet Union proposed not to initiate military action against any other states; 3) the Soviet Union would never be the first to use nuclear weapons; 4) the Soviet Union would not have territorial claims against any other state; 5) the Soviet Union would try to keep the military parity as a decisive factor in avoiding war, but at a much lower level than today. Also, preventing war in exchange for preparing war has emerged as the predominant political objective of the new doctrine.

Despite this, some conservative military commanders, including Marshal Dmitry Yazov²⁴, had claimed, until August 1991, that reform was impossible, and the transition to a professional army was unfeasible due to economic and political reasons. Moreover, military and political leadership of post-Soviet Russia was convinced that CIS would develop into a union similar to that of the former Soviet Union, and the armed forces would remain upright, aspiration that was not impossible in reality. Political chaos and the putsch of August 19, 1991 had a negative impact on military power and material resources of the army, leading to the collapse of the military system: dissected into pieces, units stationed on the territory of the former Soviet republics swore allegiance to the new independent national governments and formulated new security policies.

---

²² Ibidem.

²³ Moiseyev Mikhail A. (1939) - Soviet military commander, Chief of General Staff of the Armed Forces of the USSR (1988-1991).

²⁴ Yazov Dmitry was a Soviet statesman and political leader, military commander. He was Marshal Union (1990), and Minister of Defense of the USSR (1987-1991). Last Defense Minister - a veteran of World War II.

Post-Soviet Russia in search of security identity

I phase - Yevgeny Shaposhnikov's offensive doctrine. In light of the events of August 1991, General Constantine Kobets²⁵ takes over from Marshal Yazov. Following the decision of the Extraordinary Congress of the Supreme Soviet of the RSFSR, Kobets began reorganizing the Russian Army, which was to be a counterweight to the Soviet armed forces. From September 1991 to December 1991 the Supreme Commander of the armed forces of the former USSR was appointed Minister of Defense of the USSR, Marshal of Aviation Yevgeny Shaposhnikov²⁶. During this period, the political leadership of the Russian Federation and CIS countries followed the Soviet offensive doctrine. The Supreme Command was forced to execute two non-negotiable presidential orders: 1) to reduce significantly the number of armed forces, and 2) to accelerate the withdrawal of troops from East Germany and a number of ex-soviet countries. Featuring a vast military heritage of the experience of the Cold War, in which USSR has been involved, post-Soviet Russia has taken a significant number of forces (large military units), military equipment and combat equipment, as well as approximately 2.7 million people, of which 600 thousand soldiers were deployed overseas²⁷. Since these orders were incompatible with the basic principles of Soviet military doctrine, it was necessary to reassess the threats to Russia's security. In this case, the military had to give up the obsession, to some extent, for confrontation with Western countries, and recognize that the main sources of threats are either indoors or in the post-Soviet space. As a result, the Kremlin leaders have developed a new military doctrine that was nothing more than a set of clichés, including the real dangers facing the Russian state at that time, rarely being mentioned.

Period II: Yeltsin – Grachev's²⁸ military doctrine - (June 1992 - January 1998). In the new security context established after the Cold War, the Kremlin leaders focused their efforts on reforming the armed forces and drafting the new military doctrine. In 1993, the Russian Federation set out a new military doctrine that would determine the direction of its armed forces until President

²⁵ Kobets Konstantin Ivanovich (1939 -2012) was a Russian Army General. In early 1991 he was serving as Deputy Chief of the Soviet General Staff for communications. Kobets supported then President of the RSFSR Boris Yeltsin during the August coup of 1991. From August 19 until September 9, 1991, Konstantin Kobets was Defense Minister of the RSFSR (albeit there was no ministry). This post was then abolished. He was chair of the Russian Government's military reform committee in late 1991. In that position he developed a plan for the creation of the Commonwealth of Independent States Armed Forces.

²⁶ Shaposhnikov Yevgeny Ivanovich (1942). Russian military leader figure, Marshal of Aviation (1991). August - december 1991, held the post of Minister of Defence of Soviet Union (and thus the last Soviet Defense Minister).

²⁷ Павел Баев. *Траектория российской армии: сокращение, разложение, поражение*, În: Вооруженные силы России: власть и политика, Лондон: Интердиалект, 2005, стр. 56.

²⁸ Pavel Sergeyevich Grachev (1948-2012), sometimes transliterated as Grachov, was a Russian Army General and the Defence Minister of the Russian Federation from 1992 to 1996.

Putin set out the next doctrine in 2000. The Russian Federation creating the doctrine was new; the USSR had recently collapsed, Gorbachev—the creator of the predecessor to this doctrine in 1987—was out of office, and the new Russian military had only been formed in May, 1992. The analysis of the 1993 doctrine is as follows: a definition of how doctrine is defined; a short history of Russian military doctrine leading up to the 1993 doctrine (officially the Basic Provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation); and finally, what the doctrine established.

At this juncture, in June 1992, Russian President Boris Yeltsin appoints Pavel Grachev as Defense Minister and in early November 1993, the Russian president signed a decree approving the “fundamental provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation”. The Military Doctrine of the Russian Federation, approved on November 2, 1993, was the fundamental strategic planning document that fully supported efforts to ensure the national interests of Moscow. The new document was a defense doctrine and aimed to combine organically the consistent attachment to peace with the firm decision to defend the national interests and to ensure military security of the Russian Federation and its allies. Its novelty was the use of offensive principle. The idea that was not clearly inserted in block provisions, but it appeared as valid and not contradicted by any other paragraph, unlike other occasions when it was clearly specified using rockets „only in response to an attack”²⁹.

The Military Doctrine of 1993 postulated two priority tasks of defense: the simultaneous appearance of stable nuclear deterrence and the preparation to handle local conflicts (to include simultaneous implementation of peace and peacekeeping operations). The temporary nature of this military doctrine was understood from the very first articles, which stipulated that “*military doctrine is a document for the transition period, namely to ensure adequate funding, secondly, the full complement of the armed forces*”³⁰. The summary released showed major differences from the external threats thinking of the 1992 draft. Two main threads showed through the list. Firstly was the remaining threat from the West, exemplified by worries over expansion of military blocs and violation of arms accords, as well as with interference with Russians abroad. The no-first-use commitment of nuclear weapons was dropped. Secondly, newer dangers were acknowledged; nearby internal wars, the proliferation of weapons of mass destruction, and terrorism. In keeping with its emphasis on the threat of regional conflicts, the doctrine called for Russian armed forces that were smaller, lighter, and more mobile, with a higher degree of professionalism and with greater rapid deployment capability. Such change proved extremely difficult to achieve.

The 1993 doctrine revived certain pre-Gorbachev ideas at the same time as it focused on new issues that developed from the collapse of the USSR. Among

²⁹ Об Основных положениях военной доктрины Российской Федерации. Указ Президента Российской Федерации от 02.11.1993 г. № 1833, Accessible: <http://kremlin.ru/acts/bank/4747>

³⁰ Ibidem.

the most important points were: the mission and goals of the new doctrine, the nation's prescribed response to threats, and the change in nuclear policy. Russian military leadership believed that it had to protect "the sovereignty, territorial integrity, and other vitally important interests of the Russian Federation in the event of aggression launched against it or its allies"³¹ However, unlike in the past, the focus would not be specifically on the clashing ideologies of the East and West. Russia would still be concerned about the West but would be just as focused on local and regional issues such as conflicts involving the former Soviet Republics. Russia was also trying to reform its military. The doctrine intended to reshape the forces from being "relatively unwieldy" to a "smaller, more mobile and modern military" that could fight multiple types of conflict rather than only an all-out war with Europe. The plan was that, in five-to-ten years, the military could be more aggressive along the aims of certain nationalist military and political officials.

The main objectives of military reform were to be carried out in three stages. In the first phase (1991-1993), the following steps were expected: the development of new approaches to the use of strategic nuclear forces was expected; the development of fundamentals of military doctrine and concepts of military-technical policy of the Russian Federation; adopting a program of gradual reduction of the Armed Forces; the materialization of the plan to withdraw troops from other countries. At the same time, it was developed the new concept of "Mobile Defense"³². Under the new concept, it was proposed to give up the principle to build a strong defense along the borders of post-Soviet Russia, as it was in the Soviet Union. Instead, it was necessary to formulate new major elements of defense: undercover troops, mobile forces and reserves.

In the second phase (1993-1994) it was expected the reduction of the army and navy with 700 thousand up to 2.1 million persons³³. There were delineated administrative and operational functions of the Armed Forces, under the overall leadership of the Russian President - The Supreme Commander. The administrative function was performed within the Ministry of Defense. Operational management would have the following structure: General Staff - Major Command of the Armed Forces - military and related Joint Forces Command.

In the third phase of military reform, since 1995, a radical transformation of the structure of the Armed Forces was stipulated, by creating a professional NCO corps and command, and by making control system more efficient. The transition of organization from district military-division-company to district military-brigade-company was projected. Two reasons underlying this decision: adapting to new challenges in the security environment; in these circumstances

³¹ Ibidem.

³² В. Макаревский. *Вооруженные силы РФ: современные тенденции*. În: *Обозреватель – Observer*, 1994, nr. 2, pp. 42-46, Accessible: www.rau.su/observer/N02_94/005.htm.

³³ Ibidem.

Division was a too large unit for armed conflicts in the contemporary world; command and control system optimization by removing unnecessary items. The total amount of defense was reduced from 5.6% of GDP in 1994 to 3.8% of GDP in 1995³⁴.

Despite the aspirations of the Kremlin leader to record immediate results in military reform, the consequences of the Soviet collapse were devastating for the new Russian Armed Forces.

Step Four: the Military Doctrine of transition by Rodionov (July 1996 - May 1997)

In June 1996 General Igor Rodionov³⁵ replaced Pavel Grachev as Minister of Defense of the Russian Federation. The new minister proposed his variant of military doctrine, but like his predecessors, it was based on the rapid growth of financial resources for the armed forces, which Russia could not afford at that time. In this context it should be mentioned that, in 1996, Russia allocated 3.6% of GDP for defense³⁶. Unlike Rodionov, the presidential adviser Yuri Baturin, presented his concept of military doctrine proposing that, without changing the structure of the army, to make use of what currently the state budget could offer. During short period of being Minister of Defense (July 1996 - May 1997), Igor Rodionov failed to make major adjustments in military doctrine due to military elite opposition and elimination of the President from addressing primordial issues of military policy. Therefore, during the years 1996-1997 the absence of express provisions on the implementation details and concepts contained in the 1993 military doctrine was found.

Step Five: the military doctrine of transition by Marshal I. Sergeyev (May 1997 - March 1999). As Defense Minister Igor Sergeyev³⁷ was noted as innovator of the military doctrine developed by A. Kokoshin and rejected by I. Rodionov. In this regard, he made considerable efforts aimed at optimizing the management structures and the integration of troops and requested the formation of compact and mobile troops, equipped with modern weapons and technology. However, in the military doctrine proposed by Marshal Sergeyev there were two mutually exclusive concepts³⁸. The first option proposed by Sergeyev mentioned preservation of the old structure, including strategic missile forces. The second, submitted by the Chief of Staff of the Russian Armed

³⁴ Ibidem.

³⁵ Igor Nikolayevich Rodionov (1936 – 2014). Russian general and Duma deputy. In May 1997 Yeltsin fired Rodionov as Minister of Defense. Rodionov had spent a year fighting with civilian leaders over the proper course of military reform.

³⁶ А. Цыганок. *Армия теней*. In: Евразия сегодня, 01.04.2006, Accessible: www.tsiganok.ru/вра/reforma/doc/77/

³⁷ Igor Sergeyev (1938-2006), Minister of Defense of the Russian Federation (1997-2001).

³⁸ И. Сергеев. *Военная доктрина и реформирование Вооруженных Сил Российской Федерации*. In: Красная Звезда, 17.06.1998.

Forces Anatoly Kvashnin, mentioned liquidation of autonomy of strategic missile forces from the rest of the Armed Forces. In the created situation, HQ Strategic Nuclear was made, which was incorporated in cosmic military forces and Space missile defense. Simultaneously was liquidated the General Command of the Army and the merging of two types of Armed Forces - Air Force and air defense. Transbaikal Region merged with the Siberian Military Region and formed the unified Siberian Military Region. Ural Military Region, united with Privoljie Military region was renamed in Privolje-Ural military district³⁹. Also during Sergeyev's leadership, the General Command became extremely politicized, and for the first time in the history of the Russian and Soviet army, its leader was in opposition to the Ministry of Defense.

An essential component of the military policy promoted by the Ministry of Defense was the maintaining of military spending to 3.8% of GDP, which in fact had not been achieved, as in 1998 were allocated only 3% of GDP, and after the default in August 1998, the military budget for 1999 was only 2.3% of GDP⁴⁰. In 1998, after controversial debate was adopted a new version of "Main directions of the Military Doctrine of the Russian Federation" in which "nuclear strategy, as part of the new military doctrine defines the role and main tasks of nuclear forces, conditions, principles, forms and methods for operational use, the cornerstones of ensuring the military security of the country"⁴¹. Thus, Russia's nuclear status is seen as a consequence of a historical reality and existence of global confrontation during the Cold War between the two blocks. Moreover, under the new version of the military doctrine "the importance of nuclear strategy will remain a priority as long as there are other nuclear states and the danger of proliferation of nuclear weapons and other means of mass destruction"⁴².

Step Six: the defensive military doctrine by Putin- Ivanov (March 2001 - December 2007). At the beginning of XXI century Russia is presented with new political and military elite that attempts to change the accents in military doctrine. Vladimir Putin's election in 2000 precipitated the consolidation of a strong central government that was seeking to reconstitute his international eroded position. This policy "Russia the first" was a reaction to disillusionment failure to adopt a viable military doctrine to respond to new security threats of the new Russian state. Vladimir Putin's first term was marked by a pragmatic

³⁹ *Новая армия России*. под ред. М.С. Барабанова, Москва: Центр анализа стратегий и технологий, 2010, ст. 110. Accessible: http://cast.ru/files/New_Russian_Army_sm.pdf

⁴⁰ Алексей Арбатов. *Военная реформа: от кризиса до застоя*. In: *Вооруженные силы России: власть и политика*, 2005, стр. 115-147. Accessible: https://www.amacad.org/multimedia/pdfs/publications/books/russian_mil_russian.pdf

⁴¹ Роуз Готтемеллер. *Ядерное оружие в современной российской политике*. В: *Вооруженные силы России: власть и политика*. 2005, стр. 221-263. https://www.amacad.org/multimedia/pdfs/publications/books/russian_mil_russian.pdf

⁴² *Ibidem*, p. 238

approach to military and foreign policy, which anchored Putin doctrine into the neo-realist ideology⁴³.

The new Russian realism was a diversification of foreign policy instruments and the effective use of them to achieve the goals of restoring as a global power, having military component effects on growth in Russian foreign policy. In this respect, Igor Ivanov, former foreign minister, interpreted Putin's realism as a realistic assessment of Russia's political and military capabilities in the international system. Analyzing the new trends of Russia, Igor Ivanov explained that "Russia needs to increase military power to promote interests on the world arena"⁴⁴. In other words, the "new realism" of Russia represented a diversification of foreign and military policy instruments and effective use of them to achieve the current ambitions of period. The acceptance of this concept brought considerable changes in the decision-making process of foreign and military policy in the Kremlin. In this sense, the vision of the new Kremlin leader Vladimir Putin played a central role in defining and taking the new "strategic identity" and new vectors to restore greatness diverted after the collapse of the USSR, being appreciated by Putin as "the greatest catastrophe of the twentieth century"⁴⁵. To this end, President Putin and his team started the process that aimed, firstly, monopolizing the decision making process in military policy. The new military doctrine was signed by V. Putin in April 2000⁴⁶. In this context, it should be mentioned that there were however a number of differences in the content and structure of the text between the doctrine which was approved in April 2000 and the project set in October 1999.

Russian Federation insisted on the re-launching of the doctrine, based on three development directions - privileged and related to promote its interests. First Directive concerned the political and military base, namely, military political situation, major threats to military security, military organization of the state, the state military organization management, etc. The second direction was based on the strategic military, whose mission was to identify the nature of future wars and armed conflicts, as well as realization of the framework on the use of Russian Armed Forces and other troops. A third line shaped economic and military bases. The main purpose of this department aimed at securing and managing financial resources appropriate to the needs of the state defense.

⁴³ В. Н. Баранец, *Генштаб без тайн: военная реформа: от Язова до Сергеева*, глава 3. Москва: Издательство Вагриус, 1999, Accessible: <http://militera.lib.ru/research/baranets1/index.html>.

⁴⁴ Игорь Иванов, *Какая дипломатия нужна России в XXI веке?* В: Россия в глобальной политике, 14.12.2011, Accessible: www.globalaffairs.ru/.../Kakaya-diplomatiy

⁴⁵ Владимир Путин, *Крушение Советского Союза было крупнейшей геополитической катастрофой века*, 25.04.2005, В: Правда.Ру: Информационно-аналитическое интернет-издание Accessible: www.pravda.ru

⁴⁶ Указ Президента РФ от 21 апреля 2000 г. N 706, „Об утверждении Военной доктрины Российской Федерации” В: Независимая газета, 22. 04. 2000 г.

Thus, Russia's defense potential had to be determined by the economic, scientific-technical and demographical capacity of the country. Complementary to the new military doctrine, in September 2000 was developed the doctrine of information security⁴⁷, which is a set of rulings on the goals, objectives, principles and guidelines for information security of the Russian Federation. This doctrine represented an extension of the National Security Concept of the Russian Federation regarding the information.

Information security doctrine was based on the following objectives: forming state policy in the field of information security; development, improvement and implementation of the legal framework, methodological, scientific, technical and organizational framework in information security; developing specific programs to ensure information security of the Russian Federation.

Another feature of the military doctrine during Putin's mandate is Russia's reconciliation with the West, as a basic principle of foreign policy pragmatism⁴⁸. In this context, President Vladimir Putin said Russia must learn to defend their interests in a firm manner, but without causing confrontation. Russia's foreign policy concept of 2000 considers the most significant priority of Russian foreign policy the protection of the interests of citizens, society and the state. The major objectives are listed to stabilize the position of Russian state authority in the international community, a position that seeks the interests of the Russian Federation as a large state, a center of international influence, aspects that are mandatory to increase political, economic, cultural and spiritual potential of the Russian Federation. Among the main environmental threats to international security, Russian Federation include in the concept of national security in 2000, the danger of weakening the influence of political, economic and military of the Russian Federation in the world, which clearly suggests Russia's desire to become again a great sovereign power, as well as the need to promote multi-polarity⁴⁹.

Although authorities undertook numerous efforts to implement the project to reform the armed forces, under the military doctrine from April 2000, it has failed to find a compromise between military needs on the one hand and the real capabilities of economic, scientific, technological, social, demographic, on the other hand. In the period of Anatoly Serdyukov, Senior Lieutenant reserve, Doctor of Economics, who was holding the position of Minister of Defense, the activity on developing new military doctrine has slowed. It was obvious that the new minister had neither previous education, as well as experience to be the generator of new ideas in military policy, nor to become a mentor of fundamental work in process of execution, which would define the directions of development

⁴⁷ Доктрина информационной безопасности Российской Федерации, Accessible: www.rg.ru/official/doc/min.../doctr.shtm

⁴⁸ Военная доктрина Российской Федерации от 21 апреля 2000 г. Accessible: http://www.ng.ru/politics/2000-04-22/5_doktrina.html

⁴⁹ Ibidem.

of Russian military policy. Therefore, the new Minister continues his predecessor course of the imitation of military rearmament and providing the Armed Forces of the current police internal functions in the light of existing social policy at the moment. The Minister of Defense made few major tasks in the military: first, he represents the president in the Armed Forces, trying to destroy “military bureaucracy” to win the “race”⁵⁰ in competition with the device generals; to submit the Supreme Command, along with changing military equipment and clarifying social issues for the officer corps. However, neither the new military doctrine nor the concept of national security or other complementary tools, including maritime doctrine, adopted in May 2001, contain no constructive analysis on security in the context of new challenges.

Step seven: “The resetting” of the military doctrine under President D. Medvedev leadership.

Discussions on the content of the new Russian Federation military doctrine began in June of 2009. After lengthy deliberations, on February 5, 2010 Russian President Dmitry Medvedev announced at a meeting with the permanent members of the Security Council of the Russian Federation on approval of military doctrine⁵¹, intended to guide defense policy the next decade, and of a new official document “Foundations of Geopolitics in nuclear deterrence field by 2020”. The new Russian doctrine renders a new corroborated pragmatism in conjunction with the Putin strategy and a categorical waiver from the 90 Russian political line.

The new Russian Federation doctrine, approved by President Dmitry Medvedev⁵² is the third document of this type of post-Soviet Russia and first what concerns the reconsideration of regained status by the world power, on a competitive basis. The document stipulates and certifies internationally exerted demarches to restore planetary sphere of influence of the Russian Federation, prestige regaining and permanent modernization of the armed forces. Similar attention is paid for regaining population’s trust for Federation’s military capabilities, considered to be specific for post-reconstruction era.

In the structure of the document were included politico-military, strategic-military and economic issues, intended for defending the national interests of Russia. The military doctrine falls into external threats category and conduct missile systems, the outer space militarization, the conducting nonstrategic systems of high precision and describes the threat environment both complex and dynamic, but not dominated by an imminent war threat.

⁵⁰ Павел Бавев, *Траектория российской армии: сокращение, разложение, поражение*. В: Вооруженные силы России: власть и политика, 2005, стр. 67. Accessible: https://www.amacad.org/multimedia/pdfs/publications/books/russian_mil_russian.pdf

⁵¹ Указ Президента РФ от 05.02.2010 N 146 «О Военной доктрине Российской Федерации», Accessible: <https://rg.ru/2010/02/10/doktrina-dok.html>

⁵² *Военная доктрина Российской Федерации*, 5 февраля 2010 года. Accessible: <http://kremlin.ru/supplement/461>

Proceeding from the new military doctrine, Russia reserves the right to use nuclear weapons as response to be used against Russia and its allies with atomic weapons and other weapons of mass destruction, and as a response to a large-scale aggression using conventional weapons when the very existence of the Russian state is put in jeopardy. In the second part of the text doctrine are listed measures to be taken for the development of Russian military potential, which is quite outdated and unable to meet the new security challenges. Although it is one of the major military powers, Kremlin leaders take increased measures to reduce the deficiencies of military facilities. In this regard, nearly half of the analyzed document returned to the restricting of military districts measures in strategic commands more compact and through means by which Russian national security priorities could be achieved⁵³. Despite some changes and some progress, the conclusion about the need for military reform is now as clear as when the Soviet Union collapsed in 1991. However, the paradox associated with military reform in Russia has not disappeared: reform is necessary but impossible to achieve, inevitable, but there can be existence without it, urgently, as well as it can be delayed. Supporters of military reform state that crisis of Russian armed forces is deeper than ever; the president Vladimir Putin after his arrival at the Kremlin in March 2012 said that for the Russian armed forces, “radical reforms are for the past period”.

However, so far Russia has not found full strategic identity; the military reform continues to be a massive dose of ambiguity, which shows the inability of military elites to override an inherited imperial mentality. The return of Vladimir Putin as president elected for six years was not necessarily a surprise for the Russians and the international community, but the typical way in which elections were consumed in Russian Federation and the turbulent international context, gave the event a special importance. While major Western partners of Russia were reserved, even unhappy, for the post-Soviet space, this castling policy could mean activation of some geopolitical projects and military architectures being treated with great interest. Often, in the public space of the former Soviet republics, Russia’s internal political process and inauguration of the most powerful politician in the last twelve years has come to be understood sometimes as a premise for a new destiny.

Sergei Shoigu’s military reform the Russian Federation army. Unprecedented changes in the structure of Russian armed forces announced for the first time after the war between Russia and Georgia in August 2008, not only exceed any attempts to reform after 1992, but took many analysts by surprise both in the West and in Russia. Creating armed forces, smaller but more powerful and flexible is the result of the Russian military thinking and experience, and is basically the product of Soviet/Russian military actions against southern threats since 1979.

---

⁵³ Ibidem.

Although the new Russian army is able to prove the utility of all Russian strategic axes, which the Russians describe as “vectors”, its structure is optimized to meet the threat of insurgent forces, and small armies confronting Russia from the “southern vector. Strengthening the Russian army on the “southern vector” correspond to foreign policy goals of the Russian Federation, which was the center of attention in different degrees after the fall of the USSR in 1991: focusing on southern threats, both inside the Islamic revolutionary movements that threaten Russia’s territorial integrity and those outside of Central Asia, Middle East and south East Asia. A corollary of these political goals is that for diplomatic, political and military Russian elites, any NATO expansion eastward and no rising power of China’s armed forces are not immediate threats to the security of the Russian Federation.

It is clear that once reforms are complex, Russia’s ability to project power abroad in areas other than the south will suffer strong constraints. The introduction of these reforms makes unlikely diplomacy and an aggressive policy in other areas, which will be well received in the West. Russian military forces seeking to structure so that it can cope with a potential enemy armed with high technology and insurgent forces using unconventional warfare tactics in an age of reduction of military budgets. The Russian ability to cope with Western weapons systems remains questionable. However, although it is certain that the Russian army will have limited capabilities compared to eastern and western vectors; it will strengthen the capacity against “southern vector”. Russia planned a defense budget increase between 2013 and 2015. Defense spending in 2013 was total 2.141 billion rubles (68 billion USD) and exceeded those from 2012 with 276.35 billion, or with 14.8%. Military spending in 2014 were 2.501 billion (an increase of 17.6% compared to 2013) and 3.078 billion in 2015 (an increase of 23.1%)⁵⁴.

If these reforms are successful, the Russian Federation will have an increased capacity to execute complex military operations in the southern periphery, including several former Soviet republics of the USSR. This new structure may indicate that Russia might turn to a foreign policy similar to that adopted by President Putin at the end of 2001, which developed good relations with the West to destroy the threat of Islamist terrorism internationally. On the other hand, however, it could lead to a more aggressive Russian policy toward its CIS members, and this may result in difficult relationships with military alliances and active states in the region that are seen by Russia as intruders, such as NATO, USA, China, Iran and Turkey. This could pose new problems for them, because they will have to consider Russian interests in the CIS, more than today⁵⁵.

⁵⁴ Future of russian military at Accessible: <http://www.defencetalk.com/forums/geo-strategic-issues/future-russian-military-7999/>

⁵⁵ Александр Гольц. Социально-политическое положение российских военных, В: Вооруженные силы России: власть и политика, 2005, стр. 91. Accessible: https://www.amacad.org/multimedia/pdfs/publications/books/russian_mil_russian.pdf

The Putin doctrine: the formation of a conceptual framework for Russian dominance in the post-Soviet area. As one of his final acts of 2014, on December 26, President Vladimir Putin signed Russia's new military doctrine⁵⁶. In principle, the doctrine, an official statement on national defense, is regularly updated and made public. Its previous iteration had been in place since February 2010. In the run-up to the publication of the text, there were gloomy predictions. One suggested that the United States and its NATO allies would be formally designated Russia's likely adversaries. Another one, based on the remarks of a senior serving general, expected Russia to adopt the notion of preventive nuclear strike. Neither of these provisions found its way into the published document. The doctrine does, however, faithfully reflect the sea change that occurred in Russia's foreign policy and security and defense postures in 2014⁵⁷.

Essentially, for Commander-in-Chief Putin and for his generals, admirals and security officials, war in 2014 ceased to be a risk and turned into grim reality. Russia has had to use its military forces in Ukraine, arguably the most important neighbor it has in Europe. The conflict over Ukraine, in Moscow's view, reflects the fundamental reality of an "intensification of global competition" and the "rivalry of value orientations and models of development." Against the background of economic and political instability-crises and popular movements-the global balance is changing in favor of emerging power centers. In this new environment, the doctrine highlights information warfare and outside interference in Russia's domestic politics as risks of increased importance.

The list of main external risks has not changed much, but the nuances are important. As in the past, at the top of the table are NATO-related issues: its enhanced capabilities, global reach and enlargement, which brings alliance infrastructure closer to Russia's borders. After the risk of NATO comes the risk of destabilization of countries and regions, which can be taken to mean Libya, Syria and Ukraine, and foreign force deployments close to Russia, which presumably refers to additional NATO aircraft in the Baltic States, ballistic-missile defense (BMD) assets in Romania and naval ships in the Black Sea. The top portion of the list of risks contains references to U.S. strategic ballistic-missile defense, its Global Strike concept and strategic non-nuclear systems.

The latter two risks have attracted a lot of attention in Moscow recently, which put them on par, along with strategic BMD, as key risks to Russia's deterrence capability, the apple of the eye of Russia's entire defense posture. The danger is, of course, that Russian officials may exaggerate the risks and overreact-as they did once under Mikhail Gorbachev, when they fell under the spell of Ronald Reagan's Strategic Defense Initiative (SDI), with its "brilliant pebbles"

⁵⁶ Указ Президента Российской Федерации от 25.12.2014 г. № 815 „О признании утратившим силу Указа Президента Российской Федерации от 5 февраля 2010 г. N 146 «О Военной доктрине Российской Федерации» www.kremlin.ru/acts/bank/39211

⁵⁷ Ibidem.

and such. As a result, much of Gorbachev's disarmament agenda was based on the need to avert something that was not coming.

However, this doctrine is effectively an outline of the conceptual foundation for Russian dominance in the post-Soviet area. It offers a justification for the efforts to restore the unity of the 'Russian nation' (or more broadly, the Russian-speaking community), within a bloc pursuing close integration (the Eurasian Economic Union), or even within a single state encompassing at least parts of that area. As such, it poses a challenge for the West, which Moscow sees as the main opponent of Russia's plans to build a new order in Europe (Eurasia) that would undermine the post-Cold War order.

Conclusions. The military doctrine theme in post-Soviet Russia is not a new problem. It occurs exactly when the leaders of the Kremlin are looking for a new national strategy, and the army is in search of a suitable end to the created situation or a new structure, a new set of forces, and, in general, different skills and the corresponding efficiency. One thing is certain, that most military doctrines were clearly marked politically. In fact, since the time of Lenin and Frunze and up to present time, it is not a military doctrine in the true sense, which would correspond to the level of threat, but presents propaganda mechanisms used by the Kremlin leaders to inoculate, in the collective consciousness, of a permanent fear of an external enemy insidious, for example - capitalism in the Soviet period, according to Stalinist ideology could not reconcile the existence in the world of the only victorious socialist state, capable of both external and internal threats, or in the post-Cold War: the West, the United States and NATO enlargement.

As repeatedly stated, it is this contradiction between the needs of serious analysis on military construction requirements and Russia's security policy that explains most of the processes that took place after the collapse of the Soviet Union in 1991. It has failed to reach a compromise between military needs on one hand and the real capabilities of economic, scientific, technological, social, demographic, on the other hand. This means that military reform in post-Soviet Russia will remain on the agenda for a long time ahead.

Rezumat

Scopul acestui articol este de a oferi o evaluare a doctrinei militare, pe care a moștenit-o Federația Rusă de la Imperiul Rus și Uniunea Sovietică. Revenind la noile frontiere, Rusia post-sovietică a fost obligată să se adapteze la o lume cu reguli de neînțeles pentru colosul care, vreme de circa 300 de ani, s-a aflat într-o expansiune continuă. Având misiunea dificilă de a-și regăsi identitatea națională și redefini identitatea strategică, Rusia s-a angajat într-un amplu proces de transformare a paradigmei despre sine și despre lumea ce o înconjoară. Necesitatea regândirii bazelor istorice și geopolitice, cât și preocupările de ordin intern pentru tranziția Rusiei către

democrație, erau în legătură directă cu problema redefinirii noilor concepte doctrinar-strategice.

Cu toate acestea, până în prezent Rusia nu și-a găsit integral identitatea strategică, politica externă rusă continuând să aibă o doză masivă de ambiguitate, care denotă incapacitatea elitelor de a trece peste o mentalitate imperială moștenită.

DOCUMENTAR

Valentina Eșanu*

PRIMELE PROIECTE REUȘITE ȘI TENTATIVE EȘUATE DE EDITARE A OPERELOR LUI DIMITRIE CANTEMIR ÎN RUSIA

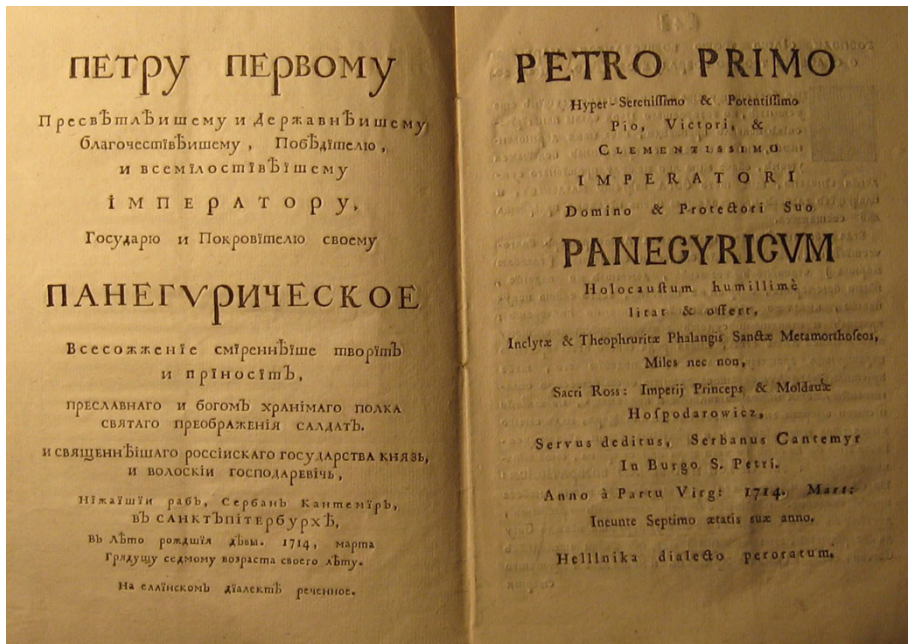
Prințul Dimitrie Cantemir, pe lângă faptul că a fost înzestrat de natură cu calități și virtuți deosebite, a avut noroc de un mediu propice pentru dezvoltarea și afirmarea sa intelectuală încă din copilărie, atât la Iași, cât și la Istanbul. Înconjurat de cărți și de dascăli înzestrați, către 1711, când a fost nevoit să-și părăsească patria și să se refugieze în Rusia, reușise să parcurgă un important segment pe calea acumulărilor de cunoștințe de tot felul, care i-au deschis calea spre înțelegerea rostului cărții în viața unui om, al unui popor pe calea propășirii. Or, către această perioadă el acumulase o bogată bibliotecă umanistă și renascentistă care includea tipărituri din întreaga Europă, din lumea românească, dar și numeroase codice turco-arabo-persane, precum și din lumea sud- și est-slavă. Încă de pe atunci când finisase, sub îndrumarea lui Ieremia Cacavelas, *Divanul*, Dimitrie Cantemir a înțeles că pentru a-și face cunoscute ideile, pentru a se afirma ca om de cultură, scriitor și filosof, cronicar și istoric în cele din urmă, este deosebit de important să-și publice lucrările. Drept exemplu și imbold în această privință i-au servit marele opere istorice, geografice, filosofice ș.a. ale marilor gânditori antici și latini, precum și a celor din Evul Mediu și Renașterea europeană.

Precum s-a dovedit mai târziu, până la stabilirea sa la Harkov, apoi la Moscova, învățatul principe a reușit să publice doar o singură lucrare, fiind vorba de același *Divan*, care a văzut lumina tiparului la Iași în 1698, deși către 1710-1711 finisase un șir de alte importante lucrări: *Sacrosantae scientiae indepingibilis imago* (Imaginea științei sacre), *Compendiolum universae logices institutionis* (Mic compediu asupra întregii învățături a logicii), *Istoria ieroglică*. După aclimatizarea, apoi și implicarea sa în viața intelectuală din imperiul nordic, în lipsa unei slujbe de stat, pe care i-o cerea mereu lui Petru cel Mare, revine în forță la activitățile sale cărturărești, mai ales cu începere din 1713. Precum se știe, către 1714, D. Cantemir a fost observat și perceput de cercurile savante din Rusia

---

* **Valentina Eșanu**, doctor în istorie, cercetător științific superior la Institutul de Istorie al AȘM.

și mai ales de către diferiți intelectuali și specialiști germani, aflați în serviciul țarului, ceea ce a condus la alegerea prințului moldovean ca membru al Academiei din Berlin. În același timp, D. Cantemir încearcă să se impună prin anumite demersuri și gesturi în fața țarului, încât la serbarea de Paști din 1714 reușește să prezinte un *Panegiric* elogios lui Petru cel Mare, pe care l-a rostit în limba greacă Șerban Cantemir, copil de 7 ani pe atunci. Precum se știe, *Panegiricul* în cauză a fost tipărit în același an în limbile rusă, greacă și latină¹, fiind prima scriere a principelui moldovean editată în Rusia.

Cercetările au arătat că în anii următori D. Cantemir s-a dedicat în totalitate activităților științifice, elaborând celebrele sale opere *Descriptio Moldaviae*², *Historia moldo-vlahica*³, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*⁴, *Historia*

¹ Descrierea ediției vezi: *Neamul Cantemireștilor. Bibliografie*. Coord. Acad. Andrei Eșanu, Chișinău, Pontos, 2010, p. 92-94, 150-152. Ediția azi se păstrează în Biblioteca Academiei de Științe a Rusiei (Библиотека Российской Академии наук), Sankt-Petersburg, Fond П.И.Б. (Петр I, Библиотека), mss. nr. 150 (cota veche: 1.5.78).

² Dimitrie Cantemir Principele Moldovei, *Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*. Vol. II. Studiul introductiv, notă asupra ediției și note de Valentina și Andrei Eșanu. Trad. din limba latină și indici de Dan Slușanschi, București, Ed. Institutul Cultural Român, 2007, 407 p.

³ D. Cantemir, *De antique et hodiernis Moldaviae nominibus* și *Historia moldo-vlahica*, în D. Cantemir, *Opere complete*, vol. IX, partea I. Prefață de Virgil Cândea. Traducere, introducere, note și indici de Dan Slușanschi, București, Ed. Academiei Române, 1983, 458 p.

⁴ Cantemir Dimitrie, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*. Ed. îngrijită, studiu introductiv și indici de Stela Toma. În 2 volume, București, Ed. Minerva, vol. I, 1999, 288 p; Vol. II, 2000, 336 p.

*Incrementorum atque Decrementorum Aulae Othomanicae*⁵, *Curanus*⁶ ș.a. Chiar din conținutul acestor scrieri observăm că D. Cantemir, înțelegând interesul manifestat față de operele sale de către cercurile intelectuale ruse și străine, mai ales a celor din Academia din Berlin, dar și necesitatea acută ca cele scrise de el să fie citite și de consăngenii săi, a întreprins acțiuni hotărâte ca acestea să fie publicate.

În *Istoria creșterilor și a descreșterilor Curții Othmannice ...*, D. Cantemir amintește în câteva rânduri de o „carte despre Moldova cea veche și nouă”⁷, despre „Moldova noastră”⁸ și despre o „Descriere a Moldovei”⁹, „care nădăjduim să vadă în curând lumina tiparului”¹⁰ sau „care va fi dată în curând luminii tiparului”¹¹. Aceste mențiuni confirmă faptul că D. Cantemir întreprinsese demersuri și avea certitudinea că în curând lucrările sale vor fi tipărite.

Posedăm informații directe că D. Cantemir a făcut demersuri către Sfântul Sinod al Bisericii Ruse solicitând ca înalta autoritate duhovnicească rusă să permită publicarea *Hronicului vechimei a romano-moldo-vlahilor* în limba română. Drept răspuns prin hotărârea nr 494 din 20 martie 1722, într-o ședință a acestei înalte autorități bisericești, s-a decis de a-i permite „principelui ereditar voloh (adică român – n.n.) de a-și publica lucrarea mai sus amintită în tipografia din Moscova, pentru care urmează să încheie un contract de plată pentru materialele editoriale necesare și pentru munca lucrătorilor tipografi”. În aceeași hotărâre, se dau indicații arhimandritului Gavriil de la mănăstirea Ipatiev, care era consilier și protector al școlilor și tipografiilor din Imperiul Rus, ca acesta imediat să trimită *Hronicul ... „în dialect moldovenesc cu caractere slavonești”* la tipografie. (A se vedea mai jos dispoziția în limba rusă a Sfântului Sinod „Cu privire la publicarea în tipografia din Moscova, din contul kneazului [Dimitrie] Cantemir, scrierea sa cu denumirea: „*Hronicului vechimei a romano-moldo-vlahilor*”¹².)

⁵ Demetrius Cantemir, *The Growth and Decay of the Ottoman Empire. Original latin text of the final cersion revised by the author / Dimitrie Cantemir, Creșterile și descreșterile Imperiului Otoman. Textul original latin în formă finală revizuit de autor*. Facsimil al manuscrisului latin – 124 din Biblioteca Houghton Harvard University, Cambridge, Mass. Ed. de Cădea Virgil, București, Ed. Roza Vânturilor, 1999, 1064 p.

⁶ Dimitrie Cantemir, *Sistemul sau Întocmirea religiei muhammedane*, în Dimitrie Cantemir, *Opere complete*, vol. VIII. Tom II. Traducere, studiu introductiv, note și comentarii de Virgil Cădea. Text rus îngrijit de Anca Irina Ionescu, București, Editura Academiei Române, 1987, 710 p.

⁷ Dimitrie Cantemir, *Istoria creșterilor și a descreșterilor Curții Othmannice / Historia Incrementorum atque Decrementorum Aulae Othomanicae*. Traducere de Dan Slușanschi. Ed-a II, revăzută [București], Ed. Paideia, [2012], p. 200, 235, 307.

⁸ Ibidem, p. 284.

⁹ Ibidem, p. 212, 291, 500.

¹⁰ Ibidem, p. 284.

¹¹ Ibidem, p. 291, 284.

¹² *Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству православного исповедания Российской Империи*, том II, 1722, Санкт-Петербург, В синодальной типографии, 1872, с. 142-143, № 494. Informația pusă la dispoziție de Alexandr Ponomarev din Kiev, căruia îi exprimăm mulțumiri și pe această cale.

494.—20 Марта. О напечатаніи въ Московской типографіи, на счетъ князя Кантемира, его сочиненія, подъ заглавіемъ: хроники древности Романо-Молдо-Влахійскія.

Святѣйшій Правительствующій Синодъ, доношенія свѣтлѣйшаго Россійскаго государства князя, Волоскаго гередитарнаго господаря Дмитрія Константиновича Кантемира, за рукою его поданнаго, слушавъ, согласно приговорили: показанную тѣмъ доношеніемъ сочиненія его книгу, хроникъ древности Романо Молдо-Влахійскія наименованную, которую онъ въ Синодѣ при ономъ доношеніи предложилъ, Молдавскимъ діалектомъ и характеромъ напечатать въ Московской типографіи, учиня съ нимъ о надлежащемъ за матеріалы, въ печатаньѣ той книги употребиться имѣющіе, и за труды типографскихъ служителей платежъ обыкновенной контрактъ. И о томъ изъ Святѣйшаго Правительствующаго Синода послать того Синода къ совѣтнику школъ и типографіи протектору Гавріилу, архимандриту Ипатскому, указъ, при которомъ и помянутую книгу во оную типографію отправить немедленно.

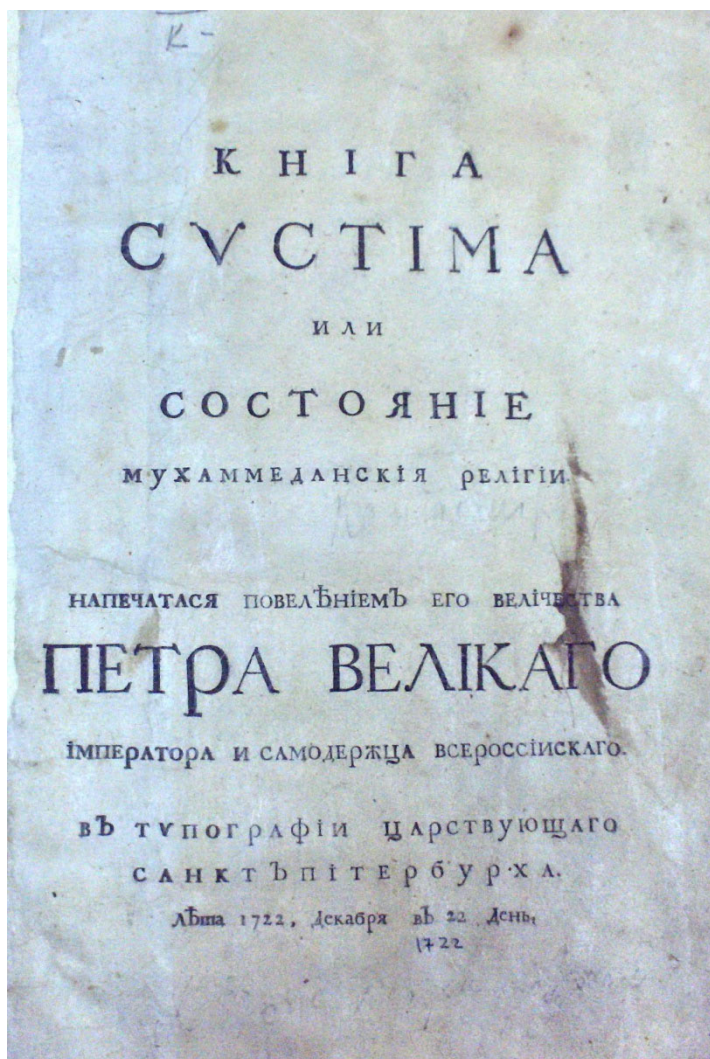
În pofida deciziilor luate și indicațiilor făcute, lucrarea lui D. Cantemir nu a văzut lumina tiparului în Rusia. Care a fost cauza eșuării proiectului nu cunoaștem, dar putem presupune că acesta fie că nu a reușit să plătească serviciile tipografice, fie că în curând (la 11 mai 1722¹³), precum se cunoaște din *Zilnicul* lui Ivan Ilinski, a părăsit Moscova pentru a-l însoți pe împărat în cunoscuta

¹³ Журнал Академии Наук переводчика Ивана Ильинскаго. Notationes quotidianae/Повседневныя записки (Arhiva de Stat de Acte Vechi a Rusiei (Российский Государственный Архив Древних Актов) (РГАДА), Moscova, Fond. 181, mss. nr. 388 (cota veche nr. 839), f. 9^v, 62).

campanie de la Marea Caspică, din vara-toamna anului 1722. Probabil, întors bolnav din campania persiană, în vara lui 1723, moartea l-a împiedicat să revină la acest proiect editorial.

Deși în decembrie 1722, o altă lucrare a lui D. Cantemir a fost totuși publicată. E vorba de *Книга Система или состояніе мухаммеданскія религіи* (*Sistemul sau Întocmirea religiei muhammedane*), apărută în limba rusă. Lucrarea a apărut cu mari dificultăți deoarece a întâmpinat o vehementă împotrivire din partea aceluiași Sinod al Bisericii Ruse. Numai datorită insistenței lui Petru cel Mare, cartea a văzut lumina tiparului, aceasta fiind a doua lucrare a lui D. Cantemir, publicată în timpul vieții sale în Rusia, de astă dată cheltuielile de tipar fiind suportate de statul rus.

Din nefericire, speranțele lui D. Cantemir de a-și vedea publicate lucrările dedicate istoriei și culturii poporului său cum ar fi *Descrierea Moldovei* și *Hronicul* ... nu s-au realizat. Adevărata epopee editorială a scrierilor sale s-a desfășurat după moartea principelui, prin efortul fiului său Antioh Cantemir, dar și a altor oameni de știință și cultură din Rusia, fiind vorba de Gerhard Friedrich Müller, Nicolai N. Bantiș-Kamenski, Nicolai I. Novicov, iar din Occident – Nicolas Tindal, Anton Fridrieh Büsching ș.a.

Summary

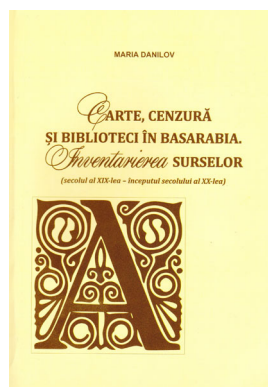
In the communication **The first attempts to edit works of Dimitrie Cantemir** in Russia the author demonstrates that although D. Cantemir until 1711 developed several scientific and literary works, he has managed to publish only one, being his philosophical treatise "Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea" ("Divan or a dispute of a sage with the world"), published in Iasi in 1698. After his establishment in Russia he succeeds to develop a number of other important scientific works that he wanted to edit. In the study the author presents that after 1714 when D. Cantemir published a "Panegiric" dedicated to Peter I, undertakes other attempts to print, understanding that the only in this way he may distribute the writings widely. Next there is inconclusive evidences according to which it is clear that the Moldovan prince tried to uncover such important treaties such as "Descrierea Moldovei" ("Description of Moldova") and "Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilot" ("Age Chronicle of Roman Moldovan-Vlachs"), but for a reason or another, participation in the Persian campaign (summer-autumn 1722), then the death occurred in August 1723, prevented him to see his publishing plans made. At the insistence of Peter I in December 1722 is printed only "Cartea sistemului religiei mahomedane" ("The book of system of Mohammedan religion").

RECENZII

MARIA DANILOV, CARTE, CENZURĂ ȘI BIBLIOTECI
ÎN BASARABIA. INVENTARIEREA SURSELOR (SECOLUL
AL XIX-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA),
COLECȚIA BIBLIOTECA MEȘTERUL MANOLE,
CHIȘINĂU, 2016, 300 P. ISBN 978-9975-58-083-0

Istoria cărții este o componentă esențială a istoriei culturii și civilizației. Cartea dintotdeauna a fost apanajul persoanelor cultivate/ al intelectualilor, constituind inițial mai mult un instrument de lucru și mai puțin un mijloc de recreare. Cunoașterea istoriei cărților, a creatorilor ei sau colecționarilor de carte și a bibliotecilor, fie publice sau particulare, în spațiul românesc ne oferă o posibilitate unică de a judeca despre nivelul de cultură, de unitate spirituală și/sau culturală a românilor în diferite perioade. Trecând peste frontierele politice ale vremii, cartea veche a fost mai întâi un reazem spiritual, ce a unit conștiințe și fapte întru salvarea identității noastre culturale. Unitatea spirituală a fost (și rămâne a fi și în prezent) nu doar un reper fundamental identitar și cultural, ci și un argument de căpătâi al unității neamului nostru.

Maria Danilov, doctor în istorie, conferențiar, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie, AȘM, în lucrarea intitulată *Carte, cenzură și biblioteci în Basarabia. Inventarierea surselor (secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea)*, tratează în cele 300 de pagini, prin evoluția cărții, o istorie a culturii și, respectiv, o subtilă istorie a elitelor din Basarabia cu accente pe evoluția mentalităților aflate în permanentă schimbare, în contextul ascensiunii și exacerbării cenzurii țariste aplicate în spațiul basarabean la confluența secolelor XIX-XX. Totodată, autoarea observă că istoria cărții și cenzurii în Imperiul Rus a suscitât un interes sporit în cercetările istoricilor ruși, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. O simplă parcurgere a scrierilor istoriografice relevă o prezență constantă a subiectului cenzurii și cărții. În această problemă au fost scrise lucrări în varii domenii de cercetare: istorie, filologie, drept, istoria cărții, istoria presei. Printre acestea sunt realizări consacrate unor subiecte tematice ale cenzurii și lucrări fundamentale, sintetice,

care reflectă politica oficială a autorităților în domeniul cenzurii, tiparului și cărții. În paralel, autoarea constată că cercetările având ca subiect cartea și cenzura, cartea și bibliotecile în Basarabia secolului al XIX-lea sunt extrem de puține, acestea rezumându-se la subiecte ce țin mai degrabă de problemele istoriei culturii, la general. În secolul al XIX-lea s-a scris doar despre cartea care, într-un fel sau altul, era promovată oficial de autoritățile administrației țariste ale provinciei, scrisă în exclusivitate în limba rusă. Astfel, problema cărții românești – fie că este vorba de cartea religioasă, fie de cea laică – a rămas periferică oricărui interes de cercetare. Alta este situația spre sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, când scrierile istoriografice includ în sfera lor de interes științific și problema cărții românești în Basarabia sub dominația țaristă. Cercetările de acest fel s-au intensificat, firește, în perioada interbelică,

Așadar, problemele ce țin de investigarea trecutului cultural al Basarabiei cuprinse în tiparele stăpânirii rusești sunt multiple și diverse. Rămân în continuare insuficient cercetate cele ce țin de istoria cărții și a cenzurii, istoria cărții și a tiparului în spațiul basarabean, de deschiderea și evoluția bibliotecilor parohiale sau a celor mănăstirești, a bibliotecilor publice sau private (boierești), a colecțiilor de carte acumulate de acele puține asociații și societăți cu profil științific, care se prefigurau în Basarabia la intersecția secolelor XIX-XX, precum Societatea Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor din Basarabia (1898) sau Societatea Istorico-Arheologică și Bisericească din Basarabia (1904). Din această perspectivă, a evaluării și reconsiderării problemelor ce țin de istoria cărții și cenzurii, a cărții teaurizate în spațiul dintre Prut și Nistru, aflat sub dominația țaristă, este realizată cercetarea întreprinsă de dr. Maria Danilov.

Cartea este structurată în trei compartimente, precedate de un amplu studiu introductiv intitulat „Cărțile și cenzura”. În Partea I-a, intitulată *Biblioteci particulare*, autoarea analizează prin prisma documentelor de arhivă și a bibliografiei existente, respectiv a cataloagelor păstrate, cele mai importante biblioteci care au aparținut elitelor instruite de dincolo și de dincoace de Prut, în care se înscriu nume notorii precum Constantin Tufescu, Dimitrie Govdelas, Alexandru Cotruța și Paul Gore. În partea a II-a, care tratează bibliotecile ecleziastice, se detașează figura arhiepiscopului Pavel Lebedev. În Partea a III-a, autoarea analizează cărțile românești din Biblioteca Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor din Basarabia, accentul fiind plasat pe lucrările istoricului, arheologului și arhivistului Ioan Halippa, respectiv Biblioteca Societății Istorico-Arheologice și Bisericești din Basarabia.

Sursele bibliografice și lista ilustrațiilor, constând din sigilii, ex-librisuri, foi de titlu, pagini din cataloage, adrese și referate, lista abrevierilor și indicele de nume, precum și cele două ample rezumate în limbile engleza și rusă completează și încheie lucrarea. Cele două referințe asupra cărții, semnate de către dr. Doina Hendre Biro (Biblioteca Batthyaneum, Alba Iulia) și dr. Liviu Papuc (Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”, Iași), plasate la sfârșitul lucrării, precum și fișierul biografic al autoarei, dar și „Cuvântul” editorului Ana Manole, scris cu

multă afinitate și măiestrie, întregesc lucrarea, textele respective constituind în fond actul de recomandare din partea specialiștilor din domeniu.

Să reținem și textul bine îngrijit, așezat la începutul cărții – *Preliminarii* (în loc de Cuvânt-înainte), care se constituie într-un frumos elogiu adus cărții, ce a circulat în spațiul dintre Prut și Nistru în secolul de stăpânire țaristă a provinciei. Pentru că, așa cum susține Maria Danilov, puține sunt acele biblioteci din Basarabia secolului al XIX-lea, colecțiile cărora au ajuns intacte până în zilele noastre. În marea lor majoritate, acele inestimabile valori spirituale s-au pierdut în negura timpului sau n-au fost descoperite încă. Astfel, informațiile istorice asupra colecțiilor de carte din bibliotecile de altădată sunt cunoscute de către cercetător doar fragmentar, prin mijlocirea unor eventuale registre-catalog descoperite și/sau redescoperite printre documentele risipite în arhive. În general, la acest capitol, constatăm o situație deplorabilă, pentru că „nu s-au păstrat, n-a ajuns până azi, nicio colecție integrală de carte din bibliotecile boierești de altădată” (p. 8). Și mai puține sunt cărțile ajunse până la noi din colecțiile unor biblioteci private. Autoarea se întreabă, ce avem astăzi „în patrimoniul bibliofil din marile biblioteci ale lui Alexandru Hâjdeu, Constantin Stamati, Dimitrie Govdelas, Constantin Tufescu, Alexandru Cotruță, Olga Catargi, Nicolae Casso, Pavel Leonard, Ștefan Gonata, Ion Suruceanu, Petre Draganov, Gheorghe Bezviconi, Ștefan Ciobanu sau Paul Gore. Se mai păstrează ceva?” (p. 8). De altfel, autoarea constată că deja în perioada interbelică urmele multor biblioteci boierești din secolul al XIX-lea erau pierdute irecuperabil, fiind distruse încă în anii Primului Război Mondial, pe valul dezmățului bolșevic, ce-a însoțit retragerea trupelor armate țariste dislocate pe teritoriul Basarabiei. Revoluția rusă din 1917-1918 a făcut să dispară cărți extrem de rare și documente fără preț. Nicolae Iorga avea să noteze în legătură cu evenimentele petrecute în Basarabia în vara anului de pomină, 1940: „Acuzatorii au ajuns și la moșia boierului Sergiu Suruceanu. Și acolo era o bibliotecă. Dar una impie, care nu se poate îngădui și ea va trebui să dispară [...]” (p. 9.). De-a lungul istoriei, bibliotecile au fost distruse de războaie, de cutremure sau de multe alte intemperii. Un exemplu elocvent îl constituie incendierea Bibliotecii Centrale Universitare din București, în timpul evenimentelor din decembrie 1989. Printre cele 500 000 de volume distruse s-au aflat numeroase piese ce alcătuiau colecția de carte veche, bibliofili și manuscrise. Constituită în decursul unui secol – din generoase donații sau cu importante eforturi materiale – colecția cuprindea valoroase manuscrise ale unor opere reprezentative pentru cultura românească, hărți, gravuri, carte străină referitoare la istoria, cultura și civilizația românilor. Astfel, generațiile de astăzi au asistat la pierderea irecuperabilă a unui imens capital cultural al Țării.

Studiul introductiv, intitulat sugestiv „Cărțile și cenzura” și segmentat într-o serie de subcapitole: *Repere istoriografice ale istoriei cărții și cenzurii; Boierii în vizorul vameșilor de la oficiile de carantină de la Prut; Bibliotecile în supravegherea cenzorului; Cenzura cărților și problema cenzorului de limba română (Comitetul de Cenzură Străină din Odesa)*, deschide o perspectivă sintetică asupra problemei

luate în dezbatere. Mai exact, este investigat în profunzime fenomenul cenzurii imperiale și impactul acestuia asupra cărții din Basarabia.

Provincia Basarabia, devenită zonă de frontieră în sud-vestul imperiului țarist, a fost inclusă direct în sfera de preocupare a serviciilor de cenzură, responsabile de cartea străină. Odată cu instalarea frontierelor politice/geografice pe râul Prut s-a instituit și sistemul de măsuri restrictive – vămile de control – care nu pot fi concepute altfel decât instrumente restrictive în domeniul comunicării, de izolare forțată a Basarabiei de restul lumii românești. În acest sens, Basarabia nu a beneficiat de un statut special, de un hotar penetrabil, care ar fi permis circulația „nestingherită a indivizilor, ideilor, mărfurilor”, pentru că nici în primele decenii după anexarea acestui teritoriu de către Imperiul Rus, nici în contextul panbalcanic, în perioada războaielor purtate de ruși pe teritoriul Țărilor Române, Basarabia n-a avut frontiere deschise, care ar fi permis o circulație liberă a cărții, presei, ideilor etc. Ba mai mult, în perioada imediat următoare anului 1812, Basarabia a fost închisă, pentru două decenii, aproape ermetic, între două cordoane de frontieră.

Cenzura duhovnicească este concepută de cercetătoare ca atribut al puterii ecleziastice din Imperiul Rus, care s-a impus odată cu înființarea tipografiei duhovnicești la Chișinău (4 mai 1814). Tipărirea cărților era lăsată în supravegherea mitropolitului local, ceea ce nu se însemna altceva decât o respectare întocmai a restricțiilor de cenzură. Către a doua jumătate a secolului al XIX-lea structurile ecleziastice eparhiale vor suporta diverse forme de cenzură impuse de administrația civilă. Nicio tipăritură ieșită de sub teascurile tipografiei nu putea să apară fără aprobarea prealabilă a structurilor responsabile de cenzură. Fiecare tipăritură trebuia înregistrată cu apostila cenzurii, data, anul și numele cenzurului.

O analiză temeinică a surselor decodificate în diverse colecții și arhive din perspectiva inventarierii cărții românești, care a pătruns în Basarabia prin vămile de control și a fost supusă restricțiilor de cenzură a condus, în final, la reconstituirea unui tablou autentic al fenomenului cărții și cenzurii în Basarabia aflată sub stăpânire străină. De regulă, cartea românească era catalogată cu calificativul „necunoscută”, deoarece titlurile cărților românești nu se regăseau în registrul catalogului oficial elaborat de Comitetul de Cenzură. Astfel, proprietarul lor, în mod obligatoriu, prezenta Comitetului de Cenzură din Odesa sau din Sankt Petersburg lista cărților alcătuită/semnată la trecerea frontierei. Explicația stă la suprafață: în sfera de preocupare a cenzorilor din Sankt Petersburg, implicați în alcătuirea listelor-catalog ale cărții străine – permise sau interzise pentru public –, nu intra și cartea tipărită în Principatele Române. Acele liste-catalog alcătuite de cenzorii din capitala imperiului și expediate lunar guvernatorului basarabean cuprindeau exclusiv cărți în limbile franceză sau germană. Cartea românească a pătruns în Basarabia pe tot parcursul secolului al XIX-lea, deși aceasta s-a făcut în condiții mult mai dificile decât în celelalte provincii românești, aflate sub stăpânire străină. Puternicul aparat polițienesc (o componentă a instituției de cenzură din imperiu)

avea sarcina de a depista și anihila orice manifestare de spirit național, de conștiință națională, interpretată de autorități ca act de neloialitate față de țară și imperiu.

În baza surselor din arhivele locale se constată că, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cei care aduceau cărți „de peste Prut”, marea lor majoritate, erau boierii „supuși ai Moldovei” sau boierii din Basarabia. Aceștia, după cum se specifică în documentele de epocă, alături de multe alte cărți în limbi străine, aduceau și cărți „în limba moldovenească”. Mărturiile istorice la acest capitol din primele trei decenii de după anexare (1812), sunt destul de modeste. Cert e că Basarabia, pe parcursul secolului al XIX-lea, a dus o mare lipsă de instituții culturale, în care ar fi fost concentrate (adunate) colecții de carte românească, în măsura în care ar fi contribuit la crearea unei lumi a cărții, a unui spațiu cultural al lumii românești din această provincie răsăriteană. Indiferent de locul de apariție, or limba scrierii, din perspectiva cenzurii imperiale – toata cartea tipărită sau intrată în Basarabia era supusă cenzurii. Alexandru Hâjdău, în scrisoarea din 1 iulie 1865 către academicianul I. Sreznevski (fost coleg de la Universitatea din Harkov), menționa, între altele: „trăind într-o astfel de țară fără carte cum este Basarabia, unde deloc nu sunt biblioteci, fiindcă eu nu consider bibliotecă o colecție de romane și nuvele, e foarte dificil să faci cercetări științifice” (p. 7). Cercetările efectuate de Maria Danilov au demonstrat că din primele trei decenii de după anexare (1812) avem puține mărturii despre existența unor biblioteci private în mediul nobilimii autohtone. Conte S.D. Urusov (guvernator al provinciei între anii 1903-1905), cel care ne-a lăsat un volum prețios de memorii cu privire la viața Basarabiei de la începutul secolului al XX-lea, consemna, între altele, că „dulapurile nobililor basarabeni sunt pline cu romanele cele mai noi, însă lipsesc enciclopediile franceze din secolul al XVIII-lea, în scoarțe de piele cu margini aurite [...]” (p. 8). Totuși, autorul constată că deși bibliotecile nobililor basarabeni nu întotdeauna erau compuse doar din cărți vechi, însă din documentele de epocă desprindem că, în colecțiile acestora nu lipseau opere ale lui Voltaire, Montesquieu, Condillac, Rousseau și ale altor mari creatori europeni.

Un element indispensabil al vieții culturale basarabene l-a constituit înființarea și consolidarea unor instituții culturale precum bibliotecile, fie publice, fie private, care au cunoscut și anumite transformări în evoluția lor. La începutul anilor '40 ai secolului al XIX-lea abia își anunța începutul activităților culturale prima instituție oficială de acest gen – Biblioteca Publică din Chișinău (fondată în 19 august 1832). Conform catalogului întocmit la finele anului 1833, biblioteca deținea doar 552 volume, iar în 1843, numărul acestora va ajunge la 2230 (în total, 1077 de titluri). Cărțile, marea lor majoritate, erau în limbi străine: franceză, germană, greacă și rusă. Abia către sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului XX, în Basarabia sunt atestate colecții de carte românească în câteva instituții: Comisia Gubernială Științifică a Arhivelor (1898) și Societatea Istoric-Arheologică și Bisericească din Chișinău (1904).

În urma reinventarierii surselor documentare (colecția Arhivei Naționale de la Chișinău, în Arhivele Centrale Istorice din București sau cele din Iași și Sankt

Petersburg cu privire la istoricul bibliotecii lui Constantin Tufescu, Dimitrie Govdelas și Paul Gore), cercetătoarea Maria Danilov reconstituie o imagine adecvată a patrimoniului de carte basarabean. Pentru că, în opinia autoarei, este deosebit de important „să revedem, să reaşezăm cartea din punct de vedere al locului, pe care ea îl ocupă în societatea românească timp de secole”. Din această perspectivă anume, o restituție documentară, de inventariere și/sau reinventariere a surselor a și fost orientată în scopul de a reînchea un tablou veridic al realităților basarabene, a imaginii culturale a Basarabiei sub stăpânire străină. Considerăm deosebit de laborios și valorizant efortul de reconstituire al acestor biblioteci, prin studierea surselor, cu atât mai mult cu cât aceste biblioteci cuprindeau valori bibliofile românești și occidentale, înscrise azi în categoria cărții de patrimoniu, precum cele constituite în seria distinctă *Bessarabiana* inițiată de Paul Gore.

Cercetarea dnei Maria Danilov, fără îndoială, se înscrie printre lucrările te-meinice asupra fenomenului cenzurii imperiale și al impactului acesteia asupra evoluției cărții în Basarabia. În baza acestor cercetări, cu siguranță, se vor iniția altele noi, în scopul unei reconstituiri sintetice asupra vieții culturale basarabene. Aceasta poate și trebuie completată cu cercetări minuțioase asupra cărții tezaurizate în bibliotecile unor instituții de învățământ, de pildă, cea a Gimnaziului Regional sau a Seminarului Teologic din Chișinău. Dincolo de toate, sunt tot atâtea considerații, care ne determină să recomandăm utilizarea acestei cărți ca instrument în activitatea de cercetare a istoriei vieții culturale a românilor basarabeni aflați sub dominație străină (1812-1917).

Așadar, ne aflăm în fața unui lucrări solide, constituite într-un volum bine structurat, modern, scris cu profesionalism, tenacitate, dar și cu dăruire într-un veritabil *Atelier al istoriei*, din care autoarea face parte. Pentru a descrie valoroasele biblioteci și pentru a argumenta dimensiunea înfricoșătoare a cenzurii, dublată de strategia politică a momentului, cercetătoarea a aplicat metodologiile istoriografice moderne. Autoarea dă dovadă de o deosebită rigoare și cercetare meticuloasă, până aproape de epuizarea surselor (fie acestea tipărite sau manuscrise), un echilibru constant în aprecierile de ansamblu. Bibliografia impresionantă, indicele de nume, ilustrațiile sugestive folosite completează imaginea de ansamblu asupra istoriei cărții și cenzurii în spațiul basarabean aflat sub dominație străină și conferă studiului un grad sporit de profunzime și temeinicie. Cu atât mai mult, apreciem utilitatea demersului său științific din perspectivă largită: cenzura cărții, traseele circulare ale cărții din spațiul vest-european spre estul și sud-estul Europei sunt fenomene, care solicită un interes sporit din partea cercetătorilor. Această categorie de surse ce ține de cenzura istoriei culturale, îndeosebi, este încă insuficient exploatată. Actualitatea acestor lucrări pentru cunoașterea trecutului nostru cultural este una de necontestat.

Silvia Grossu*

* **Silvia Grossu**, doctor în istorie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ „ISTORICUL ȘI ISTORIA: ALEXANDRU V. BOLDUR – 130 DE ANI DE NAȘTERE, LEONID BOICU – 85 ANI DE LA NAȘTERE”

Alexandru V. Boldur este unul din cei mai de vază istorici români basarabeni, interesul științific al căruia s-a concentrat asupra studierii trecutului Basarabiei și s-a materializat printr-o serie de contribuții deosebit de valoroase privind „vitregita” provincie dintre Prut și Nistru.

Alexandru Boldur (1886-1982) a fost licențiat în istorie, drept și arheologie. A absolvit Seminarul Teologic din Chișinău; licențiat în drept în anul 1910 la Universitatea din Petersburg, apoi a urmat studii la Institutul de Arheologie din același oraș. În 1911 devine asistent universitar la Facultatea de Drept a Universității din Petersburg, din 1917 conferențiar universitar la istoria dreptului; în 1921 - profesor de drept la Universitatea din Sevastopol. În Basarabia revine în 1927, de la Paris, ocupând postul de conferențiar la disciplina Istoria Românilor la Facultatea de Teologie din Chișinău a Universității din Iași. În 1938, se stabilește la Iași, unde în anii 1943-1946 ocupă funcția de director al Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”. Forțat să demisioneze, s-a pensionat, iar în 1960 pensia i-a fost suspendată, pe motiv că ar fi colaborat cu legionarii. Ulterior, a fost persecutat de Securitate, lucru pe care avea să-l mărturisească în memoriile sale, iar munca sa era îngreunată de acest fapt.

Menționăm în acest context lucrările principale, ce l-au consacrat pe istoricul Alexandru V. Boldur: *La Bessarabie et les relations russo-roumaines; Unirea - analiza psihologică a evenimentelor 1918-1928; Statutul internațional al Basarabiei; Istoria Basarabiei; Românii și strămoșii lor în istoria Transnistriei; Istoria Basarabiei* (în 3 vol.).

În istoriografia românească, istoricul Alexandru Boldur s-a impus ca un fervent susținător al caracterului românesc al Basarabiei. În acest sens, un alt istoric cu origini basarabene, Alexandru Andronic, afirma pe bună dreptate că lucrările sale „reflectă orientarea sa patriotică și raționalist critică din domeniul științelor istorice”. Alexandru Boldur, istoricul unității naționale, scria următoarele, cu referire la românismul provinciei dintre Prut și Nistru: „Istoria Basarabiei subț ruși prezintă pentru noi, românii, un interes considerabil. Basarabia a fost supusă

influenței ruse mai mult de un secol. Administrarea Rusiei și cultura rusă au lăsat urme numeroase în provincia noastră. Timpul trăit sub ruși ne pare ca un somn, din care nu demult ne-am trezit și pe care nu l-am uitat încă. Istoricul trecutului basarabean sub ruși nici un moment nu trebuie să uite că Basarabia și-a păstrat înfățișarea sa deosebită etnică, social-politică și juridică, întotdeauna cu un aspect național”. Aceste aprecieri pertinente denotă implicarea substanțială a istoricului român în studierea problemei Basarabiei sub dominația rusească.

În cercetările sale științifice, Alexandru Boldur a abordat o gamă variată de subiecte, începând cu formarea poporului român, în deosebi constituirea Țării Moldovei, domnia lui Ștefan cel Mare, expansiunea Rusiei în Balcani, culminând cu chestiunea Basarabiei în raporturile sovieto-române, de după 1940. O parte a lucrărilor enumerate mai sus, dar și o serie de alte studii și articole, sunt ca puncte de plecare în demersul științific al cercetătorilor, preocupați de istoria Basarabiei, devenind în timp o adevărată sursă documentară.

Un alt istoric de vază al României, cu origini basarabene, a fost Leonid Boicu (1931-1997). Întreaga viața a activat la Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” din Iași, în calitate de cercetător științific și șef al Sectorului de istorie universală. Principala tematică a istoricului, originar din Dondușeni, a fost cea a istoriei social-economice și politice a Principatelor Române în perioada modernă, dar și a istoriei raporturilor internaționale ale României în secolele XVIII - XIX. În acest context, menționăm unele din lucrările sale de o valoare inestimabilă, care constituie și astăzi puncte de reper în orice demers de cercetare, în ceea ce privește tematica unirii Principatelor Române la 1859: „Din istoria diplomației europene – anul 1859 la români”, „Diplomația europeană și cauza română 1856-1859”, „Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853-1856)”, dar și cele referitoare la Principatele Române în secolul al XVIII-lea: „Principatele Române în raporturile politice internaționale (secolul al XVIII-lea)”, „Principatele Române în raporturile politice internaționale (1792-1821)”, precum și monografia dedicată lui Grigore Ghica: „Adevărul despre un destin politic – domnitorul Gr. Al. Ghica (1849-1856)”.

Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, în colaborare cu Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” - Filiala Iași a Academiei Române, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu” la Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Ministerul Culturii al Republicii Moldova, Centrul de Cultură și Istorie Militară a Ministerului Apărării al Republicii Moldova, Rezervația cultural-naturală „Orheiul Vechi”, au organizat, la 2 iunie 2016, Conferința Științifică Internațională cu genericul „Istoricul și Istoria: Alexandru V. Boldur – 130 de ani de la naștere, Leonid Boicu – 85 de ani de la naștere”, o manifestare științifică, dedicată acestor doi istorici cu renume din spațiul românesc.

Conferința și-a deschis lucrările în Sala Azurie a Academiei de Științe a Moldovei, în debut mesaje de salut rostind mem. cor. Ion Guceac, vicepreședinte

al Academiei de Științe a Moldovei, Valeriu Matei, membru de onoare al Academiei Române, directorul ICR „Mihai Eminescu”, Chișinău, prof. univ. dr. Gheorghe Cliveti, directorul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași, care au evocat contribuția și locul acestor mari istorici în cultura românească, în general, și meritele lor incontestabile în promovarea dreptului istoric al României asupra Basarabiei.

Ședința plenară a continuat cu o suită de comunicări, foarte dense ca mesaj. Menționăm magistrala prezentare a academicianului Alexandru Zub cu titlul „Istoria ca discurs legitimant. Repere tematice”, autorul făcând o incursiune în istoriografia modernă a spațiului românesc. Membru corespondent al AȘM dr. hab. în istorie Demir Dagnev s-a referit la unele „Probleme de istorie a românilor în context regional, național și universal în operele lui Alexandru Boldur și Leonid Boicu”, punând accentul pe tematica abordată și locul istoriei românești, în context internațional, frecvent prezentă în lucrările acestor doi mari istorici.

La încheierea ședinței plenare, dr. hab. Gheorghe Cojocaru, directorul Institutului de Istorie a AȘM, a dat citire decizia Consiliului Științific al institutului „Cu privire la inițiativa instituirii Premiului nominal al AȘM la Istorie „Alexandru Boldur”, acordat cercetătorilor în domeniul istoriei, pentru studii valoroase, care să facă cinste marelui istoric. Inițiativa Institutului de Istorie a fost susținută cu mare entuziasm de plenul conferinței.

A urmat deplasarea la Rezervația cultural-naturală „Orheiul Vechi”, unde manifestarea științifică a continuat printr-o altă suită de comunicări, prezentate de istorici de la Iași, Chișinău și Moscova.

Prima comunicare, cu un titlu sugestiv - „Bucuriile și tristețile unui autentic model: Leonid Boicu” – a fost ținută de prof. univ. dr. Dumitru Vitcu, care a adus în atenția celor prezenți la conferință unele „detalii” din viața personală, cariera „zbuclumată” a istoricului Leonid Boicu, aspecte mai puțin cunoscute comunității istoricilor, trăirile pe care le-a avut, cu diferite ocazii. Prof. univ. dr. Gheorghe Cliveti, un specialist desăvârșit în studiul relațiilor internaționale, a prezentat interesanta comunicare „Leonid Boicu și fundamentarea studiului relațiilor internaționale”, apreciind înalt lucrările distinsului istoric și calificându-le drept „etalon” și în ziua de astăzi. Autorul a menționat că lucrările scrise de Leonid Boicu constituie „modele” demne de urmat, ele sunt intens studiate și utilizate în cercetarea istorică, numele autorului și titlurile lucrărilor sale regăsindu-se în notele de subsol ale multor lucrări dedicate problematicii constituirii statului național românesc în context internațional. A urmat prezentarea prof. univ. dr. Mihai Cojocariu, de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, „Leonid Boicu și problematica constituirii statului național român”. Autorul, un bun cunoscător al operei lui Leonid Boicu, a apreciat incontestabila valoare a lucrărilor lui Boicu, în care este abordată tematica constituirii statului național român la mijlocul secolului al XIX-lea, menționând, totodată, și actualitatea acestei probleme.

Ședința a continuat cu o serie de comunicări dedicate lui Alexandru Boldur. Astfel, profesorul Anatol Petrencu a ținut comunicarea „Alexandru V. Boldur despre românitatea Basarabiei”, în care a reliefat ideea românității teritoriului dintre Prut și Nistru, frecvent abordată în opera istoricului basarabean. Au urmat două prezentări cu tentă istoriografică, subiecte care și astăzi generează opinii și păreri contradictorii: dr. Marius Tăriță – „Dispute istoriografice privind „Cronica moldo-rusă”. Interpretarea lui A. Boldur” și dr. Arcadie Bodale – „Alexandru Boldur și problema păcii moldo-otomane din 1479-1481. O opinie izolată împotriva unui curent istoriografic”.

După o scurtă pauză, lucrările au continuat cu prezentări dedicate atât lui Leonid Boicu, cât și lui Alexandru Boldur. Conf. univ. dr. Cristian Ploscaru de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași a prezentat comunicarea „Principatele Române și Basarabia în politica rusească la început de veac XIX în opera lui Alexandru Boldur”, realizând o analiză pertinentă asupra acestei chestiuni, reflectată în principalele lucrări ale istoricului basarabean, și evocând atitudinea cabinetului de la Petersburg, față de Principatele Române, și în special față de Basarabia, la început de secol XIX. Istoricul Ion Negrei, cercetător științific la Institutul de Istorie al AȘM, a prezentat un aspect mai puțin cunoscut din viața istoricului basarabean - „Implicarea lui Alexandru Boldur în mișcarea național-revoluționară din Basarabia în 1917-1918”. În lipsa unor materiale sugestive în acest sens, aceasta tematică merită o atenție aparte în demersul de cercetare. Dr. hab. Gheorghe Cojocaru, în comunicarea „Autodeterminarea Basarabiei în circumstanțele anului 1917 în concepția lui Al. Boldur”, a analizat o serie de materiale și articole publicate de Alexandru Boldur în presa vremii.

Dr. hab. Nicolae Enciu a abordat un subiect de natură juridică, prezentând celor prezenți la manifestarea științifică comunicarea „Teoria plebiscitului în viziunea istoricului și juristului Alexandru Boldur”, referindu-se la binecunoscuta lucrare „Chestiunea Basarabiei și dreptul internațional”, în care autorul, în legătură cu eventualitatea desfășurării unui plebiscit în Basarabia, - idee vehiculată de diplomații ruși în cadrul conferinței româno-sovietice de la Viena din 1924 - afirma că ea era inutilă și periculoasă. Cariera academică și didactică a distinsului istoric a fost prezentată de drd. Ludmila Chiciuc în comunicarea „Cu privire la ascensiunea profesională academică a istoricului basarabean Alexandru V. Boldur”, autoarea aducând în atenție date și informații inedite, depistate în procesul de cercetare în arhivele din Chișinău și Iași. O comunicare bine documentată a fost expusă de dr. hab. Ion Șișcanu și dr. Vitalie Ciobanu: „Relațiile României cu Rusia/URSS în discursul istoric al lui Alexandru V. Boldur”, prezentându-se principale momente din relațiile României cu Rusia/URSS, prin prisma chestiunii Basarabiei, „mărul discordiei” în aceste relații. Un aspect interesant și totodată puțin cunoscut din cariera științifică a lui Alexandru Boldur a fost reliefat de către dr. hab. Victor Ghilaș, directorul Institutului Patriimoniului Cultural al AȘM, „Muzica în Basarabia - o primă sinteză istoriografică al lui Alexandru V. Boldur”, comunicarea bazându-se pe lucrarea

omonimă, apărută în 1940. Istoricii Gheorghe Negru și Elena Negru au analizat o lucrare inedită a lui Alexandru Boldur: „Falsificarea istoriei românilor în unele scrieri sovietice. Ofensiva ideologică a sovietelor împotriva românilor” (1977).

În ultima parte a lucrărilor conferinței, a continuat evocarea personalității lui Al. Boldur. Prof. univ. dr. Ion Agrigoroaiei a prezentat comunicarea „Alexandru Boldur - activitate istoriografică în anii Războiului (1939-1940)”, punând în evidență lucrările istoricului român, apărute în acești ani de grea încercare pentru România, în debutul celui de-al Doilea Război Mondial. Cercetătoarea Lidia Troianowski a relatat despre activitatea lui Alexandru Boldur, în cadrul publicației „Raza”. Dr. în istorie Vlad Mischevca a vorbit despre colaborarea avută cu istoricul Leonid Boicu și relațiile strânse de prietenie dintre ei, comunicarea bazându-se pe corespondența dintre cei doi, ambii originari din Dondușeni. Dr. Flavius Solomon a adus în atenția publicului comunicarea „Cercetare istorică în vreme de război: un manuscris inedit din 1943 despre Petru Movilă”, de interes pentru cercetătorii care studiază activitatea acestei mari personalități a culturii românești. Cercetătoarea Maria Danilov a prezentat comunicarea „Alexandru Boldur în câteva ipostaze epistolare (1928-1980)”, iar istoricii Alexandr Stikalın și Angela Colin-Stikalın au încheiat lucrările conferinței printr-o evocare a altei personalități de vază din spațiul basarabean „Profesorul Aleksandr Iațimirski (1873-1925), originar din Basarabia – remarcabil cercetător al culturii românești (Noi date din arhivele rusești)”.

Lucrările conferinței dedicate acestor doi istorici basarabeni s-au desfășurat într-o atmosferă captivantă, cu dezbateri și discuții interesante. Prin comunicările prezentate s-a conturat periplul dramatic al vieții acestora, activitatea lor științifică prodigioasă, desfășurată în timpul vieții, a fost scoasă în evidență imensa operă, rămasă moștenire, pentru a fi valorificată de generațiile de istorici de azi și de cei care vor urma. Prin temele majore abordate, opera științifică a celor doi istorici este importantă pentru cercetarea actuală, lucrările lor constituind puncte de plecare pentru noi demersuri științifice.

Toate comunicările au suscitat un real interes, ele vor fi publicate într-un volum aparte. Manifestările științifice de acest gen au scopul de a comemora marile personalități ale neamului românesc, care au avut o contribuție importantă la dezvoltarea științei și culturii naționale.

Eugen-Tudor Sclifos*

* **Eugen-Tudor Sclifos**, cercetător științific stagiar la Institutul de Istorie al AȘM.

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ „75 DE ANI DE LA ÎNCEPUTUL MARELUI RĂZBOI PENTRU APĂRAREA PATRIEI: LA UN PAS DE DEZASTRU”, MOSCOVA, 22-23 IUNIE 2016

În zilele de 22-23 iunie 2016 la Moscova a avut loc Reuniunea istoricilor din toată Rusia, organizată de Societatea militaro-istorică a Rusiei și Societatea istorică rusă, la care au participat peste 500 de experți, oameni de știință și istorici din Federația Rusă și de peste hotare.

Unul dintre cele mai importante evenimente în cadrul său l-a constituit Conferința științifică internațională „75 de ani de la începutul Marelui Război pentru apărarea Patriei: la un pas de dezastru”. Din programul de activități al Reuniunii au mai făcut parte: forumul „Patriotismul ca idee națională” și discuțiile tematice „Istoria militară în artă” și „Moștenirea culturală a regiunilor”.

În prima parte a zilei de 22 iunie, programul a inclus depunerea coroanelor de flori la Focul veșnic din fața Muzeului Central al Marelui Război pentru Apărarea Patriei din anii 1941–1945, un scurt „Marș al Memoriei”, deschiderea sesiunii plenare a Reuniunii istoricilor din toată Rusia, ceremonia de lansare comemorativă a timbrului poștal «Apărarea eroică a cetății Brest» și a plicului dedicat celor 125 de ani de la nașterea constructorului de aeronave Vladimir Petlyakov. În cea de-a doua parte a zilei, s-au desfășurat lucrările platformelor de discuții tematice, una dintre ele incluzând conferința științifică internațională „75 de ani de la începutul Marelui Război pentru apărarea Patriei: la un pas de dezastru”, și a avut loc un program cultural-artistic, în cadrul căruia a fost înmănată prima distincție civică a Societății militaro-istorice a Rusiei – „Soldatul Istoriei” –, cel dintâi urcând pe scenă pentru a fi decorat ultimul cameraman de război sovietic rămas în viață, Boris Sokolov.

La ceremonia de deschidere a Reuniunii a participat Vladimir Medinski, ministrul Culturii al Federației Ruse și președintele Societății militaro-istorice a Rusiei. În mesajul său de salut, acesta a menționat că „22 iunie, zi neagră în istoria Rusiei, constituie un *memento* constant asupra încercărilor inumane care ar putea să cadă asupra noastră. Și, în același timp – aceasta este o lecție dată de înaintași despre cum să depășim cu onoare toate încercările”. În virtutea faptului că „numeroșii adversari ai Rusiei încearcă să falsifice istoria țării noastre”, a mai arătat Medinski, Societatea militaro-istorică a Rusiei și Societatea istorică rusă, „își unesc astăzi eforturile” în vederea popularizării și „propagandei adevărului istoric”, lucru care, după părerea sa, trebuie să se facă prin „trecerea la ofensivă pe frontul istoric”.

La rândul său, acad. A. Ciubarian, directorul Institutului de Istorie Universală al Academiei de Științe din Rusia, după ce a menționat în discursul său

necesitatea de „a uni istoricii în vederea contracarării în comun a încercărilor de denaturare a istoriei noastre”, a ținut să împărtășească celor prezenți memoriile sale legate de zilele de 22 iunie 1941 și, respectiv, 9 mai 1945.

Mesaje de salut participanților la Reuniune au transmis și Patriarhul Moscovei și al Întregii Rusii, Kirill, președintele Dumei de Stat a Federației Ruse, președintele Societății istorice ruse, Serghei Narișkin, ministrul rus al Apărării, Serghei Șoigu.

La conferința științifică internațională propriu-zisă au participat peste 200 de oameni de știință și experți din țările vecinătății imediate și îndepărtate, „în vederea purtării unei ample discuții asupra problemelor științei istorice moderne, rolului cunoașterii istorice în contextul geopolitic actual și dezvoltarea conștiinței naționale etc”. Aici au fost expuse o serie de noi abordări în problema studierii celui de-al doilea război mondial, precum și noi idei asupra recomanțărilor pe care comunitatea istorică trebuie să le dea conducerii politice a statelor, în vederea prevenirii izbucnirii pe viitor a unor conflicte armate mondiale.

De asemenea, participanții la conferință au remarcat că, în scopul unei mai bune identificări a cauzelor, mersului și consecințelor conflictelor mondiale la nivel global, orice război trebuie cercetat nu doar ca un caz particular, ci în complexul general al problemelor internaționale și situației geopolitice a forțelor pe arena mondială. Acest lucru fiind necesar pentru „conștientizarea de către liderii politici a consecințelor teribile ale războiului la etapa actuală – în condițiile în care trăim într-o lume în care numeroase state posedă arme nucleare”. „Un nou război va duce la moartea tuturor civilizațiilor” - a declarat M. Miagkov, directorul științific al Societății militaro-istorice din Rusia.

Printre organizatorii conferinței s-au numărat Muzeul Central al Marelui Război pentru Apărarea Patriei dintre anii 1941 - 1945, Institutul de Istorie Universală al Academiei de Științe din Rusia, Societatea militaro-istorică a Rusiei, Institutul de Cercetări de Istorie Militară al Academiei Militare a Statului Major al forțelor armate ale Federației Ruse, Societatea rusă a istoricilor-arhiviști.

În prima zi a conferinței, în Sala mare de concerte a Muzeului Central al Marelui Război pentru Apărarea Patriei din anii 1941 – 1945 a avut loc, începând cu orele 13.00, ședința plenară a conferinței, intitulată „Știința istorică în Rusia: probleme ale studiului istoriei militare”. În cadrul rapoartelor susținute în ședința în plen au fost abordate teme, precum: „Perioada inițială a Marelui Război pentru Apărarea Patriei în documentele Arhivei Centrale a Ministerului Apărării al Federației Ruse” (dr. în șt. istorice, șeful Arhivei Centrale a Ministerului Apărării al Federației Ruse, I. A. Permiakov), „În cartierele-generale ale Victoriei: reorganizarea administrației de stat după 22 iunie 1941” (dr. în șt. istorice, directorul Arhivei de Stat a Rusiei pentru istoria social-politică, A. K. Sorokin), „Istoriografia germană contemporană a acțiunilor militare pe frontul sovieto-german al celui de-al Doilea Război Mondial” (dr. în științe geografice, P. M. Polian - Germania), „Participarea Italiei la agresiunea nazistă împotriva URSS:

noi abordări” (dr., cerc. șt. coord. la Institutul regional de Studiere a Mișcării de Rezistență și Istorie Contemporană a Italiei, Marco Pluviano).

În cea de-a doua zi a conferinței, lucrările au continuat prin reluarea sesiunii plenare în prima jumătate a zilei și desfășurarea dezbaterilor științifice în cadrul a opt *Secțiuni de Lucru*, în cea de-a doua parte a zilei.

Cadrul tematic al secțiunilor de comunicări a acoperit o paletă întreagă de aspecte referitoare la istoria celui de-al doilea război mondial. Astfel, în cadrul Secțiunii nr. 1 au fost analizate preponderent problemele relațiilor internaționale și politicii externe între anii '30 – 1941; Secțiunea nr. 2 s-a preocupat de cercetarea aspectelor legate de pregătirea, desfășurarea și caracterul particular al războiului Germaniei împotriva Ununii Sovietice; Secțiunea nr. 3 a reunit comunicările la tema: „URSS în preajma Marelui Război pentru Apărarea Patriei: industrie militară și pregătire în vederea respingerii agresiunii fasciste”; Secțiunea nr. 4 a purtat genericul „Confruntarea înarmată pe fronturi la începutul Marelui Război pentru Apărarea Patriei”; Secțiunea nr. 5 s-a centrat pe dezbaterile legate de „Frontul din spatele frontului: activități de sabotaj și informații, mișcarea de partizani și mișcarea de Rezistență”; Secțiunea nr. 6 a concentrat comunicările axate în jurul tematicii „Războiul și societatea: politica de stat și economia”; cadrul tematic al Secțiunii nr. 7, în cadrul căreia subsemnata a reprezentat Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei cu comunicarea „Atitudinea opoziției democratice și a unei părți a comandamentului superior al armatei române cu privire la gradul de participare a României în războiul împotriva URSS în perioada inițială a războiului (22 iunie 1941 – 18 noiembrie 1942)”, l-a constituit „Războiul și comunitatea internațională: ideologie, propagandă, reacție publică”; iar genericul purtat de Secțiunea nr. 8 a fost „Problemele istoriografiei și izvoarelor istorice ale istoriei celui de-al Doilea Război Mondial și Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Politica memoriei”.

Rapoartele și comunicările participanților la conferință urmează să fie publicate într-un volum aparte.

Mariana Bagrin*

---

* Mariana Bagrin, doctor în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie al AȘM.

ȘCOALA DE VARĂ A TINERILOR ISTORICI „PROBLEME ACTUALE DE ISTORIE COMUNĂ A ȚĂRILOR CSI, ȚĂRILOR BALTICE ȘI GEORGIEI”

În perioada 19-26 iunie curent, la Moscova, și-a desfășurat lucrările o școală de vară pentru tinerii istorici din țările CSI, consacrată problemelor actuale ce țin de „istoria comună a țărilor CSI, țărilor baltice și Georgiei”, organizată de Institutul de Istorie Universală a Academiei de Științe a Rusiei, fondul pentru colaborare umanistă a țărilor CSI și de Asociația internațională a institutelor de istorie ale țărilor CSI. Organizarea unor școli de vară cu un format similar a devenit deja o tradiție, edițiile precedente fiind găzduite de diferite state-membre ale acestei rețele și servind drept prilej pentru stabilirea unor relații de colaborare dintre persoanele care își descoperă interese de cercetare similare. Anul curent, la școala de vară au participat peste 70 de cercetători din Armenia, Belarus, Federația Rusă, Kazahstan, Kârgâzstan, Republica Moldova, Tadjikistan, Uzbekistan și Ucraina (s-a remarcat absența reprezentanților din țările baltice și din Georgia – mai ales că aceste țări erau menționate în genericul școlii de vară).

Tema destul de generală a ediției din acest an le-a permis cercetătorilor care au prezentat comunicări să-și valorifice temele asupra cărora au lucrat ani în șir. În același timp, riscul unei singure teme generale este caracterul mult prea eterogen al programului, care poate fi contrabalansat, evident, de interesul suscitât de prezentări bine structurate; pe de altă parte, o temă extrem de specifică poate să fie interesantă doar pentru cei preocupați de tematica respectivă, așa că, în evenimente de acest gen, este bine să se jongleze între general și specific, în ani succesivi, urmărind reacțiile participanților – pentru că, în ultimă instanță, asemenea evenimente ar trebui să se organizeze anume de dragul lor.

După ce, la ediții anterioare, s-a experimentat cu mai multe variante de format al discuțiilor și prelegerilor, ediția curentă s-a axat pe prezentări de o oră, urmate de jumătate de oră de discuții. În același timp, masa rotundă – care era un moment central al edițiilor precedente – a fost evitată la ediția curentă, probabil, anume pentru a evita și tensiunile/conflictele ideologice dintre purtătorii unor viziuni și discursuri diferite/ incompatibile, remarcate la edițiile anterioare. Această orientare „împăciuitoare” a fost declarată din start de către organizatori – (ca de obicei, un rol deosebit în organizarea lucrărilor școlii de vară l-a avut dr. V. Ișcenko, vicedirectorul Institutului de Istorie Universală al Academiei de Științe a Rusiei) – care au propus o tratare în același timp „temperată” și „obiectivă”. În subtext se putea citi un îndemn la a nu atinge teme „spinoase”, abordate în mod contradictoriu în istoriografia diferitor state, respectiv ca participanții din statele aflate în conflict, militar și/sau ideologic, să se poarte „cu mânuși” unul cu altul. Chiar dacă, în mare măsură, în sesiunile publice s-a reușit evitarea unor discuții prea aprinse, ele s-au desfășurat, totuși, în grupuri informale, după

sesiuni. În timpul sesiunilor publice, prezentările – majoritatea pe teme destul de înguste, relevante în primul rând pentru istoria uneia din multele regiuni ale Imperiului Rus, apoi ale celui sovietic – au trezit întrebări mai ales din partea reprezentanților statelor învecinate.

Lucrările școlii de vară au fost deschise de Serik Eskendirulî Ajigali, dr. hab. în istorie, șeful Secției etnografie și antropologie a Institutului de Istorie și Etnologie din Kazahstan, care a vorbit despre monumentele de cult și memoriale din mileniul II e.n. din regiunea aralo-caspică. Arutiun Akopovici Ulunian, dr. hab. în istorie, șeful Sectorului de cercetări istorice consacrate Balcanilor, Caucazului de Sud și Asiei Centrale, a prezentat o comunicare consacrată conceptului de *orientalism*, în special privind abordarea britanică a situației din Asia Centrală în sec. XIX - înc. sec. XX. Nasrullo Karimovici Ubaidulloev, dr. hab. în istorie, cercetător la Institutul de Istorie, Arheologie și Etnografie al AȘ a Republicii Tadjikistan, a fost inclus în program cu o prezentare consacrată modernizării sistemului tradițional de educație din Asia Mijlocie în a doua jumătate a sec. XIX - înc. sec. XX. Prima zi a lucrărilor școlii de vară s-a încheiat cu o excelentă prezentare a Tatiane Kotiukova, dr. în istorie, șefa Sectorului de istorie a Asiei Centrale în sec. XIX-XX al Institutului de Istorie al AȘR, consacrată proceselor politice din Turkestan la înc. sec. XX, caracterizate ca „spionomanie” și „vânătoare de vrăjitoare” din partea administrației imperiului, dar și a provinciei.

În a doua zi a lucrărilor școlii de vară, Mihail Mitrofanovici Smolianinov, dr. în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie a Academiei Naționale de Științe a R. Belarus, a prezentat o comunicare consacrată participării Bielorusiei la Primul Război Mondial. Vaan Genrihovici Melikian, cercetător științific coordonator la Sectorul de istorie universală al Institutului de Istorie al Academiei Naționale de Științe a Republicii Armenia, dr. hab. în istorie, s-a axat, în prezentarea sa, pe problema puterii în Transcaucazia în contextul revoluțiilor rusești din anul 1917. Tema anului 1917, a factorilor ce au cauzat acele evenimente și a modului în care au evoluat ele ulterior a fost abordată și de Aleksandr Vladlenovici Șubin, șeful Sectorului de istorie a Rusiei, Ucrainei și Bielorusiei din cadrul Institutului de Istorie Universală al AȘR, unul dintre cei mai apreciați vorbitori în cadrul acestei serii de școli de vară. Karen Gamletovici Hacıtrian, dr. hab. în istorie, vicedirectorul pentru activitate științifică al Institutului de Istorie al Academiei Naționale de Științe a Republicii Armenia, a prezentat o comunicare consacrată rolului Armeniei sovietice în formarea Federației Transcaucaziene și a URSS, în anii 1921-1922.

În a treia zi a școlii de vară, primul vorbitor inclus în program a fost Haidarșo Pirumșoev, dr. hab. în istorie, șeful Secției de istorie antică, medievală și modernă a Institutului de Istorie, Arheologie și Etnografie al AȘ a Republicii Tadjikistan, cu o comunicare consacrată istoriei relațiilor ruso-tadjice. Tema relațiilor dintre țările Asiei Centrale și Imperiul rus a fost tratată, pe materiale kirghize, de Nazira Stanbekovna Usupova, dr. hab. în istorie, profesor la Universitatea de Stat din Kârgâzstan, și de Ciolpon Urușbekovna Koiciumanova, dr. în istorie, secretar

științific al Institutului de Istorie și Patrimoniu Cultural al Academiei Naționale de Științe a Republicii Kirghize. Tot temei relațiilor internaționale – de această dată în context mai larg – a fost consacrată comunicarea lui Serghei Valerianovici Tolstov, dr. în istorie, șeful secției de cercetări transatlantice a Institutului de Istorie Universală a Academiei Naționale de Științe a Ucrainei, care a examinat specificul formării alianțelor și coalițiilor politico-militare înainte de și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Și ultima prezentare a zilei respective a fost consacrată relațiilor, privitye însă din perspectivă discursivă: Vladimir Mihailovici Rozumiuk, dr. în științe politice, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie Universală a Academiei Naționale de Științe a Ucrainei, a vorbit despre conceptul de frăție între popoare.

Lucrările școlii de vară au continuat, în a patra zi, cu prezentarea ținută de Gulbanu Salamadinovna Jughenbaeva, dr. hab. în istorie, șefă de secție la Institutul de Istorie și Etnologie al Ministerului Educației și Cercetării al Republicii Kazahstan, care a vorbit despre politica de industrializare în Kazahstan în a doua jumătate a sec. XX, axându-se pe dezvoltarea infrastructurii transporturilor. Conform programului, în sesiunea de după-amiază a acestei zile au fost incluși și doi membri ai delegației din Republica Moldova (din motive tehnice, unul dintre ei a vorbit în altă sesiune). Dr. hab. în istorie Ion Șișcanu, reprezentant al Institutului de Istorie al AȘM, a vorbit despre foamea în URSS în anii 1946-1947, în baza materialelor referitoare la RSSMoldovenească, iar Anatol Petrencu, dr. hab. în istorie, prof. univ., USM, a avut o prezentare neconvențională și extrem de sinceră în care a vorbit despre problemele și perspectivele Republicii Moldova în epoca contemporană. Lucrările acestei zile s-au încheiat cu prezentarea directorului Institutului de Istorie al Academiei Naționale de Științe a Bielorusiei, dr. în istorie Veaceslav Viktorovici Danilovici, care a vorbit despre participarea tineretului în viața politică a Bielorusiei sovietice în anii 1921-1939.

În ultima zi a lucrărilor școlii de vară, a vorbit un alt membru al delegației din Republica Moldova, Mariana Bagrin, dr. în istorie, reprezentantă a Institutului de Istorie al AȘM, prezentând o comunicare consacrată presei din RSSM în perioada dezghețului hrușciovist. Șavkatjon Muhammadalievici Rahmatulaev, dr. în istorie, cercetător științific superior la Institutul de Istorie al AȘ a Republicii Uzbekistan, a prezentat o comunicare consacrată premiselor istorice ale crizei economice a URSS și consecințelor ei în condițiile Uzbekistanului. În sesiunea de după-amiază, Ravșan Rinatovici Nazarov, dr. în filosofie, șef de secție la Institutul de Istorie al AȘ a Republicii Uzbekistan, a prezentat o comunicare consacrată problemei naționale în „spațiul eurasiatic”; abordarea sa a generat polemici intense cu delegațiile din R. Moldova și Ucraina. Partea formală a lucrărilor școlii de vară s-a încheiat cu prezentarea dr. în istorie Turtabek Sîrdîbaev, prodecan la Facultatea de istorie a Universității Naționale din Kârgâzstan, care a vorbit despre viziunile actuale asupra problemei cercetării populației multietnice.

Ultima zi a școlii de vară – în care nu s-au mai ținut comunicări – a fost rezervată vizitării Moscovei și discuțiilor informale.

În mare parte, scopul școlii de vară a fost cel de a crea sentimentul comunității între reprezentanții diferitor zone ale spațiului post-sovietic prin explorarea unor teme care să țină de „istoria comună”; o bună parte din comunicări au fost consacrate unor teme înguste, care au putut fi discutate în cunoștință de cauză doar de cercetătorii bine familiarizați cu istoria regiunii respective. Temele mai largi au stârnit însă polemici aprinse, inclusiv din cauza caracterului profund ideologizat al unor abordări și a diferenței în modul de tratare a acestor probleme în istoriografiile naționale contemporane. Cu toate acestea, în spiritul unei discuții științifice libere, s-au evitat conflictele fățișe.

Alexandru Cosmescu*

---

* **Alexandru Cosmescu**, doctor în filologie, cercetător științific superior la Institutul de Istorie al AȘM.

AVIZ
asupra condițiilor publicării materialelor
în Revista de Istorie a Moldovei

Articolele se prezintă în limba română sau în alte limbi europene (engleză, franceză, germană, spaniolă, rusă, italiană etc.), însoțite de un rezumat. Materialele prezentate (studii, articole, comunicări, recenzii, teze etc.) trebuie să corespundă standardelor edițiilor științifice.

Fiecare articol trebuie să includă:

– **Textul.** Volumul articolului să nu depășească, de regulă, 1,5 c.a. (aproximativ 28-30 pagini, cel al recenziilor 3-4 pagini. Manuscrisul se va prezenta în varianta scrisă și electronică: **Word, Times New Roman; Font size 12; Space 1,5.** Autorii sunt rugați să prezinte materialele în redacția finală.

– **Referințele bibliografice** în format electronic: **Word, Times New Roman; Font size 10; Space 1**, se plasează după text și cuprind: **numele și prenumele autorului, titlul lucrării, locul editării, denumirea editurii, anul, pagina.** Referințele se dau în Footnote.

– **Rezumatul.** Articolele trebuie să fie însoțite, în mod obligatoriu, de un rezumat tradus într-o limbă de circulație internațională (engleză, franceză, spaniolă etc.), cuprinzând 400-500 de caractere; comunicările mici și recenziile nu vor avea rezumate.

– **Date despre autor.** La finele textului se anexează următoarele informații despre autor: **numele și prenumele, gradul științific și didactic, funcția, instituția, adresa, telefon, fax, e-mail.**

– **Data prezentării articolului.**

– **Materialul ilustrativ** se prezintă în format **A4**, sub o formă grafică clară, cu numerotarea poziției fiecărui obiect, însoțit de o legendă. Imaginile și tabelele trebuie să fie numerotate și însoțite de explicații.

Articolele sunt recenzate de cel puțin 2 recenzenți, precum și de membrii Colegiului de redacție. După caz, la recenzarea materialelor sunt invitați experți din afara Institutului și a Colegiului de redacție. Opinia și observațiile recenzenților sunt aduse la cunoștința autorului. Articolul se publică după convorbirea autorului cu recenzenții și acceptarea materialului prezentat. Manuscrisele și varianta electronică a textului se prezintă secretarului responsabil al Colegiului de redacție sau pe adresa: *Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, str. 31 august 1989, nr. 82, of. 322, Md-2012, Chișinău* sau trimise prin e-mail: director@history.asm.md
Telefon: 23-33-10.

Colegiul de redacție decide asupra materialelor inserate în revistă.

Cercetările, interpretările și concluziile expuse în materialele publicate aparțin autorilor și nu pot fi considerate ca reflectând politica editorială și opinia Colegiului de redacție sau ale Institutului de Istorie al AȘM.

Retipărirea materialelor din Revista de Istorie a Moldovei se face cu acordul în scris al Redacției.

Adresa:

Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei,
str. 31 august 1989, nr. 82, of. 322, Md-2012, Chișinău, Republica Moldova.

Tel./ Fax.: (373 22) 23-45-41
www.history.asm.md

ISSN 1857-2022